

Janne Torhaug Foshaugen

Kjønn i samfunnskunnskap

En kvalitativ studie av hvordan kjønn blir fremstilt i lærebøker i samfunnskunnskap.

Masteroppgave i Samfunnsfagdidaktikk

Veileder: Lise Kvande

Juni 2020

Janne Torhaug Foshaugen

Kjønn i samfunnskunnskap

En kvalitativ studie av hvordan kjønn blir fremstilt i lærebøker i samfunnskunnskap.

Masteroppgave i Samfunnsfagdidaktikk

Veileder: Lise Kvande

Juni 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap

Institutt for lærerutdanning

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne masteroppgaven har som hensikt å rette søkelyset mot hvordan lærebøker på ungdomsskolen fremstiller kjønn i samfunnskunnskap. Gjennom en kvalitativ innholdsanalyse har syv ulike lærebøker blitt analysert med utgangspunkt i problemstillingen *Hvordan fremstilles kjønn i lærebøker i samfunnskunnskap?* Læreverkene som ble analysert var Matriks, Underveis 8-10 og Nye Makt og Menneske. Gjennom analysen ønsket jeg å få en innsikt i hvordan lærebøkene fremstilte en forståelse av kjønn, men også i hvilke sammenhenger kjønn ble snakket om og i hvilken grad det ble belyst.

Funnene viser at læreverkene har i hovedsak en biologisk forståelse av kjønn, hvor mennesker faller inn i kategoriene mann eller kvinne. Videre viste funnene at det var en skjevhet i kjønnsrepresentasjonen mellom menn og kvinner, hvor menn blir vist til flere ganger enn kvinner. Basert på de tre læreverkene kom det også til syne at kvinner som kollektiv enhet blir synliggjort gjennom temaer som kultur, religion og seksualitet mens menn som kollektiv enhet blir presentert i temaene kriminalitet og seksuelle overgrep. Avslutningsvis blir det diskutert om kvinnen blir fremstilt som den Andre, da med fokus på den undertrykte innvandrerkvinnen. Gjennomgående i masteroppgaven har det blitt vist at kjønn kommer til uttrykk på ulike måter, men at tematikken kjønn ikke blir direkte belyst.

Abstract

The purpose of this master's thesis is to highlight how social science textbooks in secondary schools represent gender. Through a qualitative content analysis of seven different textbooks have been analysed based on the research question *How is gender represented in social science textbooks?* The textbooks that were analyzed were *Matriks*, *Underveis 8-10* and *Nye Makt og Menneske*. Through this content analysis, I wanted to gain insight into how the textbooks presented an understanding of gender, in what contexts gender was discussed, and to what extent the concept of gender was expounded on.

The findings of this analysis show that textbooks have a largely biological understanding of gender, where people fall into the categories of either male or female. Furthermore, the findings show that there is bias in the gender representation between men and women, where men are depicted more times than women. From analysis of the three textbooks, it also emerged that women as a collective entity are made visible through subjects such as culture, religion, and sexuality; while men as a collective entity are depicted in such subject areas as crime and sexual abuse. Finally, this thesis discusses whether *the* women are portrayed as the Other, focusing on the trope of oppressed immigrant women. Throughout the master's thesis it has been shown that gender is expressed in different ways in social science textbooks, but that the concept of gender itself is not directly expounded on.

Forord

Innsendingen av masteroppgaven er ikke bare avslutningen på mastergraden, men også avslutningen på studentlivet. Et liv som har passet meg ypperlig, men nå starter voksenlivet.

Tusen takk til alle som har heiet på meg i løpet av disse årene, spesielt til Mamma og Jonnern.

Det er mange som fortjener en stor takk for at jeg i dag har et ferdig produkt. Først og fremst vil jeg takke min veileder Lise Kvande for god veiledning, konstruktive tilbakemeldinger og god oppfølging selv i en tid hvor det var spesielt vanskelig å finne motivasjon til å skrive.

En riktig stor takk må rettes mot kollokviegruppa «Er det ikke dessert!?!», uten Alex, Trude og Ragnhild hadde jeg aldri kommet meg igjennom eksamensperiodene de siste fem årene (heller ikke lært å tegne så fine tankekart). En ekstra stor takk til Trude som hjalp meg i sluttspurten av masterskrivingen, uten deg hadde jeg ikke kommet i mål.

Til slutt må jeg takke mine to trofaste kompanjonger, Even og Ragnhild, uten dere hadde ikke hverdagen vært på langt nær like morsom og begivenhetsrik. Dere har gjort livet til en lek, både i Trondheim og på utveksling i Dunedin.

Takk for fem fine år Trondheim.

*Tenkte det, torde det, ville det, gjorde det
Igjen
Klarte det, torde det, drømte det, gjorde det
Igjen,*

-Jahn Teigen

Janne Torhaug Foshaugen
Trondheim, juni 2020

Innhold	
Tabeller	xii
1 Innledning	1
1.1 Introduksjon.....	1
1.2 Valg av tema og problemstilling	3
1.3 Oppgavens oppbygning	5
2 Teori	7
2.1 Hva er kjønn?	7
2.1.1 Hvordan forstå kjønn	8
2.1.2 Laqueurs modeller for forståelser av kjønn	11
2.2 Kjønsroller og stereotyper av kjønn.....	12
2.3 Annengjøring	13
2.4 Kort om likestilling	13
2.5 Tidligere forskning.....	14
2.5.1 Kjønnets rolle i læreplaner	14
2.5.2 Kjønn og skole	15
2.5.3 Skole og kjønnsroller	16
2.5.4 Læreboka og dens rolle i skolen	17
2.5.5 Tidligere masteroppgaver	18
3 Metode	19
3.1 Kvalitativ innholdsanalyse	19
3.1.1 Hermeneutisk tilnærming	20
3.1.2 Oppgavens vitenskapsteori.....	20
3.2 Forskningsprosessen.....	20
3.2.1 Utvalg.....	21
3.2.2 Analyseprosessen.....	22
3.3 Studiens kvalitet	24
4 Empiri	27
4.1 Matriks 8.....	27
Utvidet tekstbegrep.....	28
Kriminalitet	28
Lærebokens arbeidsoppgaver	28
4.2 Matriks 9.....	29
Utvidet tekstbegrep.....	29
Kriminalitet	29
Likestilling.....	30
Fremstilling av kjønn	30

Kjønnsroller	31
4.3 Matriks 10	31
Utvidet tekstbegrep.....	31
Kriminalitet	31
Kjønn, seksualitet og kultur.....	31
Kjønnsroller	32
Lærebokens arbeidsoppgaver	33
Oppsummering av læreverket Matriks	33
4.4 Underveis 8-10	33
Utvidet tekstbegrep.....	33
Kriminalitet	34
Likestilling.....	34
Kultur og kjønn.....	34
Fremstilling av kjønn	35
Lærebokas arbeidsoppgaver	35
Oppsummering av læreverket Underveis 8-10	35
4.5 Makt og Menneske 8	36
Utvidet tekstbegrep.....	36
Kriminalitet	36
Likestilling.....	36
Kjønnsroller	37
Lærebokens arbeidsoppgaver	37
4.6 Nye Makt og Menneske 9	37
Utvidet tekstbegrep.....	37
Kriminalitet	38
Fremstilling av kjønn	38
Lærebokens arbeidsoppgaver	39
4.7 Nye Makt og Menneske 10.....	39
Kriminalitet	39
Likestilling.....	39
Lærebokens arbeidsoppgaver	40
Oppsummering av læreverket Makt og Menneske	40
5 Diskusjon.....	43
5.1 Hvordan fremstilles kjønn?	43
Kjønn: Enten eller?	43
5.1.1 I hvilken grad vektlegges kjønn ?.....	48
Samfunnskunnskap: et fag om menn?	48

Kjønnsroller - Et forsvunnet fenomen?	49
5.1.2 Kjønnsroller gjennom likestilling og kultur	51
Den kriminelle mann	53
Oppsummering	55
5.2 Hvordan blir kjønn fremstilt?	56
5.2.1 «I mange land oppdras og behandles gutter og jenter forskjellig»	56
6 Avslutning.....	59
6.1 Avsluttende kommentar til oppgavens funn	59
6.2 Didaktiske implikasjoner og veien videre	60
Litteraturliste	62

Tabeller

Tabell 1: Matriks	21
Tabell 2: Underveis 8-10	22
Tabell 3: Nye Makt og Menneske	22

1 Innledning

1.1 Introduksjon

«Det var dag syv av praksisperioden i Canada. Språkbarrieren var i det små blitt brutt, og jeg hadde begynt å bli kjent med elevene. Klassen var ikke den største, så jeg følte jeg til en viss grad hadde oversikt over elevenes navn. I det jeg skulle til å starte timen om urbefolkningen i Norge, kom Kim inn i klasserommet og satte seg ved sin faste plass. Gutten som dagen før hadde vært kledd i treningsklær og nektet å ta av seg capsen, satt nå midt i klasserommet iført kjole og en feminin pastellfarget strikkejakke. Jeg tok meg selv i å bli overrasket over at ingen av de andre elevene viet noe oppmerksomhet til dette stilskiftet. Plutselig hørte jeg «I think we`re ready Miss J», og timen om fornorskningspolitikken begynte»

Denne opplevelsen endret mitt syn på kjønn, og særlig to spørsmål har jeg, ut fra denne hendelsen, stilt meg i etterkant: Hva er egentlig kjønn? Hvorfor reagerte elevene som de gjorde? Kjønn for meg har vært noe man er og noe som man er født som, og sett bort i fra inndeling av toalett og idrettslag, har jeg ikke tenkt så mye mer på at jeg har et kjønn. Elevenes reaksjon, eller mangel på reaksjon, viste at de aksepterte Kim uavhengig og hen var gutt eller jente. For dem var hele situasjon helt normal ettersom de var oppvokst med at Kim hadde en flytende kjønnsidentitet, at det bare var en del av hen. Det var noe vakkert med denne aksepten som elevene viste, og jeg oppfattet hele situasjonen som svært moderne. Denne situasjonen ble noe som jeg har tenkt mye på de to siste årene, og ble etter hvert utgangspunktet for denne masteroppgaven. Praksisperioden ga meg praktisk erfaring knyttet til tematikken, men spørsmålet jeg selv stilte meg om hva kjønn er, er ikke besvart.

«Vi er klar over at ikke alle kvinner føler seg undertrykt, men vi vet at de er det. Ingen føler seg undertrykket før de har en drøm, en visjon om noe bedre» (Lindtner, 2020). Slik lyder visjonen til den feministiske tidskriften *Sirene*. Dette er en visjon som i stor grad speiler de feministiske tankene som kvinnebevegelsen på 70-tallet frontet. Kvinnebevegelsen ønsket å skape en bevisstgjøring av hvordan det patriarkalske samfunnet fortsatt strukturelt undertrykte kvinnene. Simone de Beauvoir sine tanker om kvinnen som «den Andre» ble løftet opp i lyset, men kvinnene måtte selv bidra i sin egen frigjøringen, både på et samfunnsmessig og individuelt plan. Den radikale feminismen kan ikke bli sett på som en felles og lukket gruppe, da den var del av en større grasrotteffensiv som ble synlig gjennom blant annet studentopprøret og utbyggingen av Alta-vassdraget (Blom, 2006, s. 369).

Holdningene tilknyttet til kjønn ble også overført fra politikken til andre arenaer, og historiefaget opplevde omveltende endringer som konsekvens av 70-tallets radikale feministiske tanker. Kvinnebevegelsen ønsket en synliggjøring av kvinnene både i samfunnet og i historien. For å erkjenne sin egen plass i samfunnet ble en synliggjøring av historien av kvinnenenes egen fortid viktig og vesentlig, for å kunne komme med

årsaksforklaringer til den kollektive og hegemoniske kvinneundertrykkelsen (Haavet, 2020). Ikke bare skulle kvinner bli bevisst sin egen rolle i samfunnet, men dette var også noe som ble sentralt innen kvinneforskningen. Synliggjøring og representasjon er to begreper som i løpet av 70-tallet ble sentrale innenfor kvinnehistorien som fagfelt. Dette ble starten på en stor omveltningssprosess innenfor historie som fagfelt, hvor «plutselig» kvinnen og den vanlige mann skulle bli synlig som historiske aktører (Haavet, 2020). Det å fremme kvinnes posisjon i historien ville bidra til å fortelle noe om hvilke roller kvinnene har spilt opp igjennom årene (Hagemann, 2006, s. 227). Kvinneforskningen på 70-tallet hadde blant annet til hensikt å synliggjøre kvinner som historiske aktører og frigjøre dem fra strukturell undertrykkelse (Halsaa, 2006, s. 96).

Utover 80-tallet kan det sies at kvinneforskningen fikk en utvidet horisont innen forskning, og beveget seg bort fra å bare fokusere på kvinnes undertrykkende posisjon, til å rette fokuset mot kjønn og ulike perspektiver tilknyttet kjønn (Halsaa, 2006, s. 109). Dette utgjorde både en forskjell i mangfold av perspektiver som ble undersøkt, men også endring av navn på forskningsfeltet. Kvinneforskning ble nå av mange omtalt som kjønnsforskning, og viser en endring i fokus og perspektiv i feltet, ettersom det i dag fokuserer på mange ulike forståelser av kjønn.

Kjønnsforskningen gjorde sin innmarsj i den samfunnspolitiske debatten og påvirket forståelsen tilknyttet kjønn, noe Mønsterplan for grunnskolen 74 (M74) er et godt eksempel på. Som nevnt over var en av kvinnebevegelsens store kjernesaker på 60- og 70-tallet tilknyttet kvinnes posisjon i samfunnet og rollene som samfunnet skapte til mennesker basert på deres biologiske kjønn. I kjølvannet av disse debattene kom kjønnsroller, kjønnsforskjeller og likestilling for første gang inn som kompetansemål i samfunnskunnskap (Koritzinsky, 2018, s. 40). Dette speiler hvordan samtidsanker og spenninger blir tatt opp fra den politiske arena og overført til skolens styringsplaner, altså læreplanene. 70- og 80-tallet blir ofte sett på som feminismen- og kvinnebevegelsens storhetstid, en tid som fikk kjønn og likestilling som temaer inn i skolen. Disse begrepene hadde en sentral rolle innenfor samfunnskunnskapens læreplaner gjennom hele perioden, og ettersom fokuset var så synlig i læreplanene kan det tenkes at kjønn også var et sentralt moment ved datidens lærebøker.

Kjønnsproblematikken som sto sterkt på 70-tallet i samfunnsdebatten kan synes å ha bli svekket siden kvinnebevegelsens storhetstid. Tross dette er fortsatt kjønn som tematikk ofte å se i media, men da gjerne som en variabel. Ta for eksempel debatten tilknyttet spesialundervisning, her uttalte Jan Tore Sanner at «Det er ikke et problem at jenter gjør det bra, men skolen må bli bedre til å løfte guttene. Elevenes bakgrunn og kjønn skal ikke avgjøre om elevene lykkes i skolen» (Regjeringen, 2019). Her ser man hvordan kjønn på lik linje med sosial klasse blir sett på som sosiale kategorier, ofte i lys av begrepet interseksjonalitet. Kjønnsproblematikken ser derfor ut til å fortsatt være en sentral del av samfunnsdebatten.

Skjønt ser man i dag at det ikke bare er spenningene mellom kjønnskategoriene gutt og jente som er en del av kjønnsproblematikken, men også mangfoldet av kjønnsuttrykk som finnes utenfor de to tradisjonelle kjønnskategoriene. I 2019 ble utredningen *Jenterom, gutterom og mulighetsrom* (NOU 2019:19) avgitt til Kulturdepartementet, en utredning som så på likestillingsutfordringer blant barn og unge. Her var hensikten å utrede tiltak som vil øke likestilling både på individ- og samfunnsnivå. I denne utredning

blir kjønn sett opp mot Simone de Beauvoirs og Judith Butlers tanker om kjønn som både et væren i tillegg til at kjønn blir sett på som et gjøren (NOU 2019:19).

Det er ikke bare i offentlig utredninger og politiske debatter kjønn blir sett på som et aktuelt tema, også i populærkulturen blir tematikken belyst. Debatten «født sånn eller blitt sånn» har i de siste årene blitt mer synlig gjennom tv-programmer som *Født i feil kropp* og *I am Cait*. Uten en nærmere forklaring av innholdet i tv-programmene, er dette to eksempler som viser til kjønns mangfold, og som utfordrer den statiske forståelsen av kjønn som enten mann eller kvinne.

Kjønnsproblematikken har mulig endret fokus siden 70-tallet, men man kan tydelige se spor etter forkjempernes harde arbeid i å kaste lys over kjønnsproblematikken, i dagens samfunnsdebatt. Både gjennom offentlig utredninger og i den politiske arenaen kommer det til syne mange sentrale aspekter ved kjønn, men hvordan utspiller disse ulike momentene ved kjønnsproblematikken seg i dagens lærebøker i samfunnskunnskap?

1.2 Valg av tema og problemstilling

Disse ulike debattene rundt forståelsen av kjønn og kjønnsforskjeller fikk meg til å undres over hvordan kjønn blir fremstilt og formidlet i lærebøker i samfunnsfag, nærmere bestemt samfunnskunnskap. Valg av temaet ble som nevnt innledningsvis basert på en interesse av og motivasjon til å få større innsikt i tematikken kjønn, og da også en nysgjerrighet på hvordan fremstillingen av kjønn kommer til uttrykk i lærebøkene. Gjennom emnet *Historiebevissthet og Historiekultur* som vi hadde første året på masterstudiet, lærte vi hvordan historien aldri blir fortalt helt objektivt. Her fikk vi et lite innblikk i kjønnsperspektivet i historiefaget gjennom blant annet boken *Hva skal vi med historie* av Lise Kvande og Nils Naastad (2016). Hvor det blant annet står;

Det er mye i dagens samfunn som fremstår som naturlig og selvfølgelig. At kvinner også skal ha stemmerett, er en slik selvfølgelighet. det er ikke noe å snakke om engang. Til dette utsagnet kan man innvende: det er ikke noe naturlig at noen har stemmerett i det hele tatt, det er faktisk et resultat av at mennesker før oss har kjempet det frem" (Kvande & Naastad, 2016, s. 123).

Selv om dette utsagnet er tilknyttet historiefaget, ser jeg store sammenkoblinger til samfunnskunnskap. For det første er både samfunnskunnskap og historie begge deler av paraply-faget samfunnsfag hvor disse to fagretningene sammen med geografi, utgjør en helhet. For det andre er den kritiske tenkningen av det som fremstår som noe naturlig vel så viktig i samfunnskunnskap som i historiefaget. Historiefaget spør om når og hvor hva skjedde, hvorfor og med hvilken virkning. Samfunnskunnskap spør på sin side om hvilke prosesser og strukturer som virker og hvorfor (Utdanningsdirektoratet, 2015). Hvordan blir for eksempel likestilling fremstilt i samfunnskunnskap? Selv om det ikke her er fokus på det historiske momentet av begrepet, kan en være kritisk til om begrepet blir fremstilt som noe naturlig og selvfølgelig. Hva så med kjønnsproblematikken som det ovenfor er vist til at var en så sentralt moment på 70- og 80-tallet, hvordan blir det fremstilt i dag? Blir kjønnsforskjeller belyst, hva blir det i så fall begrunnet i og hvordan blir det fremlagt? Det var tilstedeværelsen av kjønnsperspektivet i historiefaget som fikk meg til å lure på hvordan kjønnsperspektivet i

samfunnskunnskap var, noe som ledet meg mot problemstillingen for denne masteroppgaven;

Hvordan fremstilles kjønn i lærebøker i samfunnskunnskap?

Basert på problemstillingen ønsket jeg å få svar på hvordan kjønn blir fremstilt, både gjennom hvilke forståelser av kjønn lærebøkene kommuniserer, og ikke minst i hvilke temaer kjønn kommer til uttrykk. Er det en essensialistisk fremstilling av kjønn eller er forståelsen flytende og mer åpen? Er det et eksplisitt fokus på kjønnsroller og likestilling? Jeg ønsket å se på både skrifttekst og bilder i analysen, og har dermed et utvidet tekstbegrep.

Som det vil bli påpekt i kapittel to er kjønn et svært komplekst begrep som omfatter mye. Teorigrunnlaget i oppgaven er i stor grad basert på kjønnsteori. I denne masteroppgaven har jeg valgt å se på kjønnets rolle i stedet for bare fremstillingen av kvinner, et valg som ble gjort i den hensikt av at jeg ønsket å få svar på både hvordan kjønn bli forstått, og hvordan de ulike kjønnene blir fremstilt. Med utgangspunkt i problemstillingen ble tre forskningsspørsmål utarbeidet for å veilede underveis i analysen

- Hvordan fremstilles forståelsen av kjønn i lærebøkene?
- I hvilken grad vektlegges kjønn i lærebøkene?
- I hvilke sammenhenger blir det snakket om kjønn?

Gjennomgående for forskningsspørsmålene og problemstillingen er spørsmålet om det er mulig å se kjønn i en større sosial og strukturell sammenheng. Med andre ord, kan fremstillingen av kjønn i lærebøkene si noe om hvordan vi som samfunn ser på kjønn?

Formålet med samfunnsfag på grunnskolen er blant annet at elevene skal få en forståelse av grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier og likestilling. Samfunnsfag på ungdomstrinnet inneholder både historie, geografi og samfunnskunnskap, hvor sistnevnte har som hovedområde å se på sosialisering, politikk og kultur, og det handler om å se på likheter og ulikheter mellom mennesker i et samtidsperspektiv (Utdanningsdirektoratet, 2013). I lys av denne beskrivelsen kan man se hvordan kjønnsproblematikken kan finne sin vei inn i samfunnskunnskapen gjennom flere av hovedområdene. Dette skal være et fag som åpner opp for diskusjoner og samtaler om temaer som påvirker og som er aktuelle i samtiden. Forståelser av kjønn blir produsert og videreført i sosialisering mellom mennesker, og det er gjennom sosialiseringen vi blant annet lærer å «gjøre» kjønn (Jegerstedt, 2006, s. 74-75).

Politikk og kultur er også hovedområdet hvor kjønn kan være et aktuelt perspektiv. Hvorfor fikk kvinnene stemmerett senere enn menn? Hvorfor har det bare vært mannlige presidenter i USA mens i Norge har vi hatt to kvinnelige statsministere? Dette er temaer hvor kjønn kan bli drøftet.

Basert på kompetansemålene for grunnskolen blir kjønnsroller nevnt tre ganger. Kompetansemålene er;

- Finne informasjon om og presentere eigen familie for ein til to menneskealdrar sidan og fortelje om korleis levevis, levekår og kjønnsroller har endra seg (4. trinn)
- gje døme på korleis kjønnsroller og seksualitet blir framstilt i ulike medium og diskutere dei ulike forventningane det kan skape (7. trinn)
- analysere kjønnsroller i skildringar av seksualitet og forklare skilnaden på ønskt seksuell kontakt og seksuelle overgrep (10. trinn)

For denne masteroppgaven er det kompetansemålet for hva elevene skal kunne etter 10. trinn, som er relevant for lærebøkene som skal analyseres. Basert på kompetansemålene viser dette at kjønn står sterkt knyttet til seksualitet.

Basert på beskrivelse av faget ser man at tematikken som denne masteroppgaven tar opp og undersøker er svært relevant for faget, men også at samfunnskunnskap er et fag som burde ta opp diskusjoner rundt kjønn, kjønnsforskjeller og kjønnsidentitet. Samt at skolen har et likestillingsmandat, en oppgave som er vanskelig å fremme uten å ha et kjønnsperspektiv. Ettersom kjønn for så mange er en selvfølgelighet og noe naturlig, kan denne studien bidra til å bevisstgjøre lærere på hvordan kjønn blir fremstilt i lærebøkene.

1.3 Oppgavens oppbygning

Denne masteroppgaven er inndelt i seks kapitler. Kapittel en, som har blitt presentert ovenfor, inneholder en aktualisering av temaet, masteroppgavens tilblivelse, begrunnelse for valg av problemstilling og hvorfor tema og masteroppgaven er relevant for samfunnsfaget. I kapittel to vil det teoretiske rammeverket for oppgaven og tidligere forskning bli presentert. Deretter vil det i kapittel tre bli redegjort for de metodiske valgene som er tatt, samt en begrunnelse av dem. Her blir forskningsprosessen redegjort for, datamaterialet og etiske problemstillinger kommentert og studiens kvalitet bli synliggjort. Kapittel fire består av studiens empiri, mens kapittel fem er oppgavens diskusjons og drøftingskapittel. Her blir empirien sett i lys av det teoretiske rammeverket og videre kommentert ut fra egne refleksjoner. Det siste kapittelet er en avslutning som både vil inneholde en oppsummering av de mest sentrale funnene i oppgaven, samt at didaktiske utfordringer vil bli kommentert og tanker for veien videre vil bli lagt.

2 Teori

I dette kapittelet vil det bli redegjort for noen sentrale forståelser av kjønn innenfor kjønnsteori. Først vil kjønnsbegrepet bli redegjort for, for så å vise til tre ulike teoretiske forståelser av kjønn og en historisk forståelse av kjønn. Deretter vil begrepene kjønnsroller, stereotyper av kjønn og annengjøring bli definert. For så kort å kommentere hvordan likestillingsbegrepet er sentralt i kjønnsperspektivet.

Avslutningsvis i kapittelet vil tidligere forskning vil så bli belyst. Her vil kjønnets rolle i læreplaner og i skolen vil bli kommentert, hvor førstnevnte i stor grad baserer seg på Theo Koritzinsky forskning. For til slutt å kommentere tidligere masteroppgaver som er relevant for min studie.

2.1 Hva er kjønn?

På en eller annen måte må vi alle forholde oss til kjønn. Kjønn er en del av oss helt fra starten, til og med før fødsel. For mange kommende foreldre innredes rom etter hvilket kjønn barnet har sagt å skal være. Om det er en jente blir det ofte rosa med blomster og prinsesser mens er det gutt blir innredningen av barneværelset ofte blått og mer maskulint. Når barnet blir født tar det ikke mange minuttene før barnet er plassert i et blått eller rosa teppe. Fargen på tingene er ofte mer enn bare farger, de symboliserer og ofte tilegner barnet visse egenskaper basert på dets kjønn. Forståelsen av kjønn kan ofte fremstå som opplagt, men i realiteten er forståelsen av hva kjønn er ganske komplisert. I denne delen vil det bli belyst ulike sider ved forståelsen av kjønn, både gjennom et terminologisk perspektiv, hvor selve begrepet kjønn blir diskutert, men også gjennom å se på ulike tilnæringsmåter til kjønn.

Som følger av kjønnskampen som herjet for fullt på 1960- og 70-tallet, ble det engelsket ordet for kjønn inndelt i to kategorier: «gender» og «sex». Denne oppdelingen av begrepet kjønn var i hovedsak for å kunne ta avstand fra hvordan biologiske forskjeller mellom menn og kvinner ble brukt for å undertrykke kvinner. På norsk har vi ikke et like etablert skille innenfor kjønnsbegrepet som på engelsk, men det blir skilt mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn (Korsvik & Rustad, 2018). Når det snakkes om kjønnsforskjeller som baserer seg på ulike anatomiske forskjeller, slik som reproduktive gener, kromosomer og hormonnivå, er det snakk om biologisk kjønn. Det biologiske kjønn skaper automatisk visse forventninger til kjønn, uavhengig av om man er sterkt bevisst på å ikke videreføre tradisjonelle forståelser av kjønn (NOU 2019:19). Når det snakkes om biologisk kjønn er det altså snakk om de to etablerte biologiske kategoriene av kjønn, altså menn og kvinner. Sosialt kjønn er vanskeligere å definere, men i kontrast til anatomiske forskjeller blir kjønnsforskjellene her i større grad forklart gjennom kulturelle eller sosiale normer (Korsvik & Rustad, 2018).

Ofte oppfattes skillet mellom biologisk og sosialt kjønn som forskjellen mellom mann versus kvinne og mannlighet versus kvinnelighet. På 1960-tallet ble definisjonen av skillet forklart gjennom at biologisk kjønn er kropp, mens sosialt kjønn er psyken eller

identitet (Moi, 1998, s. 47). Dette utsagnet skaper et tydelig skille, men blir kritisert av den poststrukturalistiske tradisjonen som ble etablert på 1970- 80-tallet for å fremstille det biologiske kjønnnet som objekt, mens det sosiale kjønnnet ble sett på som subjekt (Moi, 1998, s. 47).

Korsvik & Rustad (2018) omtaler sosialt kjønn synonymt med begrepet kjønnsrolle, ettersom begge omhandler sosiale og kulturelle forventinger som er tilknyttet menn og kvinner (s.3). Til tross for dette har jeg i denne oppgaven valgt å skille disse to begrepene og bruke de som to individuelle begreper. Definisjonen av kjønnsroller vil basere seg på en persons kroppslige uttrykk og hvordan samfunnet basert på dette skaper forventninger til personen (Holter, 1996). For en mer detaljert forklaring av kjønnsroller, se delkapittel 2.2. Sosialt kjønn kan dermed bli som det kjønnnet en selv identifiserer seg som, uavhengig av hva man biologisk er født som. Det er ikke uvanlig å se sosialt kjønn i sammenheng med samfunnet, og som noe sosialt konstruert. Sosialt kjønn vil i denne masteroppgaven bli benyttet i situasjoner hvor det er snakk om et individs personlige kjønnsidentitet.

Begrepet kjønnsidentitet ble i 1963 definert av psykoanalytikeren Robert Stoller slik:

Kjønnsidentitet er en følelse av å vite hvilket kjønn en tilhører, med det menes bevisstheten om at «jeg er mann» eller «jeg er kvinne». Fordelen med begrepet kjønnsidentitet ligger i at det tydelig henviser til en person selv bilde som medlem av et spesielt kjønn (Stoller, 1963, Sitert i Moi, 1998, s. 42).

Kjønnsidentitet er et samspill av biologisk kjønn og sosialt kjønn, og det handler om at det er flere måter å gjøre kjønn på - kjønn er ikke bare noe man er.

2.1.1 Hvordan forstå kjønn

Feministisk kjønnsteori er svært splittet i forståelsen av hvordan å forstå hva kjønn er, men felles for de fleste teoretikerne er at det er et skille mellom det biologiske og det sosiale kjønnnet. Spørsmålet er bare hvor dette skillet skal stå og hva som blir sett på som det primære kjønnnet (Moi, 1998, s. 21). Mange av spørsmålene knyttet til kjønn baserer seg også på forholdet mellom kjønn og samfunnet, og hvordan det påvirker hverdagen og livet til et individ. I dette delkapittelet vil det bli vist til tre ulike tilnærminger til å forstå kjønn, hvor deler av de ulike tilnærmingene vil bidra til å forme en forståelse av det teoretiske rammeverket rundt hvordan kjønn vil bli forstått i denne masteroppgaven. Teoretikerne bak tilnærmingene til kjønn er Judith Butler, Simone de Beauvoir og Luce Irigaray.

Den poststrukturalistiske feministen Judith Butler er kjent for hennes tanker om kjønn som en performativ kategori, altså å se kjønn som en gjøren snarere enn et væren (Egeland & Jegerstedt, 2008, s. 74). Butler plasserer sin teori om kjønn innenfor det diskursive feltet og finner stor støtte i Foucaults tanker om makt og diskursen. Formingen av diskursive praksiser blir styrt av heteroseksualiteten. Den former og opprettholder hvordan vi tenker rundt kjønn, og hva kjønn er. Et avvik fra de diskursene heteroseksualiteten ser på som «riktig» eller «korrekt» vil være et avvik fra normalen og bli sett på som annerledes. Et eksempel på dette kan for eksempel være homofili, som ofte blir fremstilt som et avvik fra hva som er ansett som «normalt» (Egeland &

Jegerstedt, 2008, s. 76). Butler ønsker å bryte ned den heteronormative ideologien som hun mener de tradisjonelle feministene har etablert, noe hun mener må gjøres gjennom hvordan man tenker på kjønn.

Med Butlers teori om kjønn som performativ kategori snur hun om synet på sosialt og biologisk kjønn, som har eksistert innenfor feministisk og kjønnsteoretisk tenking, hvor det biologiske er det primære kjønn mens det sosiale blir sett på som det sekundære. Tidligere har det biologiske kjønn blitt sett på som det primære ved at det sosiale kjønn speiler det biologiske, eller som Egeland og Jegerstedt skriver at «det er en slags indre essens som de ytre uttrykkene for kjønn etterligner» (Egeland & Jegerstedt, 2008, s. 79). Butler snur om dette ved at hun mener at det er det biologiske som speiler det sosiale kjønn. Det sosiale kjønn er det primære ved at det er det som skaper en illusjon om at det biologiske er det naturlige. Hun peker videre på at det biologiske kjønn allerede er sosialt (Egeland & Jegerstedt, 2008, s. 77). Det er ikke det at hun mener at det ikke eksisterer et biologisk kjønn, men hun understreker at det ikke er mulig å fjerne det biologiske kjønn fra diskursen som det opptrer i. Kjønn er individuelt, noe som gjør det ulikt hvordan man opptrer og hvordan man oppfører seg. Det er ikke én fasit som definerer hvordan en kvinne skal fremstå eller hvordan en mann skal fremstå. Det kan videre nevnes at Butlers tanker om kjønn som noe performativt ofte blir sett i lys av kjønnsrolleteori, hvor hun ser på ulike læringsprosesser som kan være avgjørende for at kjønn skal bli kroppslig og en subjektiv del av identiteten (Holter, 1996, s. 52).

Torill Moi argumenterer imot poststrukturalismen som mener at det må eksistere en relasjon mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn for å kunne unngå at biologisk kjønn som dominerer over det sosiale. Den beste måten å styre unna biologisk determinisme på er etter hennes syn å benekte at biologiske betingelser kan rettferdiggjøre de normer og regler som eksisterer i samfunnet (Moi, 1998, s. 162). Likevel, ved å akseptere at det finnes to biologiske kjønn, lukkes det ikke for at det eksisterer eller kommer til å eksistere to, tre eller åtte sosiale kjønn (Moi, 1998, s. 162).

Simone de Beauvoir er en av pilarene innenfor feministisk teori og hun har en eksistensialistisk tilnærming til kjønn. Hun er spesielt kjent for verket *Det annet kjønn* fra 1949. I dag blir de Beauvoir sett på som en av de største innflytelsesrike feministene i vår tid, men det var ikke før i sine senere år hvor hun anerkjente seg selv som feminist og tok en aktiv del i kvinnekampen i Frankrike. Simone de Beauvoir var en de første til å utfordre tanken om kjønn som noe essensialistisk, altså en forståelse av kjønn som noe uforanderlig, statisk og iboende. Kristin Sampson (2008) skriver om de Beauvoir filosofiske tanker om kjønn, og forklarer hennes tanker som følgende;

Vi må gå fra det konkrete, partikulære og til det abstrakte generelle. I stedet for å spørre om hva som er det universelt kvinnelige, reiser de Beauvoir et spørsmål knyttet til hvordan hun skal tenke omkring, og med utgangspunkt i, det faktum at hun er kvinne. [...] I stedet for å ta utgangspunkt i et spørsmål om hva som eventuelt skulle være noe universelt kvinnelig, reiser de Beauvoir spørsmål omkring kvinnelighet ut fra en konkret erfaring a de tå være kvinne (Sampson, 2008, s. 43).

For de Beauvoir er det viktig å se kroppen som en situasjon, og i boken *Det annet kjønn* skriver hun at «kroppen ikke er en ting, men en situasjon. Den er vårt grep om verden og en skisse av våre prosjekter» (de Beauvoir, 1949, sitert i Moi, 1998, s. 91). Poenget med denne setningen er at mennesket formes av levde erfaringer, og det er erfaringene som bidrar til å determinere kroppens situasjon. Denne situasjonen vil alltid være kroppslig, men også som en representasjon mellom friheten og faktisiteten (Sampson, 2008, s. 45). Når det er sagt mener ikke de Beauvoir at kroppen bestemmer våre skjebner som kvinne eller mann, men hun påpeker at det er vesentlige forskjeller mellom å erfare å være mann versus å være kvinne. Dette begrunnes i objektiviseringen av kvinnekroppen i et patriarkalsk samfunn. En mannlig kropp er en situasjon som åpner opp for frihet og utfoldelse, mens den kvinnelig kropps erfaring av situasjonen er i større grad kontrollert og bestemt av samfunnet rundt. For de Beauvoir var ikke kjønn noe man er, men det er noe man blir. forståelsen av hva vi legger i mann og kvinne blir ifølge de Beauvoir skapt og opprettholdt i det sosiale samspill.

Filosofen Luce Irigaray har en ontologisk tilnærming på spørsmål tilknyttet kjønn og kjønnsforskjeller. Irigaray har et fokus på kjønnsforskjeller, noe som Kristin Sampson forklarer som «understreker et likeverd mellom kjønnene ut fra en vektlegging av respekten for forskjellene mellom dem. Den bakenforliggende tanken er at det ikke er mulig å finne en høyere fellesnevner som de to kjønn går opp i, uten å gjøre seg skyldig i en reduksjon av det ene til en mindreverdig utgave av det andre» (Sampson, 2008, s.59). Selve grunntanken i Irigarays tenking er at kvinner og menn er grunnleggende forskjellige. Ved å ikke se på kjønnene som forskjellige, vil kvinnen alltid bli representert som mannens tilbehør og det vil forbli et fokus på hennes relasjon til mannen som subjekt. Ved å se på menn og kvinne i en enhetstenking vil kvinnen alltid forbli mannens, den enes, «Andre» (Sampsons, 2008, s. 60). Hun ser også på relasjonen mellom mann og kvinne som problematisk. Dette er basert på det faktum at det er mannen som ofte blir presentert som det eksisterende, men kvinnen blir sett på som en mangelfull kopi av mannen. Dette er en teori som baserer seg på Jacques Lacans arbeid (Mortensen, 2008, s.24). Løsning på kjønnsforskjellene blir i Irigaray sin teori at man må se på menn og kvinner som grunnleggende forskjellige. Det er bare på denne måten at et likeverdig forhold mellom menn og kvinner kan eksistere, da de vil fremstå som hverandre forskjellige «Andre» (Sampsons, 2008, s. 65).

Luce Irigaray blir omtalt som en forskjellsfeminist, nettopp basert på teoriene hennes nevnt over. Om vi skal kunne fjerne kjønnsforskjellene mellom kjønn, må en tenke på en ny radikal måte knyttet til kjønn. Bare se på ordet menneske, både på engelsk og fransk er menneske og mann det samme ordet. Forskjellen er heller ikke så stor i det norske språket. Dette viser etter Irigarays tenking hvordan samfunnet og kulturen som vi lever i bygger på en standard hvor noen passer bedre inn enn andre (Pettersen & Selseth, 2014). Irigaray er enige med Simone de Beauvoir om at kvinnen blir sett på som «den Andr»e, men har litt ulikt syn på hvordan å fjerne kvinnen fra rollen som den undertrykte.

Basert på Judith Butlers, Simone de Beauvoir og Luce Irigaray sine tanker om kjønn, kan man si at kjønn er både noe vi mennesker gjør men også noe vi er. Begrepene kjønnsidentitet, kjønns mangfold og kjønnsuttrykk som tidligere ble definert viser hvordan det finner ulike måter å gjøre kjønn på. Det er disse teoretikerne som vil ligge til grunn

for forståelsen av kjønn i denne masteroppgaven, men forståelsen av rollen som biologi har av betydning vil ikke bli gå ubemerket forbi. Det er kombinasjonen av de historiske, sosiale og kulturelle forståelsene av kjønn som preger vår oppfatning av kjønn, men som Toril Moi hevder, er ikke forståelsen av kjønn nødt til å bli sett på som en dikotomi, et enten eller. Det lar seg gjøre å se kjønn som noe biologisk og kjønn som noe sosialt i lys av hverandre og hvordan dette samspillet utspiller seg.

2.1.2 Laqueurs modeller for forståelser av kjønn

Thomas Laqueur skisserer i boken *Making sex. Body and gender from the greeks to Freud* to ulike historiske forståelser av hva kjønn er. Disse kaller han for ettkjønnsmodellen og tokjønnsmodellen. Som utgangspunkt for modellene har han undersøkt hvordan forståelsen av kjønn og kropp har endret seg gjennom tidene (Bondevik & Rustad, 2006, s. 43).

Før 1700-tallet fantes det ikke noe dypere kunnskap om kroppens anatomi og biologi. Menn og kvinner ble dermed sett på som ett kjønn med litt «innpakning». Som forklaring på de ulike kjønnsorganene ble kvinnens kjønnsorgan beskrevet som en kopi av mannens, men at det kvinnelige kjønnsorganet i motsetning til mannens var utstyrt innover i stedet for utover. Denne forståelsen av kjønn betegner Laqueur som ettkjønnsmodellen. Etttersom kjønnsforskjellene på denne tiden ikke ble sett på som fysiologisk ulike, ble kjønnsforskjellene mellom menn og kvinner forklart via gradforskjeller hvor mannen ble sett på som mer avansert og en bedre utgave enn det kvinnen var (Bondevik & Rustad, 2006, s. 44). Denne forståelsen av kjønnsforskjellene ser vi blant annet gjennom Aristoteles syn på kvinner. Der ble kvinnen fremstilt som en mindre utviklet mann, noe som gjorde kvinner mindre verdt og uegnet til å fylle en manns rolle i samfunnet. Aristoteles argumenterte på ren biologisk determinisme at kvinner var under mannen på naturens rangstige noe som ble et holdene argument for kjønnsforskjeller og forskjellsbehandling (NOU 2019: 19).

I løpet av 1700 og 1800-tallet endret synet på kjønn seg, og forståelsen av kjønn beveger seg over til en modell som Laqueur kaller for tokjønnsmodellen. Her blir mann og kvinne sett på som to helt ulike organismer og ble nå forstått som en ontologisk kategori. Gjennom tokjønnsmodellen blir menn og kvinner sett på grunnleggende forskjellige med fysiologiske og biologiske forskjeller, men her er også kjønnsforskjellene basert på psykologiske egenskaper og sosiale roller (Bondevik & Rustad, 2006, s. 45). Kjønns mangfoldet i tokjønnsmodellen inkluderer bare menn og kvinner, og kjønnsuttrykk utenom disse to eksisterer ikke (Benestad, 2020).

Som nevnt i innledningskapittelet er den tradisjonelle måten å forstå kjønn på i endring, noe som også utfordrer Laqueurs tokjønnsmodell. Mühleisen og Lorentzen (2006) utfordrer tanken om at vi i dag beveger oss over mot en ny enkjønns eller flerkjønnsmodell. De siste tiårene har poststrukturalistiske teorier om kjønn hatt en oppblomstring, og her blir kjønn sett på gjennom sosial og kulturell praksis snarere enn å være en egenskap ved menneske (s.276).

I den forstand innebærer tanken om ett kjønn et uendelig antall potensielle kjønnsdifferensieringer. Ikke som en tilbakevending til en ulikebasert fysiologisk enkjønnsmodell, men som en radikal ide om mennesket som individ på et rettighetsmessig og idemessig plan, kombinert med kunnskap om biologiske forskjeller som sprenger

tokjønnsmodellen. [...] en slik potensiell enkjønnsmodell avløser vår tids fokus på det biologiske som utgangspunkt for forestillinger om kjønn, med en universalistisk rettighetsbasert forestilling ommennesket der kjønn som grunnlag for diskriminering forsvinner (Mühleisen & Lorentzen, 2006, s. 284).

Gjennom en ny kjønnmodell er målet å få et mer nøytralisert fokus på kjønn, hvor kjønn som begrep åpner for at det finnes flere kjønnsidentiteter og et større kjønns mangfold enn kun menn og kvinner. Kjønnsmangfold er et begrep som både åpner for «nye» former for kjønn, men også at det finnes et stort mangfold innenfor de etablerte kategoriene av kjønn (NOU 2019:19).

2.2 Kjønsroller og stereotypier av kjønn

Forståelsen av hva kjønn er har vi nå sett er ganske variert, men hva har betydning av forståelsen å si for hverdagslivet? På midten av 30-tallet ble begreper som roller, sosialisering og sosial struktur etablert, og siden har dette vært vesentlige elementer for å forstå kvinner og menns posisjon i samfunnet. Begrepene la også grunnlaget for kjønnsforskningens første steg vekk fra essensialisme (Holter, 1996, s. 48). Harriet Holter er en av Nordens fremste kjønnsrolleforskere, og hun definerer kjønnsroller som «[...] en persons kroppslige kjennetegn «påkaller» forventninger fra omgivelsene, forventninger mht. handlinger og holdninger hos den forventede rettes mot. Forventninger er sosialt konstruert» (Holter, 1996. S. 49).

Gjennom definisjonen til Holter vises det at kjønnsrollene både baserer seg på de biologiske kjennetegnene, men også at forventningene til kjønn blir skapt i det sosiale rom. Det er gjennom sosialiseringprosessen i samfunnet at man blir sosialisert inn i de bestemte kjønnsrollene (Solbrække & Aarseth, 2006, s. 65). Til tross for at kjønnsroller er skapt i den sosiale samhandlingen om det biologiske kjønn, kan kjønnsroller oppfattes som at det biologiske kjønn determinerer hvilke egenskaper et individ burde eller skal ha (Moi, 1998, s. 12).

Tilknyttet kjønnsroller finnes det flere ulike teorier og tolkninger. Amerikaneren Talcott Parson utviklet en samfunnsmodell innenfor den strukturfunksjonalistiske tradisjon, der han begrunnet kjønnsrolleinndelingen som en nødvendighet for å opprettholde funksjonene i et samfunn, men også innad i en familie (Holter, 1996, s. 50). Den nordiske kjønnsrolle tradisjonen skilte seg fra den amerikanske da de ikke mente at et samfunn trengte rolleinndelingen mellom kjønnene for å fungere. For den nordiske tradisjonen ble det argumentert for at «mannsrollen og kvinnenrollen ikke utfyller hverandre som komplementære deler i en funksjonell enhet, men i stedet er det en ordening som fordeler makt og ressurser ulikt» (Solbrække & Aarseth, 2006, s. 66).

Et sentralt prinsipp hos Holter og i den nordiske forståelsen av kjønnsroller er funksjonen makt har og at tillærte kjønnsroller blir sett på som en konsekvens av strukturell undertrykkelse. Et viktig prinsipp ved kjønnsroller er sanksjonene som tilhører forventningene til rollene. Oppfyller ikke et individ kravene som er forventet vil vedkommende oppleve negative sanksjoner, mens blir kravene innfridd vil man oppleve positive sanksjoner (Holter, 1996, s. 49). Holter og den nordiske tradisjonen ønsker å

viser at den kjønns spesifikke atferden som blir tilegnet under sosialiseringen er noe som er tillært og dermed mulig å endre.

2.3 Annengjøring

«De kan ikke presentere seg selv; de må representeres» -Karl Marx.

Slik starter boken *Orientalismen: Vestlige oppfatninger av Orienten* fra 1978 som er skrevet av litteraturhistoriker og forfatter Edward Said. I boken ser Said på hvordan Vesten beskriver og former en felles forståelse av Orienten som de Andre. Said beskriver fremstillingen av Orienten som grunnleggende annerledes og lite utviklet. Mens Vesten og den europeiske kulturen blir fremstilt som det motsatte, altså det normale, ideelle og det moderne (Ruud, 2009, s. 66). Essensen i orientalismen er Vestens behov for å beskrive seg ved å påføre et vrangbilde av Orienten (Døving, 2009, s.69).

I denne masteroppgaven er det ikke Orienten som blir sett på som en opposisjon til Vesten, men hvordan dikotome forestillingen av ulikhet kommer til uttrykk gjennom en stereotypisk forståelse av den Andre. «Den Andre» kan også bli sett i lys av andre former for marginalisering enn diskursen mellom øst/vest og nord/ sør. Det vesentlige er at det inneholder begreper som makt, hegemoni og asymmetrisk maktforhold (Eide, 2001, s.17).

Simone de Beauvoir, den franske filosofen som ble nevnt over, benytter seg, i likhet med Edward Said, av annengjøring. Dette er likevel ikke i lys av orientalismediskursen, men i kampen mellom kjønnene. De Beauvoir ser på hvordan mannen blir fremstilt som normen i samfunnet, mens kvinnen blir stående som «den Andre» i forhold. De Beauvoir argumenterer for at det er maktstrukturer i samfunnet som minsker hver enkelt kvinnes frihet. For å løsrive seg fra disse maktstrukturene må kvinner selv ta et oppgjør med situasjonen (Pettersen, 2006).

Etter teorien om «de Andre» blir det man automatisk tillegges av negative egenskaper til de som ikke er «oss». De Beauvoir argumenterer for at dette synet på kvinnen ikke er noe naturlig, men noe som blir produsert gjennom sosialiseringprosesser. Forestillingene om mannen som objekt og kvinnen som det andre er internalisert og sosialisert som noe naturlig. Dermed bidrar både kvinner og menn til å opprettholde og videreføre disse tankene i et patriarkalsk samfunn. «Man fødes ikke kvinne, man blir det» er et av de Beauvoirs mest kjente sitater, og styrker opp det faktumet at kjønn er kulturelt, sosialt og historisk etablert (Sampson, 2008, s. 46-47).

2.4 Kort om likestilling

Gunn Imsen skriver i boken *Kjønn og likestilling i grunnskolen* (2000) at «vi i Norge har en offentlig politikk som tar sikte på å hindre kjønnsdiskriminering og fremme likestilling mellom kjønnene» (s. 11), noe som vises gjennom likestillingens sentrale plass i styringsdokumenter for skolen og i opplæringsloven. Likestilling som begrep er relevant for masteroppgaven da kjønn og likestilling ofte blir sett i samsvar med hverandre. I tillegg er det nødvendig å ha kunnskap om ulike kjønnsstereotyper for å kunne fremme likestilling i skolen og ikke reprodusere gamle tradisjonelle kjønnsstereotyper

(NOU 2019:19). Likestilling vil i denne oppgaven bli sett som synonymt med kjønnslikestilling og baserer seg på definisjonen av begrepet fra utredning fra 2012;

Likestilling er grunnleggende sett et spørsmål om rettferdighet. Å være likestilt er noe hver og en av oss har rett til, som en følge av den respekt hver og en av oss har krav på som personer. [...] Like vilkår betyr fravær av vold og tvang, av diskriminering, marginalisering og utestenging, men også, mer positivt, like livssjanser, og lik anledning – i alle relasjoner – til å være jevnbyrdig (NOU 2012: 15).

Et viktig perspektiv innen likestilling er at dette inkluderer alle former for kjønnsuttrykk, men det handler også om det store mangfoldet innenfor kjønnskategoriene mann og kvinne. Det er et viktig aspekt ved likestilling at det skal inkludere alle mennesker uavhengig og hvilke kjønn de selv identifiserer seg som, men det er et poeng som krever bevissthet og kunnskap for å kunne bli fremmet.

2.5 Tidligere forskning

Jeg vil som følgende presentere tidligere arbeid og forskning som har blitt gjort innenfor fagfeltet som er relevant for denne oppgaven. Forskning knyttet til kjønn, kjønnsroller og likestilling er noe det finnes mye av. Når det kommer til forståelse av kjønn og skole, blir det ofte tilknyttet tematikken rundt kjønnsdelt undervisning, faglig prestasjoner i skolen og hvordan lærere forholder seg til elever basert på deres biologiske kjønn. Jeg har ikke funnet tidligere forskning direkte tilknyttet hvordan fremstillingen av kjønn er i lærebøker for samfunnskunnskap på ungdomstrinnet eller grunnskolen generelt. Det er et fokus på kjønn og fremstillingen av kjønn i historiefaget, men samfunnskunnskap er det tidligere ikke vært et stort fokus på.

2.5.1 Kjønnets rolle i læreplaner

Læreplaner er et nasjonalt styringsdokument som er farget av samtidens politiske og pedagogiske tanker. Disse blir brukt for å styre undervisning, gjennom at den forteller blant annet hva faget skal inneholde, hensikten med faget og reflekter skolens sitt samfunnsmandat. Undervisning som foregår i klasserommet blir basert på føringene fra læreplaner, noe som viser læreplanens store og viktige plass innenfor utdanning. Læreplaner blir skiftet ut med jevne mellomrom, dette ofte grunnet et oppdatert syn på læring og politiske agendaer/overbevisning/meninger. I læreplanene i de nordiske landene kan en se en tradisjon for å ha reformer som reflekterer skolens mandat. Den norske statsviteren Theo Koritzinsky har gjennomgått læreplanene sitt syn på kjønn fra M74 til LK06, hvor han kommer frem til at fokuset på kjønn har vært svært skiftende de siste femti årene (Koritzinsky, 2012).

70-tallets læreplan, mønsterplanen av 1974, var i svært stor grad farget av de politiske kjernesakene som påvirket datidens samfunn. 70-tallet var preget av kvinnekamp og likestillingskamp, noe som resulterte i et eget avsnitt om temaet som ble navngitt «Likestilling mellom kjønnene». Videre utgjorde kjønn og likestilling nesten 50% av innholdet i lærestoffet for samfunnsfag (Koritzinsky, 2012, s. 36). Mønsterplanen fra 1987 videreførte fokuset på kjønnsroller og likestilling, noe som resulterte i et nesten tre

sider langt kapittel. Ulikt fra M74 var at temaet var gjennomgående for alle årstrinn i grunnskolen og at det var utarbeidet konkrete kompetansemål. En annen forskjell mellom M87 og M74 var at hovedemnene i M74 var veiledende, var de nå blitt obligatoriske i M87 (Koritzinsky, 2012, s. 37).

I 1997 kom det en læreplan som i kontrast til de tidligere læreplanen var i stor grad mer detaljstyrt. Kjønn og kjønnsroller var i stor grad fraværende. Likestillingen var til stede, men helt klart mer nedtonet enn tidligere (Koritzinsky, 2012, s. 38). Allerede i 2006 kom LK06 ut, en læreplan som i kontrast fra L97 var mindre omfattende i detaljer og i størrelse, noe som ga større frihet til lærerne. Likestilling kom igjen sterkere tilbake på banen og ble allerede i første setning av samfunnsfagets formål nevnt (Koritzinsky, 2012, s. 40). Både i den overordnede delen og i kompetansemålene blir kjønn nevnt, ofte i tilknytning til likestillingstematikken (Utdanningsdirektoratet, 2015). Det er denne læreplanen som bøkene som blir brukt i denne masteroppgaven skal bygge seg på, og basert på LK06 skal det være et synlig fokus på kjønn og likestilling.

Åse Røthing støtter opp om det Koritzinsky skriver om, og gjennom hennes gjennomgang av kjønn og seksualitet i læreplaner trekker hun frem at L97 har et svekket fokus på likestilling mellom kjønn, men at det heteronormative fokuset har blitt mindre og et større mangfold innenfor seksualitet har tatt plass (Røthing, 2004). Likevel påpeker hun at læreplanen ikke legger opp til destabilisering av kategorier som kvinne, mann, homofili og heterofili, og konkluderer med at dette har en sammenheng med at det politiske ikke har et ønske om å forandre heteroseksualitetens naturlighet og prioritet (Røthing, 2004). Selv om likestilling ikke eksplisitt er synlig i læreplanen, er den fortsatt omtalt i den generelle delen. I 2014 så Røthing på LK06, og konkluderte her med at likestilling ikke lenger spiller en sentral rolle i norske læreplaner, og at det kan se ut som at det blir skapt en forestilling om at likestilling er nådd i Norge (Røthing, 2014).

Både Koritzinsky (2012) og Røthing (2014) viser gjennom deres historiske gjennomgang av læreplanene at det har vært en utvikling i fokuset på kjønn og likestilling gjennom de siste 50 årene, men at fokuset er lite tilstedeværende i læreplanen fra LK06, noe som kan ha stor påvirkning på kjønn og likestilling blir fremstilt i lærebøkene.

2.5.2 Kjønn og skole

I 2019 kom *nye sjanser - bedre læring* ut, en utredning om kjønnsforskjeller i utdanningsløp og skoleprestasjon. Utvalget legger frem at kjønn ikke er stor nok faktor for kjønnsforskjeller i utdanningsløpet og at det kan være andre faktorer, slik som familiebakgrunn og innvandringsstatus, som kan ha stor påvirkningskraft (NOU 2019:3, s. 48-49). Basert på kjønnsforskjeller i læringsmiljø, spesialundervisning, innvandringsstatus og foreldrenes utdanningsnivå, finner utvalget at guttene kommer dårligere ut av grunnskolen enn det jentene gjør. Utvalget fastslår at dette både gjelder gjennomsnittskarakter noe som kan ha videre konsekvenser for videre valg av utdanning, samt at 70 prosent av alle elevene som har spesialundervisning er gutter. Basert på disse tallene om kjønnsforskjeller i skolen, mener utvalget at grunnopplæringen speiler en stor og viktig samfunnsutfordring (NOU 2019:3, s. 57).

Harriet Bjerrum Nielsen og Inge Henningsen skrev i 2018 artikkelen *Guttepanikk og jentepress - paradokser og kunnskapskrise*, en artikkel som kan bli sett på som et motsvar til utredningen nevnt over. Nielsen og Henningsen ønsker å bidra til et mer nyansert bilde av utfordringen tilknyttet kjønn og skole. De mener at å hevde at gutter er mer utsatt fjerner fokuset fra de gruppene av gutter som faktisk sliter (Nielsen & Henningsen, 2018). Gutter og jenter blir fremstilt som homogene og statiske grupper, uten noe forandring innad i gruppene. Nielsen og Henningsen skriver at «jenter kommer bedre ut med hensyn til karakterer enn guttene, men ikke når det gjelder selvtillit eller lønn og karriere som voksne. Gutter stresser mindre enn jenter, men har større sårbarhet for sosiale problemer og høyere selvmordsrater» (Nielsen & Henningsen, 2018). Her kritiseres måten utfordringen blir håndtert, altså som en kamp hvor ett kjønn blir stående igjen som vinner. De mener at en heller burde rette søkelyset mot hvordan de ulike mønstrene av statistikken viser sine fordeler og ulemper og hvordan disse korrelerer med hverandre (Nielsen & Henningsen, 2018).

En kan se en tendens til å «overkjønne» forklaringene på utfordringene i utdanningen, noe som kan være forklart av at kjønn er en tydelig variabel. «Overkjønningen» kan påvirke andre variabler av sosiale kategorier, noe som fjerner fokuset fra den virkelige utfordringen (Nielsen & Henningsen, 2018). Kriminalitet er et element for faller inn under samfunnsutfordring, og også her et det store kjønnsforskjeller. Utredningen *nye sjanser - bedre læring* viser til tall som tilsier at i 2016 var 85 prosent av alle siktelser rettet mot menn, da i hovedsak unge menn. Fullført utdanning har stor påvirkning på sannsynligheten for å bli kriminell. Forskning gjort av Brugård og Falch fra 2013 viser at desto lenger tid i videregående skole reduserer sannsynligheten for fengsel (NOU 2019:3, s. 67). En svensk studie økte fagretningen yrkesfag fra 2 til 3 år, noe som reduserte kriminelle handlinger, da spesielt ran, innbrudd eller tyveri (NOU 2019:3, s.67). Utvalget ønsker ikke å konkludere noe nærmere hva kjønnsforskjellene i grunnskole og videregående utdanningen kan ha for elevens kommende livsløp, men det påpekes at forskjellene mellom kjønn representerer en samfunnsendring.

2.5.3 Skole og kjønnsroller

Kjønnsstereotypiske kjønnsroller eksisterer i skole og barnehage, og en undersøkelse fra 2012 viser at stereotypiske holdninger som blir etablert i barnehage og skole reduserer barn og unges frihet til å følge sine egne interesser (Kanestrøm, 2012). Fastlåste tradisjonelle kjønnsroller kan bidra til å redusere muligheten til fri utdanning, arbeidsdeltakelse og individets demokratiske medborgerskap. Tall fra 2019 viser at det er kun 5% av gutter og jenter som velger utradisjonelle utdanningsprogram på videregående skole, noe som videre kan forsterke det kjønnsdelte arbeidsmarkedet som eksisterer (Foss, 2019).

Susanne V. Knudsen har sett på presentasjon av kjønn i norske lærebøker fra 1950 til 2000-tallet. Med kjønn som kategori i historiefaget har hun sett hvordan kvinner blir representert som hjemmeværende husmødre og sterkt stereotypiske kjønnsroller, men også at kvinner er underrepresentert i bøkene (Knudsen, 2013, s. 118). Knudsen hentet inspirasjon fra Jeffrey J. Kuzmic sin forskning om hvordan maskulinitet og patriarkatet er konstruert i amerikanske lærebøker, hvor hun ønsket å se på kvinner og femininitet men i mindre grad fokus på matriarkatet. Om kvinner blir representert er det gjennom deres kjønn, som for eksempel gjennom overskrifter som «Kvinnebevegelsen» og

«kvinnemarsjen til Versailles». Knudsen forklarer dette som «Sammensætningen det kønnede køn er anvendt til at vise, at når der er sat fokus på køn i lærebøgerne, så drejer det sig implicit om kvinder, mens mænd fremstår som det kønsløse køn» (Knudsen, 2013, s. 119). Videre påpeker hun at man snakker ikke om mannsbevegelsen for at slike bevegelser ville bli sett på kjønnsnøytrale, noe som skjuler maskulinitet og patriarkatet i samfunnet, for «mænd - som mænd- har ingen historie» (Knudsen, 2013, s. 121). Knudsen finner også at kvinner ofte blir kollektivt nevnt, mens menn blir fremstilt som individer. Dog påpeker hun at dette har hatt en forbedring siden 1960-tallet, men at det fortsatt eksisterer. For å jevne ut kjønnsforskjellene i bøkene, mener Knudsen at kvinner blir presentert gjennom bilder, men at de blir fraværende i tekstinholdet. Bildeteksten kan for eksempel være «kvinner kjemper for kvinnelig stemmerett», og gjennom denne bruken blir kvinner anonymisert men også som et plaster på såret for at kvinner ikke er nevnt i lærebøkene gjennom tekst (Knudsen, 2013, s. 123). Selv om min oppgave retter seg mot samfunnskunnskap og ikke historiefaget som Knudsen her har sett på, er det mange av disse funnene som jeg kan ta med videre inn i min analyse og drøfting. Både er det interessant om det er likheter i hvordan kjønn blir fremstilt, men også om det er store forskjeller mellom fagene.

2.5.4 Læreboka og dens rolle i skolen

Lærebøker som blir brukt i skolen kan bli sett på som en slags fortolkning av læreplanens fag og kunnskapssyn, og blir ofte omtalt som skolens viktigste tekst. Læreboken har i mange år hatt en svært sentral rolle som læringsressurs i skolen, mye grunnet at de er laget med den klare hensikt av å bli brukt i skolen. Fra grunnskole til høyere utdanning blir ulike lærebøker brukt hyppig. Blikstad-Balas omtaler læreboka som den viktigste teksten i skolen, noe som han støtter opp med at blir anerkjent innenfor internasjonal skoleforskning (Blikstad-Balas, 2014). Før 2000 måtte alle lærebøker som skulle bli brukt i skolen godkjennes av staten før bruk. Dette skulle sikre kvaliteten av læreverkene. Dette ble endret i 2000 for å gi lærerne større handlingsrom (NOU 2019:3, s. 214). Det har blitt gjort mye forskning på lærebokas rolle, og det er stor enighet rundt at læreboka beholder sin sentrale rolle i skolehverdagen.

I 2016 ble det gjennomført et forskningsprosjekt som hadde som formål å undersøke ulike undervisninger og læringspraksiser i ulike fag og klassetrinn. Her ble det blant annet sett på lærebokas rolle i samfunnsfag på videregående skole. Funnene i dette forskningsprosjektet er at selv om samfunnsfaget er ett av de fagene som i størst grad bruker andre læringsressurser enn bare læreboka, blir den fortsatt i svært stor grad brukt. Både lærere og elever har en forståelse om at det som står i lærebøkene er sannheten, og at kompetansemålene blir dekket, noe som ikke er så rart ettersom lærebøkene blir utformet basert på læreplanene (Gilje, Ingulfsen, Dolonen, Furberg, Rasmussen, Kluge, Knain, Mørk, Naalsund & Skarpaas, 2016).

Fra både Blikstad-Balas sin forskning og fra Gilje et al. sitt forskningsprosjekt vises lærebokas sentrale rolle i skolen. Videre blir det påpekt at uavhengig av hvilke læringsressurser som blir brukt, er det viktig å se på hvordan den blir brukt i klasserommet (Blikstad-Balas, 2014). På bakgrunn av min egen oppgave, hevder jeg at det er viktig å se på hvordan ulike fenomener blir fremstilt i lærebøker, for å kunne vite hvordan å bruke lærebøkene i undervisningen. Forskning viser at læreboken fortsatt har

en sentral rolle, og på grunnlag av dette velger jeg å gå videre på forskningen min på hvordan kjønn blir fremstilt, da dette kan påvirke hverdagen i klasserommet og forståelsen av fenomenet kjønn som blir skapt der.

2.5.5 Tidligere masteroppgaver

Arbeid med lærebøker ut i fra et kjønnsperspektiv i samfunnskunnskap er ikke etter min kjennskap tidligere gjennomført. Jeg har funnet flere tidligere masteroppgaver og avhandlinger tilknyttet kjønnets rolle i historiefaget, RLE og ulike perspektiver med undervisning, men ikke tilknyttet lærebøker i samfunnskap. Jeg har funnet inspirasjon fra flere masteroppgaver som benytter seg av lignende teoretisk grunnlag som meg, selv om disse ikke har hatt samme utgangspunkt for masteroppgaven som det jeg vil ha. Spesielt interessant fant jeg Edel Kristine Styve Etnestad sin oppgave om fremstillingen av likestilling i samfunnskunnskap og Helle Bergans oppgave hvor hun så på utenforjournalistikk med fokus på annengjøring.

Edel Kristine Styve Etnestad ser på likestilling som tema i lærebøker i samfunnsfag på videregående, hvor problemstillingen hennes er «Korleis kjem ulike forståingar av likestilling til uttrykk i lærebøker for samfunnsfag i vidaregående opplæring?» (Etnestad, 2016). Gjennom hennes analyser av lærebøkene og læreplanen fastslår hun at likestilling som begrep er godt etablert i læreplanen, men at forståelsen av begrepet er tvetydig, noe som speiler seg i lærebøkene som hun har sett på. Etnestad kommenterer også det faktum at likestilling i lærebøkene blir forstått som kjønnslikestilling, men at begrepene likestilling og kjønn ikke blir videre diskutert. Gjennom Etnestads masteroppgave fastslår hun at likestilling i Norge fremstilles som noe «ferdig», og at om en skal se på tematikken må en rette seg mot andre kulturer. Disse funnene blir støttet opp av funnene fra Åse Røthing sin forskning, hvor hun påpeker at likestillingstematikken enten blir sett i et historisk perspektiv eller som kontrast til andre kulturer (Røthing, referert i Etnestad, 2016, s. 5). Etnestad har skrevet en god masteroppgave hvor hun blant annet ser på relasjonen mellom kjønn og likestilling, noe jeg har videreført og kommentert i diskusjonskapittelet.

Helle Bergan skrev i 2012 en masteroppgave om utenforjournalistikk, hvor hun har studert annengjøring og hvordan dette skapes i avisen Fædrelandsvennen. Dette er en masteroppgave som ikke ser på undervisning eller er tilknyttet skolen, men jeg finner det interessant og relevant hvordan hun fremstiller annengjøring. Spesielt interessant for min masteroppgave er funnet hvor hun påpeker at en av fellesnevnerne innenfor annengjøring er elementene av utenfor norm, makt og avstand (Bergan, 2012). Masteroppgaven til Bergan kan ikke anvendes direkte over til min oppgave ettersom vi skriver innenfor to ulike fagfelt, men jeg har funnet inspirasjon til hvordan å forstå og også fremstille annengjøring.

3 Metode

Sigmund Grønmo (2004) definerer metode som en planmessig fremgangsmåte for å nå et bestemt mål (s.27). Målet for denne oppgaven er å se hvordan kjønn blir fremstilt i lærebøker i samfunnskunnskap på ungdomstrinnet. I følgende kapittel vil det bli redegjort for valg og begrunnelse av metode, samt kort masteroppgavens vitenskapsteoretiske perspektiv. Deretter vil forskningsprosessen bli belyst, og avslutningsvis vil studiens kvalitet bli kommentert. Forskning har alltid noen smutthull som kan svekke studiens pålitelighet, men målet her å spille med åpne kort slik at leseren får en dypere innsikt i studiets helhet (Grønmo, 2004).

3.1 Kvalitativ innholdsanalyse

Målet med studien er å undersøke kjønnets rolle i lærebøker og kommentere hvordan det kommer til uttrykk i lærebøkene i samfunnskunnskap. For å finne ut av dette valgte jeg å benytte meg av en kvalitativ innholdsanalyse med innspill av komparative elementer. Kvalitativ metode blir ofte valgt når forskeren ønsker en dypere innsikt og større forståelse av et tema, hvorav kvantitativ metode heller ville gitt informasjon om temaets bredde gjennom måling og årsaksforklaring. Kvalitativ metode har også som styrke at den kan gi en økt forståelse innenfor systemperspektivet, og kan dermed gi meg en bedre forståelse for fenomenet kjønn. Flexibilitet er en annen styrke ved kvalitative undersøkelser (Holme & Solvang, 1996, s. 76). Ettersom jeg fant lite tidligere forskning på fremstillingen av kjønn i lærebøker i samfunnskunnskaps på ungdomstrinnet, åpner den kvalitativ metodens fleksibilitet for at jeg underveis i prosessen kan bli formet av funnet jeg finner.

For å besvare problemstillingen benyttet meg i hovedtrekk på innholdsanalyse med en hermeneutisk tilnærming, da dette er en god måte å gjennomgå datamaterialet på en systematisk og relevant måte for min problemstilling og datamateriale (Grønmo, 2016, s. 175). Bratberg (2017) beskriver innholdsanalyse som passende for enhver tekst som har som hensikt å bli gjennomgått på en systematisk måte (s. 123). En annen fordel med innholdsanalyse er at den er like anvendelig uavhengig av hva slags type tekst det er, så både bilder og ord fungerer like godt som tekst i denne analysemetoden. I kvalitativ innholdsanalyse foregår både selve datainnsamlingen og dataanalysen på en og samme tid, så jeg begynte dataanalysen i det jeg startet å plukke ut læreverkene. Et av de første stegene før jeg begynner på datainnsamlingene er å velge meg et fokus. Selve prosessen i denne metoden er i stor grad fleksibel, det er derfor meget viktig å ha en god og fast problemstilling som styrer datainnsamling og dataanalysen i riktig retning (Grønmo, 2016, s. 176).

Selv om dette er en kvalitativ innholdsanalyse valgte jeg å ha med segmenter med kvantitative innspill. Kombinasjonen av to ulike metodiske tilnærminger er ikke uvanlig å se i forskningsprosjekter da denne kombinasjonen kan utfylle hverandre og styrke studiens kvalitet.

3.1.1 Hermeneutisk tilnærming

Jeg har valgt å se på innholdsanalysen med en hermeneutisk tilnærming. Hermeneutikken har som hensikt å tolke, forstå og formidle datamaterialet for så å videre formidle opplevelser av ulike fenomen (Fejes & Thornberg, 2019, s. 72). Hermeneutisk tilnærming tillater og åpner opp for forskerens egne fortolkninger og synspunkter tilknyttet tekstmaterialet (Grønmo, 2004, s. 373). Med dette menes det at når datamaterialet er inndelt i ulike kategorier vil hermeneutikken komme på banen i tolkningsprosess og vil være avgjørende for den argumenterende delen av forskningsprosessen. Mine for-forståelser av temaet er et sentralt moment innenfor hermeneutikken, da mine kunnskaper og holdninger til temaet forut analyseprosessen vil bli tatt i bruk fra starten av. Skjønt vil for-forståelsene bli sett i lys av kunnskapen som blir etablert underveis i forskningsprosessen og helheten av oppgaven, utgangspunktet for mitt ståsted vil bli belyst i avslutningen av metodekapittelet. Denne prosessen ved å bevege seg mellom ulike fortolkningsgrunnlag og forståelsesmåter er det som ofte blir omtalt som den hermeneutiske spiral, og det er her en vil kunne tilegne seg en dypere forståelse av datamaterialet (Grønmo, 2004, s. 734).

3.1.2 Oppgavens vitenskapsteori

Postholm & Jacobsen (2018) definerer teori som «en måte å se ting på» (s. 20). Dette er bare en av mange definisjoner som finnes av begrepet teori, men felles har alle definisjonene at det sier noe om måten man ser på virkeligheten på. Teorier finnes på mange ulike nivåer, både som paradigmer og som mindre konkrete substantiviske teorier. Valg av teoriperspektiv er viktig i enhver oppgave da valgt teori bidrar til å forme fokuset innad i oppgaven (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 20). I denne masteroppgaven vil den substantiviske teorien vil bygge på kjønnsteori og kjønnsrolleteori, som det ble redegjort for i kapittel 2 (Mortensen, Egeland, Gressgård, Holst, Jegerstedt, Rosland & Sampson, 2008).

Masteroppgaven epistemologiske perspektivet vil være konstruktivisme.

Konstruktivismen er forståelsen av virkeligheten ved at vi konstruerer objektet gjennom en interaksjon med det men dets sannhet er ikke nødvendigvis det vi ser. Eller som Postholm & Jacobsen (2018) skriver det «vår forståelse av virkeligheten vil da være en oppfatning av virkeligheten, ikke virkeligheten i seg selv» (s.49). Spesielt knyttet til fenomenet kjønn forandret måten man ser og forstår seg på kjønn svært ofte, kunnskapen knyttet til kjønn er dynamisk. Kunnskapen og forståelsen av kjønn kan fornyes og den kan overføres eller forløses (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 49). Min forståelse av kjønn vil også være med å prege kunnskapsbildet knyttet til kjønn, og jeg er nødt til å samhandle med det objektet jeg skal studere, her da lærebøker. I dette perspektivet er verden aldri objektiv, men er noe vi mennesker konstruerer, oftest i samhandling med hverandre (Postholm & Jacobsen, 2018, s.51).

3.2 Forskningsprosessen

Lærebokens sentrale rolle i skolehverdagen var en grunnene til at jeg ønsket et dypdykk ned i læreverkene som datamateriale. Alle de utvalgte læreverkene bygger på samme

læreplan, noe som gjør at de har blitt formet av det samme styringsdokumentet og samtidens tanker. Fremstillingen av funnene til de ulike læreverkene vil i denne masteroppgaven blir lagt frem som en helhet, hvor kombinasjonen av de tre læreverkene sier noe om hvordan lærebøker fremstiller kjønn. Skjønt vil også bøkene bli sett i lys av hverandre, men dette er ikke hovedhensikten med masteroppgaven.

3.2.1 Utvalg

Første steg i forskningsprosessen var å velge ut datamateriale. Som utgangspunkt ønsket jeg å analysere de mest brukte lærebøkene på ungdomstrinnet, et utgangspunkt som jeg raskt fant ut skulle være en utfordring da det ikke er noen offentlig oversikt over de mest brukte lærebøkene i norsk skole. Biblioteket ble kontaktet men også der var beskjeden at om jeg ville vite mest brukte bøker måtte jeg ta direkte kontakt med ulike skoler for å kartlegge dette selv. Ettersom jeg er student ved lærerstudiet undersøkte jeg med medstudenter og lærere om hvilke bøker de selv har brukt, basert på dette valgte jeg ut tre ulike læreverk for samfunnskunnskap på ungdomstrinnet. Fra den eldste boken til den nyeste er det ti års forskjell, noe som viser at det er et stort tidsrom som disse lærebøkene dekker.

Jeg plukket ut tre læreverk for ungdomstrinnet, noe som resulterte i 7 ulike lærebøker. Lærebøkene var Matriks 8, Matriks 9, Matriks 10, Underveis 8-10, Nye Makt og Menneske 8, Nye Makt og Menneske 9 og Nye Makt og Menneske 10. I tabell 1, 2 og 3, vil du se en mer detaljert gjennomgang av læreverkene, og i kapittel 5 er empirien fra læreverkene presentert. Videre i oppgaven vil lærebøkene fra Nye Makt og Menneske bli referert til som Makt og Menneske. For ordens skyld vil jeg presisere at det med *læreverk* menes alle bøker i en bokserie tilhørende forlaget, som for eksempel Matriks. Med *lærebok* menes en bok tilknyttet et spesielt klassetrinn, som for eksempel Matriks 9.

Alle læreverkene baserer seg på samme læreplan, men læreverket Makt og Menneske ble skrevet etter revideringen av læreplanen i 2013. De tre læreverkene er utgitt av tre ulike forlag. Basert på masteroppgaven sitt omfang har jeg valgt å ikke ta med ekstra læringsressurser tilknyttet læreverkene eller tilhørende lærerveiledninger, da dette hadde blitt for omfattende for min oppgave.

Tabell 1: Matriks

Tittel	Matriks 8	Matriks 9	Matriks 10
Utgivelsesår	2006	2007	2008
Forlag	Aschehoug	Aschehoug	Aschehoug
Forfattere	Gry Andresen, Trude Olsen, Hege Nicolaysen & Mari Skurdal	Gry Andresen, Thomas Horne, Hege Nicolaysen & Mari Skurdal	Gry Andresen, Thomas Horne, Thomas Hylland Eriksen

Tabell 2: Underveis 8-10

Tittel	Underveis 8-10
Utgivelsesår	2012
Forlag	Gyldendal Undervisning
Forfattere	Mary M. Strand & Torill Strand

Tabell 3: Nye Makt og Menneske

Tittel	Nye Makt og Menneske 8	Nye Makt og Menneske 9	Nye Makt og Menneske 10
Utgivelsesår	2014	2015	2016
Forlag	Cappelen Damm	Cappelen Damm	Cappelen Damm
Forfattere	Tarjei Helland & Tone Aarre	Tarjei Helland & Bjørn Ingvaldsen	Tarjei Helland

3.2.2 Analyseprosessen

Da problemstilling, forskningsspørsmål og prosjektskissa var godkjent og gjennomført i samarbeid med veileder var neste steg å begynne å analysere læreverkene. Jeg fikk tilgang på alle de syv lærebøkene i fysisk form og var sikret at jeg hadde tilgang på de under hele perioden av masterprosjektet. Både problemstilling og forskningsspørsmålene kan sies å være ganske generelle, noe som ikke gjorde at de avgrenset seg et utvalg av kapitlene i de ulike lærebøkene. Ettersom utgangspunktet for analysen var at jeg blant annet ønsket å se nærmere på forståelsen av kjønn, noe jeg hadde en hypotese om at kom til å fremstå som svært latent innhold, valgte jeg å gjennomgå alle lærebøkene fra start til slutt, med nøye nærlesing.

Ettersom lærebøkene var lånt fra biblioteket valgte jeg å føre inn alle funnene inn i et eget Word-dokument. Utklippene fra lærebøkene ble plassert kronologisk etter lærebokens rekkefølge, hvor alt som fanget min interesse basert på problemstilling og analysepunkter ble skrevet ned. Allerede fra første bok merket jeg hvordan datainnsamlingen og analysen tok del i hverandre.

Noe av det mest utfordrende med hele prosessen av masterskriving var kanskje for min del datainnsamlingen. Min problemstilling og mine forskningsspørsmål var alle svært generelle, men for meg lå utfordringen ved at jeg ikke hadde avgrenset utvalget. På denne måten hadde jeg en impresjonistisk tilnærming til datainnsamlingen, hvor jeg fant retning og hovedfokus innad i tematikken kjønn underveis i prosessen. Dette gjorde at det var en tidkrevende og vanskelig prosess når jeg skulle gjennomgå de syv lærebøkene. Mulig kan det tenkes at om jeg hadde avgrenset utvalget si i at jeg bare

skulle se på kjønnsroller og kjønnsstereotyper innenfor kultur og mangfold, hadde det vært en enklere innsamlingsprosess. Jeg hadde flere gjennomlesninger av alle lærebøkene hvor jeg hele tiden fant nye perspektiver, noe som gjorde at jeg måtte lese alle lærebøkene på nytt. Jeg inkluderte alt fra brødtekst, informasjon som står i marginen, arbeidsoppgaver og bildetekst i datainnsamlingen.

Kjønn kom til syne både indirekte og direkte i teksten, og etter jeg hadde blitt bedre kjent med lærebøkene la jeg merke til flere likheter og ulikheter mellom bøkene, noe som ga meg et godt utgangspunkt for den kommende kategoriseringsprosessen. Det var blant annet etter flere gjennomlesninger av lærebøkene at jeg la merke til et mønster av synliggjøringen av kvinner og deres seksualitet. Da datainnsamlingen var gjennomført satt jeg igjen med 31 A4 sider med tekst som var klare for å bli kategorisert. Rennestam og Wästerfors (2015) beskriver i boken *Från stoff til studier* at det ikke er uvanlig med et kaosproblem etter innsamlingen av datamaterialet, noe i stor grad jeg erfarte her.

For å rydde opp kaosproblemet var det neste steget i analyseprosessen å kategorisere datamaterialet. Som nevnt over er datainnsamling og dataanalysen i innholdsanalysen to parallelle handlinger, så kategoriseringen hadde allerede i det små startet. Jeg benyttet meg av fargekoding av datamaterialet, og etter flere runder med gjennomgang av datamaterialet kom det til syne nye kategorier. Kategoriene ble definert på de tekstene som jeg hadde hentet inn i datainnsamlingen. Jeg hadde en induktiv tilnærming til mitt datamateriale, noe som vil si at forskningen var i stor grad empiridrevet og noe som vil si at jeg ikke hadde laget kategorier på forhånd (Tjora, 2017, s. 259). Selv med utgangspunkt i problemstilling og forskningsspørsmål satt jeg igjen med store mengder med datamaterialet etter kategoriseringen, og jeg sto ovenfor en stor jobb med redusering for å finne ut hvilke av elementene i datamaterialet som jeg ønsket at skulle representere min forskning. En prosess som var krevende da jeg ennå ikke visste hvordan videre drøfting av datamaterialet skulle ende.

Den hermeneutiske spiralen har vært svært synlig gjennom hele prosessen i masterskrivingen. Nye vinklinger basert på nye funn eller inspirasjon av teori som jeg fant underveis, gjorde at jeg måtte se tilbake til datamaterialet mitt og starte deler av prosessen på nytt. En prosess som tidvis følte som et steg tilbake, men som jeg i etterkant er takknemlig for at jeg gjorde. Dette var situasjonen da jeg valgte å ha med flere elementer av kvantitativ innholdsanalyse i masteroppgaven. I begynnelsen av analyseprosessen var planen hele tiden å ha kvantitativt innspill i bruk av bilder i lærebøkene. Her hadde jeg i forkant av analysen av bildene laget noen kriterier for hvilke bilder jeg skulle ta utgangspunkt i. Disse kriteriene var at jeg ønsket å se på antall bilder med menn og kvinner hver for seg, men også telle bildene hvor kjønn nøytralt, men jeg ville se dette i lys av yrker og situasjoner. For å holde oversikt over bildene utarbeidet jeg en tabell hvor jeg krysset av antall gangene menn og kvinner ble avbildet innenfor de kjønnsstereotypiske yrkene og i kriminalitet. Innenfor kjønnsstereotypiske yrker ble det delt inn i omsorgsykker, som da er sykepleier, lærer, eldreomsorg og leger, mens det tradisjonelle mannsyrker ble yrker som militære og politi.

Men jeg hadde ikke planlagt å se på fordeling av antall ganger menn ble brukt som eksempler i bøkene versus antall eksempler hvor kvinner ble brukt. Dette kvantitative innspillet ble bestemt sent i analyseprosessen, men ettersom jeg hadde en hermeneutisk

tilnærming til innholdsanalysen åpnet dette opp for muligheten å forme oppgaven underveis. Kriteriene for dette lille statistiske elementet var at for at eksemplet skulle telle måtte det enten handle om en ekte person, for eksempel Jens Stoltenberg eller at det var utdrag fra et dikt eller lignende hvor forfatteren var oppgitt. Eksempel hvor det blir brukt fiksjon ble ikke inkludert i denne statistikken.

Gjennom hele forskningsprosessen har problemstilling og forskningsspørsmål ledet vei gjennom datamaterialet. Tidvis har det vært utfordrende å se helheten i analyseprosessen, men ved å forholde meg til det teoretiske rammeverket og arbeide tett opp mot empirien og de kontekstuelle forholdene har innholdsanalyse bidratt til å kaste et lys på hvordan kjønn blir fremstilt i de utvalgte lærebøkene.

3.3 Studiens kvalitet

Enhver forsker ønsker å styrke og sikre studiens kvalitet i størst mulig grad. I samfunnsvitenskapelig forskning blir kvalitet ofte mål på bakgrunn av studiens reliabilitet og validitet. Reliabilitet måler påliteligheten til datamaterialet, altså hvor troverdig det er (Grønmo, 2004, s. 222). I kvantitative studier blir det gjennomført en test for å måle ut påliteligheten til datamaterialet, men ettersom min masteroppgave er en kvalitativ studie er det ikke mulig å bare ta en test. Normalt blir reliabilitet tilknyttet om det er mulig å få de samme svarene, og studien blir etterprøvd. Nettopp dette punktet ved reliabilitet er et viktig aspekt ved kvaliteten av kvalitative studier. I kontrast til kvantitative studier, er det ikke bare datamaterialet som blir vurdert, men hele forskningsprosessen. Det er derfor svært viktig at denne prosessen er transparent for leseren, og at alt som blir gjort kommer til syne her.

Fokuset på å være transparent for leseren er også en av grunnene til at jeg har valgt å gi empirien den store og sentrale plassen i oppgaven. Gjennom en synlig og klar empiridel gir jeg leseren mulighet til å bedømme hvilke utsagn som ble valgt til å diskuteres og bli belyst i større grad i kapittel fem, og hvilke utsagn som ble værende i empiridelen. Ved å være såpass transparent åpner jeg opp og lar datamaterialet snakke for seg selv.

Gjennom å ha en hermeneutisk tilnærming erkjenner jeg min rolle som subjektiv forsker, og dermed blir det ikke en nøytral forsker som velger ut elementer som skal representere læreverkens forståelser av kjønn. Skjønt gjorde dette at jeg ble mer oppmerksom på min egen fortolkning og passe på at skylappene ikke for stor grad var på underveis i forskningsprosessen. Et eksempel på dette er at jeg måtte flere ganger minne meg selv på at jeg ikke skulle se på kvinner kom til uttrykk i lærebøkene, men hvordan kjønn. Forskeren spiller en svært synlig rolle, og vil aldri være helt objektiv noe som vil si at det er svært viktig å være bevisst på sin egen rolle som forsker.

Et annet element ved studiens kvalitet er studiens validitet. Validitet sier noe om hvorvidt datamaterialet er gyldig i lys av problemstillingen (Grønmo, 2004, s 217). På forhånd hadde jeg liten kjennskap til alle lærebøkene, men hadde smått arbeidet med samtlige av dem før analysen. Skjønt har jeg aldri sett lærebøkene i lys av kjønn, så vurderingen av lærebøkene bar i liten grad preg av forkunnskaper knyttet til lærebøkene. Et poeng

som kan være av relevans tilknyttet spørsmål om validiteten til oppgaven er det faktum at jeg hadde et kritisk blikk på datamaterialet. Jeg hadde som utgangspunkt å se på likheter og ulikheter, og var forberedt på at lærebøkene for eksempel ikke ville ha rom for et større kjønns mangfold, noe som kunne risikere at jeg overtolket det som sto i lærebøkene.

Aksel Tjora (2019) skriver i boken *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* at innenfor all type samfunnsforskning vil forskeren ha ett eller annet engasjement i temaet det forskes på" (s. 235), noe som også er korrekt i min masteroppgave. Det er ikke et mål å bli helt objektiv, men det er viktig å redegjøre for leseren mitt eget ståsted noe som åpner at leseren selv kan vurdere mitt tolkningsarbeid. Fra et teoretisk perspektiv var store deler av denne masteroppgaven helt nytt for meg, noe som krevde mye arbeid med det teoretiske før selve prosessen med masteroppgaven. Men som nevnt innledningsvis har jeg lenge hatt en interesse og en nysgjerrighet tilknyttet kjønns perspektivet. Gjennom sosiale medier og multimedier blir man introdusert til nye former for kjønnsuttrykk, noe som også har bidratt til å forme min forståelse av tematikken. Helt siden begynnelsen av skrivingen av masteroppgaven har jeg prøvd å være bevisst min egen rolle som forsker og prøve å la datamaterialet vise sin fremstilling av kjønn.

4 Empiri

En problemstilling er et hjelpemiddel for å sette søkelyset mot den delen av datamaterialet som en ønsker å undersøke. Problemstillingen i denne masteroppgaven ønsker å undersøke fremstillingen av kjønn i lærebøkene og hvordan forståelsen av fenomenet kjønn kommer til uttrykk. Etersom problemstillingen ikke retter seg mot utvalgte kapitler for faget, valgte jeg som tidligere nevnt å presentere alt i de ulike lærebøkene som berører tematikken kjønn. Grunnen til dette valget blir begrunnet i at det blir feil å se kun på et utvalg av kapitlene når jeg utgangspunktet ønsket å se på fremstilling av kjønn gjennomgående i hele faget og i læreverket. I dette kapittelet vil det bli redegjort for de mest sentrale temaene i læreverkene hvor kjønn blir belyst, her vil også tekstutdrag fra lærebøkene bli presentert for å kontekstualisere de sentrale temaene. I de læreverkene som består av ulike bøker for de ulike skoletrinnene har jeg valgt å presentere de hver for seg, for så å ta en samlet oppsummering av hele læreverket i avslutningen. Lærebøkene er presentert i en kronologisk rekkefølge.

Kjønn som tematikk er ikke direkte synlig i overskriftene til de ulike kapitlene, skjønt finnes det unntak på navnene til lærebøkens delkapitler. Her ser man eksempler som Sokrates & Hitler og Da Henriette var ung fra Matriks 8 (Andresen et al, 2006), David mot Goliat fra Matriks 9 (Andresen et al, 2007), Aksel Sandemose og Tor Jonsson, Gutt elsker gutt, og jente elsker jente, Jenter og utdanning, Norge og FNs kvinnekonvensjon fra Underveis 8-10 (Strand & Strand, 2012) og Fra Makt og Menneske 9 er det Kan vi hjelpe Siv (Helland & Ingvaldsen, 2015). Flere av disse delkapitlene har jeg valgt nærmere inn på, men dette viser hvordan lærebøkene bruker kvinner og menn i delkapitler.

Jeg har valgt å presentere empirien gjennom kategoriene utvidet tekstbegreper, kriminalitet, likestilling, kultur og kjønn, fremstilling av kjønn, kjønnsroller, seksualitet og kjønn og lærebokens arbeidsoppgaver. Kategoriene ble etablert etter datamaterialet var samlet inn, hvorav det var flere av kategoriene som jeg på forhånd av analysen ikke hadde forutsett. Dette gjelder spesielt kategorien Kriminalitet som var en kategori jeg ikke hadde sett for meg ville ha et tydelig kjønnsperspektiv. Dette "manns-fokuset" var verken noe jeg husket fra egen skolegang eller i undervisning gjennom praksis. Et annet overraskende perspektiv er fraværet av synligheten på kjønnsroller. Dette var et tema jeg tenkte ville være sentralt i fremstillingen av kjønn. Dette ble rett og slett noe jeg fant mer indirekte i teksten. Tross det ikke var et like stort tema som jeg i utgangspunktet hadde forutsett ble kategorien beholdt men fraværet av fokuset vil bli videre diskutert i kapittel 6.

4.1 Matriks 8

Matriks 8 ble utgitt i 2006 og er på 120 sider, boken er skrevet av Gry Andresen, Trude Olsen, Hege Nicolaysen og Mari Skurdal. Dette er den eldste læreboken i analysen og ble utgitt kort tid etter LK06 ble gjeldende.

Utvidet tekstbegrep

I Matriks 8 kan en se en konsekvent gjennomgående bruk av pronomen hun til å forklare ulike fenomener eller eksempler når noe skal bli beskrevet i brødteksten. Dette ser vi for eksempel i kapittel 2 som handler om makt hvor det står «Ordføreren er den øverste lederen. Hun må ta en rekke avgjørelser uten å spørre kommunestyret, men det er i mindre saker» og «Administrasjonen har også sin sjef, ofte kalt rådmann. Hun har det øverste ansvaret for at det politikerne bestemmer, blir satt ut i livet» (Andersen, Olsen, Nicolaysen & Skurdal, 2006, s. 58). Dette ser vi også et eksempel på i kapittel 3 om forbruk «Når du klager på en vare, kan du kreve at selgeren gir deg en ny, eller at hun reparer feilen. Hun kan bare kreve å reparere varen hvis det er umulig å skaffe en ny, eller hvis det er veldig kostbart» (Andersen et al., 2006, s. 113) og «En bonde har plikt til å kunne svare på hvilke sprøytemidler hun bruker, og hvordan de virker på miljøet» (Andersen et al., 2006, s. 115). Her beskrives både selgeren, bonden, rådmannen og ordføreren som kvinner, mens menn er fraværende. Derimot om et yrke blir definert i margen blir ordet person brukt, slik som «Dommer = person som tar avgjørelser i en retts sak» (Andersen et al., 2006, s. 63) eller «Heismontør= Person som reparerer heiser» (Andersen et al., 2006, s. 71).

Bildene fra Matriks 8 er i stor grad preget av tegninger, noe som jeg har valgt å se på som bilder. Totalt sett blir menn avbildet 21 ganger mens kvinner blir avbildet 14, skjønt er de fleste bildene kjønnsnøytrale hvorav hele 34 bilder. Innenfor kategorien yrke blir menn avbildet to ganger, da én gang som lærer og én gang som militæret. På side 25 er det en tegning av 15 år gamle Nijirah, ei jente som løy for den Amerikanske kongressen. Bildet av den unge piken har jeg valgt å plassere under kategorien kriminalitet, da hun løy i sine uttaler om hva som hadde skjedd under en invasjon av Kuwait. Basert på disse funnene vil jeg ikke si at det er stort skille mellom representasjonen av kjønn i bøkene, tross menn/gutter er avbildet seks ganger mer enn kvinner/jenter.

Kriminalitet

Kriminalitet er ikke et eget kapittel i Matriks 8, men det forekommer eksempler hvor kriminelle handlinger blir belyst. Begge gangene handler det om media og nyhetsbildet og hvilke påvirkningskrefter de har. Det første eksemplet handler om 15 år gamle Nijirah som løy foran den amerikanske kongressen, og hvilke store konsekvenser dette fikk (Andersen et al., 2006, s. 24-25). Videre i kapittel 2 om makt står det «Men mediene kan ikke skrive og sende hva de vil. Det finnes grenser for ytringsfriheten. Hvor den grensen går, er det ofte uenighet om. Skal for eksempel en avis tillate å trykke et leserbrev som er rasistisk? Kan en TV-stasjon vise bilder av tiltalte i en drapssak før hun er dømt - tenk om hun ikke har gjort noe galt?» (Andersen et al., 2006, s. 39). Fokuset i læreboken ligger ikke her på om kvinnen som tiltalt har gjort det eller ikke, men om mediene har rett til å publisere bildet eller ikke. Begge stedene omtales den kriminelle som en kvinne.

Lærebokens arbeidsoppgaver

Arbeidsoppgavene som er tilknyttet spørsmål om kjønn er rettet mot stemmerett for kvinner, hvor elevene skal finne ut når kvinnene fikk stemmerett. Videre på side 50 skal

elevene finne ut når første kvinne kom inn på Stortinget, i regjering og når vi fikk vår første kvinnelig statsminister. Her blir også elevene spurt om hvem som deltok på stormannsmøte i Eidsvoll i 1814, og hvem som ikke deltok. Første del av oppgavene er lukkede spørsmål, hvor elevene kan finne svaret i boken. Men de blir utfordret avslutningsvis med spørsmålet «Synes du Eidsvollsmennene representerte folket?», som er et ledende men åpent spørsmål (Andersen et al., 2006, s. 50).

4.2 Matriks 9

Matriks 9 er skrevet av Gry Andresen, Thomas Horne, Hege Nicolaysen og Mari Skurdal og ble utgitt i 2007. Boken er på 133 sider, og er delt inn i fire ulike kapitler.

Utvidet tekstbegrep

I definisjoner slik som samfunnsstraff ser man et at det henvises mot den kriminelle som en mann «Samfunnsstraff er en avtale med lovbryteren det kan være fordi han er ung, fordi han ønsker å komme ut av et kriminelt miljø, eller fordi han er i et rusbehandlingsprogram» (Andresen et al., 2007, s. 63). Det samme ser en på side 50 hvor ordet korrupsjon skal bli forklart «Korrupsjon er når en person bruker sin stilling til å oppnå en fordel for seg selv eller firmaet han jobber i» (Andresen et al., 2007, s. 50). Det eneste stedet hvor det blir henvist til begge kjønn er på side 47 under sammendraget, der står det følgende «Hvis en lovbrøyer blir tiltalt for en straffbar handling, blir han eller hun stilt for retten» (Andresen et al., 2007, s. 47).

I likhet med Matriks 8 er det stor bruk av tegninger i læreboken. Det er avbildet eller tegnet kvinner totalt 20 ganger alene, menn blir avbildet 34 ganger og 39 ganger er kjønnsnøytrale. I likhet med Matriks 8 er menn avbildet flere ganger enn kvinner, men i kontrast er også de ulike kjønnene her mer tydelig i ulike yrker. Menn/Gutter er avbildet fem ganger som militære eller politi, dette i kontrast mot de to gangene kvinner er avbildet som det samme. Dette er ikke en så stor forskjell kjønnene seg imellom, men sammenlignet med Matriks 8 hvor kvinner ikke var fremstilt som noen av yrkene blir det et tydeligere skille i fremstilling av yrker. Også innenfor kriminalitet er menn representert flere ganger gjennom bildene enn kvinner, noe som ikke var svært overraskende da menn/gutter representerer det kriminelle miljøet.

Kriminalitet

Kapittelet om lov og rett er det en sterk synliggjøring av mannens rolle i kriminalitet. Noe som blir synlig fra første side hvor diktet «Der alle stier taper seg» av Paal Brekke innleder kapittelet. På side 48 står det et avsnitt om hvem som blir kriminelle, her står det at det er «20 ganger flere menn enn kvinner blant de kriminelle. Statistikken sier at den typiske lovbrøyeren i Norge er en ung mann bosatt i by. Han har lav utdanning og en følelse av å være taper på mange områder i samfunnet. Han er ofte rusavhengig» (Andresen et al., 2007, s. 48). Videre kommer det eksempler fra flere ulike hendelser hvor kriminalitet har blitt utført, også her bare av menn eller gutter. «I februar 1993 ble en to år gammel gutt bortført fra et kjøpesenter i Liverpool. Han ble funnet død noen dager senere, slått i hjel og bundet til en jernbaneskinne. Det viste seg at gjerningsmennene var to eldre gutter som skulket skolen denne dagen» (s. 44) og «En bilopphugger fra Trøndelag ble dømt for å ha forsøpelt og forurenset sin egen eiendom.

Statens forurensningstilsyn (SFT) forsøkte i mange år å få mannen til å rydde opp fordi de mente eiendommen var full av miljøskadelige stoffer. Mannen hevdet han drev forsvarlig» (Andresen et al, 2007, s. 50). Det eneste eksempelet som benytter seg av begge kjønn er en fiktiv fortelling om innbruddet i Snacken, her møter leseren Tom, Trine og Tim (s. 37).

Likestilling

Temaet likestilling kommer til uttrykk under temaet kultur, hvor det står om hvordan kultur er noe foranderlig og kommer med eksempler på kulturer som har endret seg. Det blir beskrevet «noen ganger fordi folk gjør opprør, som når kvinnene samlet seg og krevde stemmerett rundt forrige århundreskifte. De nye bevegelsene skapte grunnlaget for en likestillingskamp som har endret mye de siste 100 årene» (Andresen et al., 2007, s. 78). Dette er også eneste gang ordet likestilling er nevnt i denne boken. Skjønt defineres begrepet å diskriminere, et begrep som kan bli diskutert og sett opp mot en debatt om likestilling. Definisjonen de redegjør for er «Å behandle noen urettferdig på grunn av kjønn, hudfarge, alder eller lignende» (Andresen et al., 2007, s. 73). Definisjonen innleder også til hva de resterende sidene i kapitlet handlet om, innvandring og ulike sider ved likestilling. Her blir innvandring sett på som en kategori, og det er ikke et eksplisitt skille mellom kjønnene og innvandring som tema.

Fremstilling av kjønn

I kapitlet om menneskerettighetene blir det vist til hvordan stater har brutt menneskerettighetene gjennom behandling av mennesker som har trosset myndighetene. Eksempler på dette er behandlingen av den tibetanske munken Palden Gyatso (s.15), drapet på Anna Politkovskaja (s.16), attentatet på William Nygaard (s.20) og historien om Murat Kurnaz (s.31). Av de omtalte hendelsene tar kun ett for seg et eksempel med en kvinne, mens resterende eksemplene handler om menn. Fremstillingen av eksemplene er også ganske ulike mellom kjønnene. Hvor av mennene blir introdusert gjennom deres yrke, navn og handling, slik som «Aslan Umakhonov, en tsjetsjensk advokat, ble i april utsatt for grov mishandling og tortur mens han var i politiets varetekt.» eller «den kinesiske elektriker Wei Jingsheng kan takke tusenvis av Amnesty-medlemmer for at han ble løslatt. Det skjedde etter nesten 18 år i fengsel. Han hadde krevd demokrati og respekt for menneskerettighetene i Kina» (Andresen, Horne, Nicolaysen & Skurdal, 2007, s. 12 & 28). Mens introduksjonen til Anna Politkovskaja er;

En lørdag ettermiddag i oktober 2006 var en kvinne på vei inn i heisen i blokken der hun bodde i Moskva i Russland. Hun hadde en handlepose i hver hånd. Plutselig hørtes to kraftige smell. Kvinnen var skutt og drept - det første skuddet i brystet, det andre i hodet. [...] Kvinnen het Anna Politkovskaja. Hun var journalist og skrev for en av de uavhengige, russiske avisene (Andresen et al., 2007, s. 16).

Her ser en at kjønn til Anna Politkovskaja står tydelig i fokus, og at yrket og hennes handlinger ikke blir beskrevet før i siste setning, noe som står i kontrast til introduksjonen til mennene.

Kjønnsroller

Det siste kapitlet tar for seg rus og konsekvensene rus kan ha. Her ser en ulike statistiske forskjeller mellom kjønnene og deres bruk av rusmidler. Men på side 113 står det «Antall kvinner som får lungekreft før de fyller 45 år, er syv ganger høyere enn det var i 1960 og i 1970-årene. Årsaken var at dagens 45 åringer var tenåringer i en tid det var ganske vanlig og ganske akseptert å røyke. De som er 45 år, har ofte barn, tenk deg hvilke konsekvenser det har for en barnefamilie» (Andresen et al., 2007, s.113). Dette er et eksempel som knytter kvinne direkte til familielivet og kvinnens rolle i en familie, noe som gjør at jeg har valgt å plassere dette i kategorien kjønnsroller.

4.3 Matriks 10

Den siste boken i Matriks serien er rettet mot tiende trinn og er skrevet av Gry Andresen, Thomas Horne og Thomas Hylland Eriksen. Boken er på 124 sider og ble utgitt i 2008.

Utvidet tekstbegrep

Ulikt fra de tidligere lærebøkene fra læreverket Matriks er at det i Matriks 10 ikke er en konsekvent bruk av pronomen tilknyttet definisjoner fordelt gjennom læreboken. Totalt er det seks tilfeller hvor ingen av definisjonene henvender seg til et spesielt kjønn. Et eksempel på dette er ordet ortodoks «Ortodoks = rettroende, som holder seg til den rette, den aksepterte lære» (Andresen et al., 2008, s. 119). Om det i Matriks 10 blir det referert til noen spesielle er det til leseren som du eller vi, som for eksempler «Det som er like interessant er at andre ser på oss i Vesten som merkelig fordi vi velger å gifte oss fordi vi er forelsket» (Andresen et al., 2008, s. 105). På denne måten fremstår språket mer kjønnsnøytralt enn de tidligere lærebøkene fra Matriks.

Sammenlignet med de to andre lærebøkene fra Matriks er det Matriks 10 som har det jevneste fordeling av kjønn når det kommer til bilder. Kun 2 bilder skiller antallet mellom bilder av menn/gutter og bilder av kvinner/jenter, noe som er svært lite. Menn/Gutter er avbildet som kriminell og som militære/politi en gang hver, mens kvinnene bare blir avbildet innenfor omsorgsyirket, men også er kun en gang, noe også menn/gutter er avbildet som en gang.

Kriminalitet

I likhet med de to tidligere lærebøkene fra Matriks er også fremstillingen av kriminelle i Matriks 10 menn. Kriminalitet er ikke et stort tema i denne læreboken, men under temaet seksuelle overgrep finner vi denne setningen «Dersom overgriperen er i nær familie blir situasjon enda vanskeligere. Og det er han ofte» (Andresen et al., 2008, s. 103). Dette tilsier at overgriperen er en mann og ettersom det ikke er noe nærmere forklaring på tematikken kan det tolkes som at overgripere er kun menn.

Kjønn, seksualitet og kultur

I kontrast til Matriks 8 og 9 er det i denne læreboken et fokus på kjønn og seksualitet og kjønn og kultur, to kategorier som ofte glir inn i hverandre. I førstnevnte blir det diskutert et skille mellom gutter og jenter når det kommer til seksualitet, da spesielt

seksuell debut «For jenter er det tre viktige årsaker til at de venter med å ha samleie: at de ikke føler seg modne nok, at de vil vente på den rette og at de må kjenne at de er virkelig forelsket i personene først. Gutter sier også at de vil vente på den rette personen og at de må kjenne at de er forelsket» (Andresen et al., 2008, s. 100). Her blir gutter og jenter sett som to homogene grupper hvor det basert på deres kjønn er tilknyttet ulike refleksjoner opp mot seksuell debut.

I noen samfunn er det krav om at ei jente er jomfru fram til dagen hun skal gifte seg. En del jenter med minoritetsbakgrunn opplever at de blir møtt med det samme kravet. Ei jente, oppvokst i Norge med kurdisk bakgrunn, forteller slik om hvordan hun ble sendt ut av Norge for å gifte seg. Hun måtte bevise at hun var jomfru på bryllupsnatten. [...] denne jenten var heldig, fordi jomfruhinnen var hel. Og det kom blod da den brutt under samleiet. Hvis hun ikke hadde blødd, ville brakt skam over både sin egen familie og svigerfamilien (Andresen et al., 2008, s. 114).

Avsnittet over viser hvordan seksualitet, kjønn og kultur blir fremstilt. Dette er bare ett av flere eksempler, og en fellesnevner for alle er et fokus på giftemål, minoritetskultur og kvinnens jomfruhinne og deres seksualitet. På side 113, ser man et eksempel på hvordan kvinnens seksualitet blir sett på noe hellig, en far sier at det finnes ingen bedre gave å si hans datters ektemann enn at hun er urørt (Andresen et al., 2008, s. 113). Det blir også vist hvordan religion og religiøse skrifter står i forhold til dette temaet;

Bibelen har et positivt forhold til følelser og seksualitet. Kirken mener at Gud skapte mennesket til mann og kvinne, og at det er best å leve ut sin seksualitet i ekteskapet. Koranen ser også på seksualitet som noe positivt og godt, men disse følelsene kan først leves ut når man har inngår ekteskap. Kvinnen skal være seksuelt urørt når hun gifter seg, og det gjelder i prinsippet for menn også. (Andresen et al., 2008, s. 112)

Kjønnsroller

I kapittel 1 blir det brukt to parallellhistorier til å forklare hvor ulikt men også hvor likt to samfunn kan være. Parallellhistoriene handler om et indianersamfunn i Amazonas og det norske bondesamfunnet. Begge historiene illustrerer et fokus på kjønn, men fokuset blir i større grad synlig i indianersamfunnet enn det blir i det norske samfunnet. Her står det blant annet «Små gutter helt ned i femårsalderen øver seg på å jakte med blåserør eller pil og bue, og små jenter lærer å veve og flette. [...] Guttene blir krigere og jentene kan gifte seg og få barn» (Andresen, Horne & Eriksen, 2008, s. 11). Skjønt er det ikke kjønn helt fraværende i forklaringen av det norske bondesamfunnet tilbake på 1800-tallet «Som far så sønn», hvor det blir beskrevet at gutter tok som oftest farens yrker og var forsørgeren, mens jentene ble enten bondekoner eller hjemmeværende» (Andresen et al., 2008, s. 18). Dette viser hvordan yrkene basert på foreldrene dine og ditt kjønn gikk i «arv». Begge historiene viser hvordan samfunn kan / var i større grad kjønnsdelt.

Kjønn og yrker blir også fremstilt på side 32, hvor det står skrevet «Norge er i dag et storskalasamfunn på flere måter. For å overleve som samfunn, trenger vi mange mennesker som aldri vil bli kjent med hverandre - fra hun som fyller ut skjemaene i Finansdepartement til han som serverer lunsj på oljeplattformen, han som legger asfalt

på gaten utenfor huset vårt, og hun som kjører bussen» (Andresen et al., 2008, s. 32). Her blir ikke kjønn plassert i de tradisjonelle yrkene, noe som er et skille fra parallellhistoriene nevnt over.

Lærebokens arbeidsoppgaver

Arbeidsoppgavene som er tilknyttet kjønn i Matriks 10 har en tilknytning til kjærlighet, enten gjennom kultur og tvangsekteskap eller kjærlighet og forelskelse som et universelt fenomen. Sistnevnte får elevene til å reflektere rundt spørsmålet om alder og geografi har noe å si for forelskelse (Andresen et al., 2008, s. 91). Men også om det er noe forskjell mellom gutter og jenter når det kommer til flørting, og hva disse eventuelle forskjellene er (Andresen et al., 2008, s.99). Boken tar også for seg kulturelle perspektiver på ekteskap, og elevene blir introdusert til tvangsekteskap. Boken har et stort fokus på jenter som blir tvunget inn i ekteskap, men hva med guttene? Den siste oppgaven som ser på kjønn er på side 121, hvor elevene skal lese diktet «til en ung jente», og bytte ut ordene «søster» med «bror», spørsmålet her blir da om siktet budskap endret avhengig av hvilket kjønn det er fokus på (Andresen et al., 2008, s. 121).

Oppsummering av læreverket Matriks

Matriks er det eldste av de tre læreverkene som er med i denne studien. I Matriks ser vi et klart fokus på menn som kriminelle, også innenfor seksuelle overgrep. Ingen av de tre lærebøkene i Matriks åpner opp for at kvinner kan begå overgrep, eller at menn kan være ofre for seksuelle overgrep. I Matriks ser vi også en synlighet av kjønn tilknyttet tematikken seksualitet og kultur. I hovedsak blir det i kategorien kjønn og seksualitet satt søkelys på kvinnen. Samlet sett kan vi si at det ikke er et fokus på kjønn i Matriks, men at kjønn kommer til uttrykk gjennom ulike tematikker og eksempler.

4.4 Underveis 8-10

Underveis Samfunnskunnskap 8-10 er skrevet av Mary M. Strand og Torill Strand, læreverket er 282 sider og kom ut i 2012. Dette er en samlet bok for hele ungdomstrinnet.

Utvidet tekstbegrep

Da det kom til skriftspråket i Underveis 8-10, måtte boken nærleses flere ganger før jeg fant funnene mine. Dette kom som en kontrast til læreverket Matriks, hvor dette var noe av det første jeg la merke til. I de fleste tilfeller når yrker eller noe skal defineres blir i Underveis 8-10 ikke tilknyttet et spesifikt kjønn, noe som vi for eksempel ser på side 109 «Ordføreren er kommunens øverste representant og leder møtene i kommunestyret» (Strand & Strand, 2012. s. 109). Dette finnes det flere eksempler på, og det er gjennomgående i Underveis 8-10 at ulike pronomen ikke blir bruk for å definere ord og begreper. Bilder som tekst er i Underveis 8-10 svært jevnt fordelt mellom fokuset på de ulike kjønnene og bilder. Menn blir fotografert eller tegner kun seks ganger mer enn jenter, og hele 37 bilder faller inn under kategorien nøytral. Skjønt er det i likhet som Matriks lærebøkene en større representasjon av gutter/ menn i bildene tilknyttet

kriminalitet. Ei blir heller kvinner avbildet som politi eller militæret, noe som også er en fellesnevner med Matriks.

Kriminalitet

I kapitlet *Elsker - elsker ikke- samliv og seksualitet* blir overgrep et sentralt tema for kriminalitet og kjønn. Her står det «Også voldtekt blir sett på som en særdeles alvorlig forbrytelse. Voldtekt er å tvinge seg til samleie mot den andre vilje. Det vanligste er at en mann voldtar en kvinne, men det hender også at menn voldtar menn» (Strand & Strand, 2012, s. 48). Her ser man at det blir fremstilt som at både menn og kvinner kan være ofre for voldtekt, men at det er menn som utfører den kriminelle handlingen.

I kapitlene om kriminalitet blir den typiske gjerningsmannen beskrevet, her da som en norsk mann i alderen 20 til 29 år (Strand & Strand, 2012, s. 155). Gjennom hele kapitlet om kriminalitet følger man den fiktive fortellingen om Morgan og Fredrik, og hvordan prosessen foregikk gjennom deres rettssak.

Likestilling

Begrepet likestilling blir ikke definert i læreboken, men temaet blir synlig under delkapitlet «Norge og FNs kvinnekonvensjon» hvor det står kort om likestillingsloven «FNs kvinnekonvensjon skal inkorporeres i likestillingsloven, der det blant annet blir gjort unntak for indre forhold i trossamfunn» (Strand & Strand, 2012, s. 197). Her knyttes FNs kvinnekonvensjon og Norges lover sammen. Tross mangel på eksplisitt fokus på likestilling og hva det vil si, er det flere steder i læreverket at tematikken likestilling blir tatt opp, ofte i tilknytning til FN slik som «FN har senere vedtatt rettigheter som gjelder spesielt utsatte grupper som barn, kvinner og minoriteter, og det finnes omkring 100 internasjonale dokumenter om menneskerettighetene» (Strand & Strand, 2012, s. 192).

Kultur og kjønn

I likhet med læreverket Matriks kommer også kjønn til uttrykk under temaet kultur, da her et spesielt fokus på jenter og ekteskap og ulike tradisjoner tilknyttet dette temaet. «I dag finnes det også eksempler på at jenter som bor i Norge, narres eller trues med til familiens hjemland og giftes bort der. Men det er enda mer vanlig at en brud eller brudgom hentes fra hjemlandet for å inngå ekteskap en som er vokst opp i Norge» (Strand & Strand, 2012, s. 56), her ser en at det er i hovedsak jenter som er ofre for å bli giftet bort, eller som det står narret med til familiens hjemland. På side 57 ser en hvordan ulike religioner ser på kjønn, da med begrunnelse i religiøse tekster. Eksemplene som blir vist er hentet ut fra Islam og kristendommen. Her ser man hvordan religion ser på kvinnens rolle i samfunnet, forskjeller mellom menn og kvinners oppgaver i familien og holdninger knyttet til ekteskap og sex. Dette blir presentert under delkapitlet om Islam og kjærligheten, hvor de også ser på ulikheter og likheter mellom selvvalgt og arrangert ekteskap.

På side 195 heter delkapitlet «Jenter og utdanning», her står det følgende «Der færrest barn går på skole, er det særlig jentene som blir holdt utenfor, og uten skolegang mister mange av disse jentene muligheten for et verdig liv» (Strand & Strand, 2012, s.195). Dette knyttet kjønn opp mot retten til utdanning.

Fremstilling av kjønn

Fremstillingen av kjønn kan i Underveis 8-10 oppleves som essensielt og statisk basert på setninger som «Noen av gruppene er vi født inn i. Dem kan vi ofte ikke gå ut av selv om vi skulle ønske det. Kjønn, hudfarge, nasjonalitet og morsmål er ting vi ikke kan forandre på. Derfor er disse tingene ofte også svært viktige deler av menneskers identitet» (Strand & Strand, 2012, s. 27). Læreboken har også et klart biologisk syn på kjønn, ettersom det videre på side 27 står at vi enten er gutter eller jenter. Videre i læreverket er det bruk av fiktive fortellinger for å eksemplifisere ulike temaer i kapitlene, her kan en også se en tendens til å vedlikeholde og opprettholde ulike stereotypiske personlighetstrekk tilknyttet ulike kjønn. Et eksempel på dette kan vi se i kapittel 1 hvor «Julie» er en svært bestemt, dog flink og respektert jente, og som kan virke som har en slags lederposisjon i klasserommet. Mens «Anders» er en bråkmaker og en utålmodig sjel.

Lærebokas arbeidsoppgaver

Underveis 8-10 har også arbeidsoppgaver som har et direkte eller indirekte fokus på kjønn. På side 65 er oppgaven «har gutter og jenter mer til felles enn det som skiller dem?», et spørsmål som er tilknyttet kapittel tre om kjærlighet (Strand & Strand, 2012, s. 65). Elevene blir på side 105 utfordret til å sette seg inn i kvinners situasjon i land som Norge, Saudi-Arabia og Iran, hvor de skal begrunne hvorfor de tror situasjonen for kvinner er så forskjellig fra land til land (Strand & Strand, 2012, s. 105). Som vi så i kapitlet over om kriminalitet, er det et fokus på menn og kriminalitet i samsvar til hverandre. Nettopp dette fokuset blir utfordret på side 189, hvor spørsmålet lyder som følgende «Menn begår flere forbrytelser enn kvinner. Men i de siste årene har det stadig dukket opp reportasjer som viser at jenter har begynt å ta etter guttenes oppførsel når det gjelder vold. Finn eksempler på dette i avisene. Hvilke mulige årsaker kan du finne til dette?» (Strand & Strand, 2012, s. 189). Dette er det eneste spørsmålet i de tre læreverkene som setter spørsmålstegn til menns dominans innenfor kriminalitet.

Oppsummering av læreverket Underveis 8-10

Underveis 8-10 er det eneste læreverket som har en bok for hele ungdomstrinnet. Boken tar for seg mange av de samme temaene som Matriks og Makt og Makt og Menneske. I kontrast til Matriks som hadde kvinner som offer for seksuelle overgrep, så åpner Underveis 8-10 opp for at seksuelle overgrep kan skje mot menn også. Skjønt blir det fortsatt bare presisert at det er menn som begår overgrepene. Likestilling er et annet tema som belyser kjønnsperspektivet i Underveis 8-10. Begrepet blir ikke definert, men tematikken blir belyst i tilknytning til FN. Tematikken med likestilling glir også over til perspektivet på kjønn og kultur som også er aktuelt for Underveis 8-10. Fremstilling av kjønn og kultur har likhetstrekk med hvordan kategorien ble fremstilt i Matriks.

Forståelsen av kjønn i Underveis 8-10 har i hovedsak fokus på biologiske kjønn, og et synlig fokus på at man faller inn under en av kjønnskategoriene mann eller kvinne. Skjønt blir det i arbeidsoppgavene åpnet opp for refleksjon på visse forskjeller mellom gutter og jenter.

4.5 Makt og Menneske 8

Makt og Menneske 8, er skrevet av Tarjei Helland og Tone Aarre og ble utgitt i 2014 av Cappelen Damm. Boken er på 140 sider og er inndelt i 6 kapitler.

Utvidet tekstbegrep

Gjennomgående i alle kapitlene er valget av pronomen tilknyttet definisjon av et begrepet, for eksempel «Den politikeren vi kanskje kjenner best til, og som vi ser oftest i mediene, er nok statsministeren. Hun eller han leder regjeringen i Norge og er leder for de andre regjeringsmedlemmene» (Helland & Aarre, 2014, s. 47) og «Kommunestyret ledes av en ordfører. Han eller hun blir valgt av kommunestyret» (Helland & Aarre, 2014, s. 51). Dette illustrerer at både menn og kvinner kan finne seg i situasjonen som blir definert.

Forskjellen mellom bilder av menn/gutter og kvinner/jenter og nøytralt er i Makt og Menneske 8 svært minimalt, da 63 bilder av kun menn/gutter, 62 bilder av kun jenter/kvinner og 66 bilder som er nøytrale. Bildene som spiller omsorgsyrker er det ett bilde av en mann, ett bilde av en kvinne og ett bilde av både kvinner og menn. Når det gjelder militære og politi er det også her kun bilder av menn innenfor disse yrkesgruppene.

Kriminalitet

Kriminalitet kommer til uttrykk i Nye Makt og Menneske 8, men her gjennom seksuelle overgrep. «Alle voksne har ansvar for å beskytte barn. Når vi vet at ca. 21% av alle jenter og ca. 8% av alle gutter opplever seksuelle overgrep før de fyller 18 år, forstår vi at mange barn og ungdommer ikke blir beskyttet av de voksne. Som regel kjenner barnet overgriperen og har i utgangspunktet tillit til han eller henne» (Helland & Aarre, 2014, s.103). Her fremstilles både ofrene og overgriperne som både begge kjønn.

Likestilling

Likestilling er et tema som kommer til syne gjennom hele læreboken, men med ulike innfallsvinkler. De første kapitlene handler om demokrati og hvordan å leve sammen i et samfunn. Her blir leseren introdusert for likestilling, både historisk med fokus på stemmerett, men også med et eksplisitt fokus på likestillingens plass i det norske samfunnet. Dette ser vi også videre på side 87 hvor det står «Likestilling er et ideal i Norge. Gutter og jenter, menn og kvinner skal behandles likt og ha like muligheter både hjemme, på skolen og i samfunnet ellers. I mange land oppdrar og behandles gutter og jenter forskjellig» (Helland & Aarre, 2014, s. 87). Likestilling blir også belyst med fokus på ulikheter mellom kulturer og land, og hvordan det kan oppleves å komme til Norge som er sammenlignet med mange andre land er ekstremt likestilt på side 87 står det «I Eritrea der jeg kommer fra, er det kvinner som gjør husarbeid og lager mat og tar av seg barna. Da jeg kom til Norge syntes jeg det var veldig rart å se menn som trillet barnevogner. Men det er bra med likestillingen i Norge, at jenter kan få utdanning og ikke bare være hjemme» (Helland & Aarre, 2014, s. 87). Piken over beskriver et hverdagsliv mellom Eritrea og Norge og hvordan det er et skille mellom kjønnsroller og likestilling i landene.

Kjønnsroller

I kapittel 2 er temaet hvordan vi skal kunne leve sammen i et samfunn. Her blir det beskrevet som at man velger ulike roller som man kan tre inn i livet, slik som vi at vi for eksempel kan gå inn i mannsrollen eller kvinnerollen. Disse rollene blir nevnt på lik linje som rollen som venn eller rollen som elev (Helland & Aarre, 2014, s.39).

Lærebokens arbeidsoppgaver

Tilhørende temaet hvor likestilling blir nevnt, tilhører det også en del oppgaver tilknyttet temaet slik som «Hva mener du om forskjellsbehandling av gutter og jenter?» og «Hva sier Hannah på side 87 om forskjeller mellom den eritreiske kulturen og kulturen i Norge? Finn Eritrea på et kart og beskriv hvor landet ligger» (Helland & Aarre, 2014, s. 87 & 95). Videre på side 119, er det et åpent spørsmål til elevene, hvor de blir utfordret til å finne ulike grunner til at det er flere gutter enn jenter som går på skolen i rundt om i verden (Helland & Aarre, 2014, s. 119). Disse spørsmålene tar opp ulike temaer som i delkapitlene over har blitt introdusert.

4.6 Nye Makt og Menneske 9

Nye Makt og Menneske 9 er skrevet av Tarjei Helland og Bjørn Ingvaldsen, ble utgitt i 2015 og baserer seg revideringen av LK06 som kom ut i 2013. Boken er på 170 sider og er inndelt i 5 kapitler.

Utvidet tekstbegrep

For å beskrive begrep benytter Helland og Ingvaldsen både seg av ordet person og bestemt pronomen når de skal definere eller redegjøre for ulike begreper og fenomener. Som for eksempel «En redaktør er den personen i en avis, radio eller tv som er ansvarlig for det som skrives eller sies» (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 15) eller «En politiker er en person som deltar aktivt i politisk arbeid, som oftest for et politisk parti» (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 36). Men dette er ikke noe som konsekvent blir brukt gjennom hele boken, for det blir også brukt «hun eller han», slik som «Når en politiker står på talerstolen kan hun eller han som regel komme med budskapet uten å bli avbrutt» (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 59).

Menn er i større grad representert individuelt gjennom bilder enn det kvinner er, da bilder av menn er 46 mens kvinner bare er 36. Skjønt er majoriteten av bildene kjønnsnøytrale og er det høyeste antall bilder av alle lærebøkene, nemlig 89 bilder. De tradisjonelle kjønnsstereotypiske yrkene kan bli forsterket i Makt og Menneske 9 da ett bilde av omsorgsyrkene som er nøytralt, men ingen av kun menn og tre av kun kvinner. Det samme ser vi også for de mannsdominerte yrkene er det syv bilder av menn som militæret eller politi, mens kun ett bilde er kjønnsnøytralt.

Kriminalitet

I likhet med de andre lærebøkene blir også her kjønn og kriminalitet sterkt tilknyttet hverandre, da i hovedsak menn og kriminalitet. Gjennom kapittel 3 møter vi den fiktive gutten «Erik» som begår et lovbrudd og hvor leseren følger rettssakens gang. Men også gjennom eksempler fra virkeligheten er den kriminelle alltid en mann, et eksempel på dette er;

I en tilsvarende sak i Danmark fikk to tenåringsgutter bøter på henholdsvis 2000 og 4000 kroner for å tukle med facebook-kontoen til en jevnaldrende jente. De hadde blant annet byttet ut profilbildet hennes med bildet av en penis. I Irland fikk en mann en bot på 16800 kroner etter han oppdaterte facebook-profilen til ekskjæresten og skrev at hun var en hore som tok hvilket som helst tilbud” (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 73).

Her skildres menn som kriminelle og kvinner som offeret for den kriminelle handlingen. Dette blir også forsterket ved at det også her som i likhet med Matriks blir beskrevet den typiske kriminelle. Den typiske kriminelle er unge menn som ofte bor i byene. Men tross det er fokus på menn som kriminelle ser en at beskrivelsene av definisjonene av for eksempel begrepet «mistenkt» ikke bare er rettet mot mannen, men inkluderer begge kjønn «Selv om noen er mistenkt, siktet eller tiltalt for en forbrytelse, skal vedkommende behandles som uskyldig helt til han eller hun eventuelt blir dømt skyldig» (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 76).

Kjønn og seksualitet blir svært synlig i kapittel 4 som omhandler kjærlighet, seksualitet og samliv, men kommer også til uttrykk i kapittel 3 om den tredje statsmakten, domstolene. Seksuelle overgrep skjer mot både gutter og jenter, og det blir et ekstra fokus på at alle seksuelle overgrep må anmeldes uavhengig om offeret og overgriperens kjønn. Helland og Ingvaldsen (2015) ser videre på tabubelagte utfordringer tilknyttet overgrep slik som lystfølelse hos gutter og opplevelsen av å bli utsatt for en homoseksuell handling. Avslutningsvis til dette delkapittelet blir det vist til en av de mest kjente overgrepssakene mot barn i Norge, nemlig «Lommemannsaken» (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 97).

Fremstilling av kjønn

Kjønn og seksualitet er også det eneste kapittelet i læreverket hvor det kort åpnes for et utvidet kjønnsbegrep, altså hvor transpersoner blir nevnt. I delkapittelet «Hvem faller vi for?» introduseres leseren for Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH), hvor hovedfokuset ligger ved at det ikke er så farlig om man faller utenfor normalen, det viktigste er at alle mennesker er trygge på seg selv og kan glede seg over forelskelsen og kjærlighet, enten de er lesbiske, homofile, bifile, heterofile eller transpersoner (Helland & Ingvaldsen, 2015, s.116). Læreboken definerer begrepet transpersoner som;

Betegnelsen som brukes om personer som har en kjønnsidentitet som ikke stemmer overens med det kjønn de er født med ut fra fysiske kjennetegn. Noen transpersoner opplever seg hverken som kvinne eller mann, eller som begge deler: andre oppfatter seg som et tredje kjønn, mens atter andre overhodet ikke vil bli definert inn i noen kjønnskategori. Noen transpersoner ønsker å uttrykke denne kjønnsidentiteten gjennom

måten å kle seg på, bruk av sminke, hårfrisyrer og væremåte (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 116).

Lærebokens arbeidsoppgaver

Tross det tydelige søkelyset på kjønn i kapittelet om kriminalitet, er dette ikke noe som kommer tydelig frem gjennom arbeidsoppgavene tilknyttet teamet. Det eneste spørsmålet som er tilknyttet kriminalitet er «hvilke kjennetegn er typiske for dem som begår kriminelle handlinger», hvor eleven kan trekke frem kjennetegn som unge menn som ofte bor i byen (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 108). Neste kapittel tar for seg kjærlighet, og også her blir spørsmålet om det er ulikheter mellom forelskelse når det kommer til kjønn (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 114).

4.7 Nye Makt og Menneske 10

Læreboken fra for tiende trinn fra Nye Makt og Menneske er skrevet av Tarjei Helland og ble gitt ut i 2016. Boken er på 155 sider og er delt inn i 6 ulike kapitler.

Kriminalitet

Som et likhetstrekk med de andre lærebøkene, blir også kriminalitet tatt opp i makt og menneske 10. Men her gjennom eksempler på stater som har begått grove brudd på grunnleggende menneskerettigheter, som for eksempel Saudi-Arabia, eller gjennom overgrep mot kvinner «Minst en av tre kvinner verden over har blitt slått, voldtatt eller på annen måte blitt utsatt for overgrep. Overgriperen er vanligvis en i kvinnens familie eller bekjent» (Helland & Ingvaldsen, 2016, s. 36). Dette er tall som kommer fra FN, Redd Barna og Amnesty, og her er det bare overgrep mot kvinner som blir belyst.

Likestilling

Begrepet likestilling blir ikke definert i Makt og Menneske 10, men budskapet kommer til uttrykk gjennom definisjonen av hva som ligger i et reelt demokrati. Dette ser vi blant annet i kapittel 2 hvor det står «I et demokrati har alle voksne kvinner og menn rett til å stemme ved valg» (Helland, 2016, s. 24). Likestilling blir også nevnt under FNs bærekrafts mål «Oppnå full likestilling mellom kjønnene, og myndiggjøre kvinner og jenter» (Helland, 2016, s. 61) og gjennom deres verdenserklæring for menneskerettighetene «Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art, f.eks. På grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annet forhold» (Helland, 2016, s. 75).

Kjønn og arbeidsliv blir omtalt i kapittel fem, som heter «There is no such thing as a free lunch». Her blir både lønn, pensjon og tradisjonelle yrkesvalg diskutert opp mot kjønn. «Hvis vi sammenlikner lønna til alle kvinner og menn som arbeider fulltid, er kvinnenes lønnsnivå 86% av mennenes (tall fra 2015). Mesteparten av denne forskjellen skyldes tradisjonelle kvinneyrker ofte har lavere lønn enn tradisjonelle mannsyrker. Kvinner og menn som gjør samme jobb, har i de aller fleste tilfeller samme lønnsnivå» (Helland, 2016, s. 107-108).

Nye Makt og Menneske 10 viser også hvordan mennesker kan bli undertrykt av deres egen stat og hvordan dette er et brudd på menneskerettighetene. Et eksempel på dette er;

Hvem du velger å ha sex med, er noe som tilhører privatlivet, og som staten ikke skal blande seg bort i. Amnesty International jobber f.eks. ot lover, regler og tradisjoner straffer kvinner som har hatt sex utenfor ekteskapet, i land som Sudan, Pakistan, Iran, Somalia, Afghanistan, Indonesia og Dubai. Straffene kan bl.a. Fengsel, pisking og enkelte steder dødsstraff ved steining (Helland. 2016, s. 82).

Majoriteten av gangene det er eksempler på undertrykkelse og brudd på grunnleggende menneskerettigheter i Makt og Menneske 10, er det rettet mot kvinner og ofte med eksempler fra land som er nevnt i utdraget fra side 82. På side 36 blir også Saudi-Arabia nevnt som et av landene som er kjent for flere grove brudd på grunnleggende menneskerettigheter, blant annet for behandlingen av kvinner og politiske motstandere av kongefamilien (Helland, 2016, s. 36). Saudi-Arabia blir igjen nevnt senere i kapittel 4 for behandlingen av bloggeren Raif Badawi. Han ble dømt til 10 års fengsel og 1000 piskeslag for at han opprettet en politisk nettside og for å ha forlatt Islam (Helland, 2016, s. 81).

Lærebokens arbeidsoppgaver

Videre blir det tatt opp spørsmål knyttet til permisjon, og leseren blir stilt spørsmålet om hva en vet om oppfølgingen av gravide i Norge, og hvordan reglene er forskjellige mellom menn og kvinner med tanke på fødselspermisjon. (Helland & Ingvaldsen. 2016, s. 127). Makt og Menneske 10 har et stort fokus på likestilling, noe som speiler seg i arbeidsoppgavene. På side 122 og 123 står er det to oppgaver som ser på inntekt, og elevene blir spurt om hvorfor kvinners inntekt bare er 60% av menns (Helland & Ingvaldsen, 2016, s. 122). Andre oppgaver er også tilknyttet at elevene skal skrive tekster som tar utgangspunkt i påstander om lønnsstatistikken mellom kjønn, og hva det sier om likestillingen i Norge (Helland & Ingvaldsen, 2016, s. 123).

Oppsummering av læreverket Makt og Menneske

Makt og Menneske er det nyeste læreverket, og det skiller seg litt fra de to andre læreverkene med tanke på kjønnsperspektivet. Begrunnelse til at fremstillingen av forståelsen til kjønn kan være at læreboken i større grad har blitt påvirket av samtidens åpenhet rundt kjønn og seksualitet.

Innenfor kriminalitet er det fortsatt et fokus på menn, men når det blir skrevet om seksuelle overgrep blir det presisert at både kvinner og menn kan begå seksuelle overgrep og være offer av seksuelle overgrep. Likestillingsperspektivet belyser både situasjonen i Norge, da med fokus på økonomiske forskjeller og likestilling utenfor Norges grenser. Relasjonen mellom kultur og kjønn er i større grad fraværende, noe som blir en kontrast til Matriks og Makt og Mennesket. I tillegg er forståelsen av kjønn ganske annerledes enn det de to andre læreverkene. Makt og Menneske åpner opp for kjønn som bryter med de tradisjonelle kjønnskategoriene mann og kvinne, og introduserer leseren for transpersoner. Dette blir bare kort nevnt, men er stor kontrast til de to andre

læreverkene. Men i helhet blir mye av de samme temaene diskutert i alle læreverkene, ikke så overraskende ettersom alle baserer seg på samme læreplan.

5 Diskusjon

I det følgende kapitlet vil det redegjøres for funn i de utvalgte lærebøkene. Funnene vil bli sett i forhold til hverandre, for deretter settes opp mot det teoretiske rammeverket. Elementene fra lærebøkene er valgt ut basert på forskningsspørsmål og problemstillingen: «hvordan fremstilles kjønn i lærebøker i samfunnskunnskap på ungdomstrinnet?». Kapitlet har en tredeling, hvor læreverkene forståelse av kjønn vil bli diskutert først. Videre vil det redegjøres for hvilke momenter i lærebøkene som tar for seg kjønn som kategori, før det avslutningsvis drøftes hvordan den helhetlige fremstillingen av kjønn kommer til uttrykk i lærebøkene. Her vil segmenter som tidligere har blitt drøftet, tatt opp igjen, og sett på i et mer helhetlig bilde.

Gjennom drøftingen vil det komme innslag av komparative elementer fra de ulike læreverkene. Selv om hovedfokuset vil være å se bøkene som en helhet, vil eventuelle forskjeller og ulikheter bli kommentert. Hensikten med dette kapitlet er å se kjønn i et større sosialt og strukturelt bilde, ved å belyse hvordan kjønn kommer til uttrykk i de aktuelle lærebøkene.

5.1 Hvordan fremstilles kjønn?

En av hovedårsakene til at jeg valgte å se på fremstillingen av kjønn i lærebøker som tema for masteroppgaven var en nysgjerrighet rundt forståelsen av hva kjønn er og hvordan kjønn blir vektlagt som kategori i samfunnskunnskap. Hypotesen min var at kjønn blir fremstilt gjennom den biologiske oppfatningen om at man enten er født mann eller kvinne. En utvidelse i forståelsen av kjønn er noe som har kommet mer på dagsordenen de siste årene. Det har utviklet seg en større normalitet og aksept knyttet til mennesker som befinner seg utenfor de tradisjonelle kjønnsuttrykkene. Gjennom begreper som «sex» og «gender» har det, spesielt i academia, åpnet opp for en større forståelse av hva kjønn er. Det var dette som var bakgrunnen for forskningsspørsmålet om hvordan kjønn fremstilles i lærebøkene. Det teoretiske utgangspunktet bygger på tematikken rundt begrepene «sex» og «gender» basert på Torill Mois forståelse av begrepene og Thomas Laqueurs historiske kjønnsmodeller.

Kjønn: Enten eller?

Både Underveis 8-10 og Makt og Menneske har flere steder i lærebøkene sine setninger som speiler en forståelse av kjønn. Hvor læreverket Underveis 8-10 viser en statisk forståelse av kjønn som noe gitt og uforanderlig, åpner Makt og Menneske opp for et større kjønns mangfold enn kun mann og kvinne. Dette gjør de ved å introdusere leseren for LHH-samfunnet og transpersoner. Ingen av læreverkene går nærmere inn på forskjellen mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn, og ingen av lærebøkene tar opp diskusjonen om at det kan forekomme situasjoner hvor mennesker ikke føler seg i ett med sitt biologiske kjønn. Ingen av læreverkene som ble analysert har egne kapitler tildelt forståelsen av kjønn.

Hos Underveis 8-10 ser vi setninger som «Noen av gruppene er vi født inn i. Dem kan vi ofte ikke gå ut av selv om vi skulle ønske det. Kjønn, hudfarge, nasjonalitet og morsmål er ting vi ikke kan forandre på. Derfor er disse tingene ofte også svært viktige deler av menneskers identitet» (Strand & Strand, 2012, s. 27). Her fremstilles kjønn som noe uforanderlig, og at kjønnsgruppene gutt eller jente er noe som man blir født inn og som ikke kan endres. Videre blir det skrevet at disse gruppene er svært viktige for menneskers identitet. I samme kapittel står det også «Vi er gutter eller jenter», noe som samsvarer med setningen over og fremstillingen av kjønn (Strand & Strand, 2012, s. 27). Gjennom arbeidsoppgaver tilknyttet Underveis 8-10 blir også den statiske forståelsen av kjønn synlig. På side 65 blir elevene spurt hva de tror er grunnen til forskjellen mellom gutter og jenter, som for eksempel «Har gutter og jenter mer til felles enn det som skiller dem»? (Strand & Strand, 2012, s.65). Her blir elevene utfordret til å se gutter og jenter i kontrast til hverandre, men også reflektere over hva som er likt mellom dem. Fra et kjønnteoretisk perspektiv kan man være kritisk til denne type generalisering mellom gutter og jenter, da mangfoldet ofte kan være større innad i kategorien jente' enn det kan være mellom kategoriene gutt og jente. På den andre siden kan også slike spørsmål som dette åpne opp for at elevene ser at individuelle forskjeller er større enn forskjellene mellom kjønn.

En lignende fremstilling finner vi også i læreverket Matriks. Med utgangspunkt i forskningsspørsmålet om hvordan forståelsen av kjønn fremstilles i lærebøkene, er Matriks det læreverket som har den minst synlige forståelsen. En klar og tydelig fremstilling av forståelsen for kjønn kommer ikke frem hverken i tekst eller i arbeidsoppgaver. I likhet med Underveis 8-10 er det spørsmål knyttet til forskjeller mellom gutter og jenter sett i lys av flørting (Andreasen et al., 2008, s. 99), som er den eneste gangen det kan trekkes antydninger til forståelser for kjønn i læreverket. Hvorvidt det er grunnlag for å kommentere noe nærmere på forståelsen av kjønn er usikkert. Sett i lys av sosialt kjønn og biologisk kjønn kan det argumenteres for at Underveis 8-10 viser en essensialistisk forståelse av kjønn, hvor det er et samsvar mellom kjønn og biologisk kjønn. Debatten rundt denne inndelingen av forståelsen av kjønn som herjet på 70- og 80-tallet, er fortsatt svært aktuelt i dag. Kanskje vil dette fokuset bli mer synlig i de nye lærebøkene som kommer i forbindelse med fagfornyelsen og nye læreplaner, da vi har sett at debatten rundt kjønn og det utvidet kjønnsbegrepet i stor grad har blitt mer synlig i offentlig sammenheng.

Ettersom det i denne masteroppgaven har blitt sett nærmere på om det er et synlig skille mellom biologisk og sosialt kjønn, noe det ikke var, kan man også stille spørsmål ved om det er nødvendig med et eksplisitt fokus på skillet mellom biologisk og sosialt kjønn i lærebøkene. Torill Moi argumenterer i boken *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori* fra 1998 for at det ikke alltid er nødvendig å ha fokuset på skillet mellom biologisk og sosialt kjønn. Hun anerkjenner grunnen til at feministene på 70- og 80-tallet benyttet seg av oppdelingen av begrepet for å blant annet forsvare seg mot biologisk determinisme, men hun mener også at kjønnsforskjeller kan bli argumentert mot basert på andre faktorer og påstander enn gjennom skillet mellom biologisk og sosialt kjønn. Hun forklarer videre at «selv på språk som ikke har to forskjellige ord for kjønn, går det an å protestere mot påstander om at personer med eggstokker fra naturens side skulle være uegnet til sport, offentlig karriere eller intellektuelt arbeid» (Moi, 2002, s. 24). Hun påstår ikke at skillet mellom biologisk og sosialt kjønn er bortkastet, spesielt sett i et historisk perspektiv kan skillet ha hatt stor effekt (Moi, 1998, s. 25). Hun stiller likevel spørsmål om når det er nødvendig å presisere et skille mellom biologisk og sosialt kjønn,

noe vi kan vinkle til denne masteroppgaven; er det nødvendig med et synlig skille mellom biologisk og sosialt kjønn i lærebøker?

Det er ikke nødvendigvis et problem å dele inn elever i gruppene gutter og jenter, så lenge dette ikke begrenser barn og unges muligheter grunnet deres eget kjønn. På samme måte som det ikke nødvendigvis er negativt å snakke om forskjeller og ulikheter mellom gutter og jenter. Sett at vi deler Moi sitt syn på at det ikke alltid trengs å deles inn i sosialt og biologisk kjønn, så kan man fortsatt være kritisk til måten Underveis 8-10 omtaler kjønn på. Både gjennom at de sier at man er enten gutt eller jente, for så å skrive at disse gruppene som man er født inn i har mye å si for menneskers identitet, kan oppleves som utfordrende for en som ikke identifiserer seg med sitt biologiske kjønn.

Mye har endret seg siden etableringen av begrepene sosialt og biologisk kjønn, og selv om det ikke er et eksplisitt fokus på dette skillet er det fortsatt i dag som på 60-tallet, like viktig at kjønn ikke blir fremstilt som undertrykkende. En essensialistisk fremstilling av kjønn kan sette individer i bås basert på deres biologiske kjønn, dog kan et fokus på sosialt kjønn fremstå like generaliserende (Moi, 1998, s. 5). Hovedpoenget til Moi her baserer seg på at det er svært viktig at en ikke tilegner kjønn egenskaper, uavhengig av om kjønnene blir sett på som sosialt eller biologisk, men for å kunne få til dette må man ha en bevissthet rundt sin forståelse av hva kjønn er, noe som kan være svært utfordrende.

En grunn til at dette kan oppfattes som utfordrende er at for mange er kjønn noe så naturlig, og vår forståelse av kjønn er formet gjennom samfunnet og sosialiseringen og er derfor en del av vår underbevissthet. Laura J. Shepherd skriver i artikkelen *Sex and gender? Bodies in global politics and why gender matters* (2015) at alle har en forståelse av kjønn, noe hun konkretiserer ved å vise til toalettskilt. Gjennom to figurer som skal forestille menn eller kvinner koder vi oss frem til hvilket toalett vi skal benytte oss av. Judith Butler bygger videre på dette, her sitert etter Shepherd «Discrete genders are part of what "humanizes" individuals within contemporary culture; indeed, we regularly punish those who fail to do their gender right» (Butler, her sitert etter Shepherd, 2015, s. 25). Tross at figurene ikke avspeiler hvordan vi mennesker faktisk ser ut, godkjenner vi denne fremstillingen ettersom de strukturerer vår forståelse av kjønn (Shepherd, 2014, s. 26). Problemet oppstår når man ikke forstår kjønn innenfor rammene av hva Butler kaller for den heteronormative matrisen. Her blir mann og kvinne sett på som det naturlige og ikke minst som den selvfølgelige inndelingen av kjønn. Eventuelle andre kategorier av kjønn eksisterer ikke innenfor den heteronormative matrisen. Faller man utenfor rammene mann og kvinne vil det da ses på som «fail to do their gender right», og dermed fremstå som noe galt.

Makt og Menneske er det eneste læreverket som direkte utfordrer den heteronormative matrisen ved å se på et større kjønns mangfold enn kjønnskategoriene mann og kvinne. I Makt og Menneske 9 og i kapittelet om kjærlighet skrives det i delkapitlet «Hvem faller vi for?» at det ikke er alle som forelsker seg i en av motsatt kjønn, men at noen også er homofile. Det er her Makt og Menneske introduserer leseren for Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH), hvor basert på tall fra LLH sier at en kan anta at tre til fem prosent av befolkningen er enten homofile,

lesbiske, bifile eller transpersoner, noe som gjør at man vil kunne finne noen i enhver skoleklasse. Hovedpoenget i dette avsnittet bygger på at en skal vite at man aldri er alene og at det kan oppfattes betryggende å vite at det finnes andre som er i samme situasjon som en selv. «Det viktigste er at alle mennesker er trygge på seg selv og kan glede seg over forelskelsen og kjærligheten, enten de er lesbiske, bifile, heterofile eller transpersoner» (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 116). En kan si at fokuset i dette kapitlet er som tittelen tilsier, kjærlighet, og at selve kjønnsperspektivet ved transpersoner ikke blir satt i fokus. Definisjonen for transpersoner blir definert i marginen som;

Transperson: betegnelse som brukes om personer som har en kjønnsidentitet som ikke stemmer overens med det kjønn de er født med ut fra fysiske kjennetegn. noen opplever seg som verken kvinne eller mann, eller som begge deler: andre oppfatter seg som et tredje kjønn, mens atter andre overhodet ikke vil bli definert inn i noen kjønnskategori. Noen transpersoner ønsker å uttrykke denne kjønnsidentitet blant annet gjennom måten å kle seg på, bruk av sminke, hårfrisyre og væremåte (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 115)

Dette utdraget viser en kjønnsforståelse som utfordrer Thomas Laqueur historiske kjønnsmodell. Laqueur skisserte i 1990 to modeller som viser den historisk utvikling av forståelsen av kjønn og kropp. Han lanserte modellen som viser at i dag blir kjønn sett på som to ulike organismer og at kjønn innebærer kjønnskategoriene mann og kvinne (Bondevik & Rustad, 2006, s. 44). Transpersoner bryter her med forståelsen av kjønn som enten kvinne eller mann. Transpersoner opplever at deres erfarte kjønnsidentitet ikke samsvarer med det biologisk gitte kjønn. Deres kjønnsidentitet er svært varierende, hvor noen kobler sin kjønnsidentitet som mann eller kvinne, mulig begge, for andre ser de på seg selv som et tredje kjønn, mens andre igjen ønsker ikke å plassere sitt kjønn inn i noen kjønnskategori (Lescher-Nuland & van der Ros, 2020). Her ser man at kjønn fremstilles gjennom flere kategorier enn to kjønn, og bryter dermed med både Butlers heteronormative matrise og tokjønnsmodellen.

Laqueurs historisering av kjønnsoppfatelsen ser ut til å bli utfordret av nye former for kjønnsuttrykk. Mühleisen og Lorentzen (2006) stiller et spørsmål om en i dag ser tendenser til en ny kjønnsmodell som de kaller en ny en- eller flerkjønnsmodell. Her blir forståelsen av kjønn basert på anatomiske og fysiologiske kjennetegn erstattet med en forestilling om at alle mennesker uavhengige av fysiske utseende og kjønnsuttrykk blir sett på som likeverdige. Mühleisen og Lorentzen (2006) skriver «[...] uansett fysiologi står likt i relasjon til alle samfunnsmessige institusjoner, politisk og kulturell deltagelse og valg av livsstrategier» (s. 284), og inkluderer på denne måten at alle fysiske kjennetegn som blant annet kjønn og rase blir inkludert i en ny enkjønnsmodell. Begrunnelsene for denne ny enkjønnsmodell til Mühleisen og Lorentzen baserer seg på tanken om at målet med politikk i verden i dag i stor grad baserer seg på å minske forskjeller mellom mennesker. Gjennom tokjønnsmodellen oppstår faren for diskriminering på grunnlag av kjønn, men de siste årene har det blitt vedtatt nye lover for å ivareta rettigheter for de som faller «utenfor» de stereotypiske kjønnskategoriene. I 2013 vedtok Stortinget en ny diskrimineringslov som gir diskrimineringsvern til LHBT-personer på alle måter, med unntak av familieliv og personlige forhold. Denne nye loven inkluderte at seksuell orientering, kjønnsidentitet og et mangfold av kjønnsuttrykk ble likestilt på lik linje med kjønn og etnisitet i arbeidslivet (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013). Tre år senere ble også vilkårene for endring av

juridisk kjønn vedtatt, noe som gjorde at en selv lovlig kan endre juridisk kjønn etter egen opplevelse av sin kjønnsidentitet (Lovdata, 2016).

Transpersoner er ikke noe nytt som har «oppstått» de siste årene, da det har eksistert transpersoner til alle tider (Lescher-Nuland & van der Ros, 2020). Så det at det kun er Makt og Menneske som introduserer leseren til et større kjønns mangfold er bekymringsverdig. Det kan tenkes at lovendringen fra 2013 la føringene for at transpersoner blir nevnt i Makt og Menneske. I tillegg har det de siste årene vært en stor utvikling i tanker rundt kjønn, og at aksepten til folk som beveger seg utenfor den heteronormative normalen har blitt større. Populærkulturen som ble nevnt innledningsvis og private aktører bidrar til å vise et større bilde av kjønns mangfoldet, noe som også kan ha hatt påvirkning for at Makt og Menneske er den eneste læreverket som nevner dette. Ved å definere transpersoner og så vidt nevne det i teksten, viser Makt og Menneske til et større kjønns mangfold enn det som kun er basert på menn og kvinner. Det kan tenkes at en lovgivning som dette kan resultere i at lærebøkene blir presset til å vise et større mangfold når det kommer til kjønn.

Man vet at læreboken er en av de viktigste læringsressursene i skolen, men en kan stille spørsmålstegn ved hvor stor forståelse og innsikt elever får av et utvidet kjønnsbegrep ved å lese side 115 i Makt og Menneske 9. Begrepet transperson blir definert men ikke videre diskutert. Læreboken åpner ikke for videre arbeid med begrepet «transperson» eller stiller spørsmål knyttet til kjønn utenfor normalen «mann og kvinne». Åse Røthing uttalte seg i 2014 i forbindelse med sin forskning *Homoforelskelse og heterosex – Hvordan fremstilles lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LHBT) i skolen?* at lærebøker i samfunnsfag fortsatt baserer seg på en heterofil verdensforståelse, og at selv om dette ikke er med intensjon, mangler det problematisering og kritisk drøfting rundt tematikk kjønn og seksualitet (Røthing, 2014). Dette kan trekkes opp mot kapitlet om seksualitet og kjærlighet i Makt og Menneske, hvor ansvaret for at elevene får innsikt i kjønnsidentitet og «skeiv kjærlighet» blir lagt i fanget på lærerne. Kjønn oppfattes som en så naturlig del for så mange, noe som gjør at om en selv faller innenfor rammene for normalen kan det fort tenkes at en glemmer de med en kjønnsidentitet som står på utsiden og titter inn. Og ettersom lærebøker bidrar til å legge føringer for undervisning, kan en være kritisk til hvilken grad elevene etablerer kunnskap om kjønn i et utvidet perspektiv. Dette perspektivet gjelder samtlige av læreverkene som har blitt undersøkt.

Basert på mine funn fra Matriks, Underveis 8-10 og Makt og Menneske har jeg grunnlag til å bekrefte min hypotese om at det er et stort fokus på kjønnene mann og kvinne, og at forståelsen av kjønn i lærebøkene fremstår som statisk. *Makt og Menneske* viser i større grad et utvidet kjønns mangfold, men går ikke i dybden på dette. Kjønnskategoriene jente og gutt dekker ikke det store kjønns mangfoldet som eksisterer, og uten at kjønn blir diskutert og snakket om kan dette skape forvirring og usikkerhet for barn og unge som har en kjønnsidentitet utenom «normalen». En tydelig og eksplisitt fremstilling av kjønn som noe essensialistisk i lærebøkene kan bidra til å forsterke et utenforskap, noe som kan være utfordrende for mange. Skjønt kan det tenkes at lærebøkene som kommer som resultat av den nye læreplanen vil gi rom for kjønns mangfold og at fremstillingen av hva kjønn er vil bli endret.

5.1.1 I hvilken grad vektlegges kjønn ?

Det andre spørsmålet som vil bli diskutert i lys av datamaterialet er i hvilken grad kjønn blir vektlagt i lærebøkene. Dette spørsmålet baserer seg i stor grad på funn fra forskningsspørsmålene «I hvilke grad vektlegges kjønn» og «I hvilke sammenhenger blir det snakket om kjønn?». Gjennom forskningsspørsmålet var målet å se om kjønn blir vektlagt eksplisitt eller om det bare er implisitt gjennom annen tematikk. Først vil jeg se på empirien hvor kjønn er synlig gjennom overskrifter, men også hvordan kjønn blir fremstilt gjennom bilder. Avslutningsvis vil omtalen av kjønnsroller bli kommentert, da i lys av blant annet makt- og kjønnsteori.

Samfunnskunnskap: et fag om menn?

En av de første tingene jeg gjorde i datainnsamlingen var å se på innholdsfortegnelsen, ble temaer rundt kjønn tematisert her? Grunnen til at innholdsfortegnelsen ble analysert var basert på at det kunne gi meg en pekepinn på hva som ble vektlagt i bøkene. Den eneste boken som eksplisitt nevner et kjønn er Underveis 8-10, som skriver et delkapittel som heter «Jenter og Utdanning», mens i Matriks blir navn benyttet slik som «Sokrates og Hitler "En dame skulle ta bussen hjem» og «Drapet på Anna Politkovskaja.» Basert på inndelingene av tematikken i lærebøkene sa dette noe om at et direkte fokus på kjønn ikke var trolig til stede.

Inspirert av Susanne V. Knudsens analyse av lærebøker i historiefaget fra 2013 ønsket jeg å se hvordan kvinner og menn ble presentert i lærebøkene. Dette blir presentert under dette forskningsspørsmålet da fokuset jeg ønsket å se på var om kvinner og menn blir presentert som to kollektive kjønn eller om det var fokus på individet, eller om det i det hele tatt var fokus på kjønn. Basert på Knudsens forskning, men også fra tidligere forskning om kvinnens rolle i historiefaget vises det at kvinner blir fremstilt som en kollektiv enhet, mens mannen i større grad blir fremhevet som enkeltpersoner. I Knudsen sin analyse er både bilder og tekst tatt i betraktning. Dette skillet av fremstillingen av kjønnene i historiefaget har minsket frem mot 2000-tallet, men en ser fortsatt tendenser av det i nyere lærebøker i historie (Knudsen, 2013, s. 121).

I læreverkene for denne masteroppgaven ser vi i likhet med Knudsen sine funn at kvinner i større grad enn menn er nevnt som kollektiv enhet, men i mye mindre grad enn i historiefaget. Vi ser også at menn individuelt sett, både gjennom bilder og tekst i større grad er representert enn kvinner. Hele 115 ganger blir mannlige personer nevnt i lærebøkene, dette i kontrast mot de 40 kvinnene som er nevnt. Noe som illustrerer at både i majoriteten av dikt, utdrag fra dikt og sanger, er skaperen av verkene menn, men også at når det blir brukt eksempler som tar for seg mennesker er dette i hovedsak også menn. Kvinnene er i stor grad fraværende.

Statistikken over baserer seg på de tre ulike læreverkene som en felles enhet. Jeg finner det spesielt interessant at ingen av samfunnskunnskapsbøkene nevner Gro Harlem Brundtland eller kvinneregjeringen fra 1986, men alle nevner, opptil flere ganger, norske mannlige politikere og amerikanske presidenter. Brundtland for eksempel kunne blant annet bli trukket opp innenfor likestilling og politikk i Norge. Selv om Brundtland ikke blir skrevet om blir det i Matriks 8 stilt spørsmålet om hvem som var Norges første kvinnelige

statsminister, dette er eneste gangen gjennom de syv ulike lærebøkene hvor det eksplisitt åpnes for at elevene skal lære om Brundtland og Norges første kvinnelige statsminister. Poenget er ikke at det ikke burde bli nevnt mannlige politikere, men ettersom det er så skjevfordelt totalt sett i lærebøkene når det kommer til kjønnsperspektiv, kan en undre seg på om kvinner egentlig har hatt noen rolle i samfunnet de siste 100 årene? Historiefaget har blitt kritisert for å være et fag av menn, om menn og for menn, men basert på antall ganger menn er representert i forhold til kvinner i Matriks, Underveis 8-10 og Makt og Menneske kan en se lignende trekk i samfunnskunnskap.

Etter gjennomgangen av datamaterialet kom det til syne et svakt mønster i hvordan enkeltmennesker ble introdusert for leseren. Som tallene over viser blir menn oftere enn kvinner fremhevet individuelt sett, men man ser også variasjon i hvordan kjønn blir fremstilt i presentasjonen av enkeltindivider. Når kvinner blir beskrevet blir kjønn til større grad enn hos menn presisert. I Matriks 9 står det blant annet om Anna Politkovskaja og forfatterne beskriver mordet av henne på følgende måte;

En lørdag ettermiddag i oktober 2006 var en kvinne på vei inn i heisen i blokken der hun bodde i Moskva i Russland. [...] Kvinnen var skutt og drept - det første skuddet i brystet, det andre i hodet. Drapet var profesjonelt utført. Våpenet ble liggende igjen ved siden av den blødende kvinnen. Det var mafiaens visittkort. Kvinnen het Anna Politkovskaja (Andresen et al., 2007, s. 16).

Utdraget over er et av de tydeligste eksemplene hvor det kvinnelige kjønn blir sterkt belyst. Kvinner blir i større grad enn menn introdusert ved navn og ved et eksplisitt fokus på kjønn, slik som overskriften til Rosa Parks og hennes handlinger mot segregeringen av det svarte folket i USA het «En dame skulle ta bussen hjem». Et slikt fokus kan fremstille Rosa Parks først og fremst som kvinne og deretter en person som sto opp mot undertrykkelse og urettferdighet. På den andre siden er dette ikke alltid tilfellet og det er flere ganger hvor menn bli sterkt tilknyttet det mannlige kjønn. Blant annet innenfor temaet kriminalitet som vil bli kommentert under, men også som enkelttilfeller som man kan se på siden 14 i Matriks 9 hvor det står «En mann som var ekstra ivrig, het Sokrates» (Andresen et al., 2007). Dog er denne fremstillingen av menn sjelden, noe som kan indikere at læreverkene oftere eksplisitt nevner det kvinnelige kjønn enn det mannlige. Dette skillet i kjønnsfokus tilknyttet menn og kvinner kan antyde at menn fortsatt blir fremstilt som det primære kjønn i lærebøkene i samfunnskunnskap, noe som fremstiller menn som kjønnsløse. Ved å se menn som det primære kjønn kan man se spor av Simone de Beauvoirs tanker fra 1949, hvor hun så på mannen som normen i samfunnet. Da de Beauvoir skrev dette var det tilknyttet etterkrigstiden i Frankrike og hvordan samfunnet var tilrettelagt for menn og at mannen var normen på mennesket.

Kjønnsroller - Et forsvunnet fenomen?

Før gjennomgangen av læreverkene var kjønnsroller et tema som jeg forventet å finne i læreverkene i samfunnskunnskap. Jeg forventet ikke at lærebøkene ville ha fremstillinger som forsterket de kjønnsstereotypiske kjønnsrollene, men problematisering og diskusjon rundt tematikken var noe jeg forventet å se. Forventningene ble ikke oppfylt, men dette

vil ikke si at det ikke eksisterer fremstillinger av kjønnsroller, bare at det ikke var like synlig som forventet.

Samtlige av læreverkene er innom tematikken rundt kjønnsroller. I Makt og Menneske 8 står det skrevet «at man kan gå inn i mannens rolle eller kvinners rolle» (Helland & Aarre, 2014, s. 39), men disse rollene blir ikke drøftet eller diskutert noe nærmere enn dette. I Underveis 8-10 blir kjønnsroller knyttet til religion og hvilke roller menn og kvinner har i ulike kulturer, mens i Matriks sammenlignes det mellom to ulike samfunn hvor leseren får innsikt i hvordan hverdagen i et indianersamfunn i Amazonas har det kontra det norske samfunnet. Det norske samfunnet blir vist både gjennom det gamle bondesamfunnet og gjennom informasjonssamfunnet som vi lever i dag. Gjennom fremstillingen av livet i bondesamfunnet og hverdagen i indianersamfunnet ser en tydelig spor av stereotypiske kjønnsroller. Livet i Amazonas blir forklart som «Små gutter helt ned i femårsalderen øver seg på å jakte med blåserør eller pil og bue, og små jenter lærer å veve og flette», mens i det norske bondesamfunnet blir valg av yrke forklart som følgende «De fleste guttene endte opp som farens yrke, og de fleste jentene endte opp som bondekoner eller hjemmeværende» (Andresen et al., 2008, s. 11 & 17). Sammenkoblingen mellom det som blir skrevet i Matriks og kjønnsroller er klare, men temaet blir ikke omtalt som kjønnsroller og det blir heller ikke diskutert fremstillingene av kjønnsrollene opp mot et kritisk blikk.

I kompetansemålene for samfunnsfag på ungdomstrinnet blir begrepet «kjønnsroller» nevnt en gang, og dette er innenfor fagretningen samfunnskunnskap. Kompetansemålet er tilknyttet seksualitet og er formulert som følgende «Analysere kjønnsroller i skildringer av seksualitet og forklare skilnaden på ønsket seksuell kontakt og seksuelle overgrep» (Utdanningsdirektoratet, 2013). Sammenlignet med læreplanene M74 og M87 er dette stor forskjell, og ettersom dette er tilfellet skulle man trodd at kjønnsstereotypiske kjønnsroller ikke lenger var et samfunnsproblem. Dette motbeviser blant annet Kanestrøm som understreker at kjønnsstereotypiske kjønnsroller i stor grad fortsatt eksisterer og produseres i skole og barnehage (Kanestrøm, 2014). Stereotypiske kjønnsroller kan minske valgfriheten til barn og unge, og ved at barn i ung alder erfarer at det er visse forventninger tilknyttet deres biologiske kjønn kan dette minske deres frihet. Dette kan blant annet påvirke deres valg av videre utdanning.

Matriks, Underveis 8-10 og Makt og Menneske er alle læreverker som skal brukes på ungdomstrinnet, og kan dermed bidra til å forme ungdommens forståelse av forventninger knyttet til kjønn. Et eksempel er at ti av tolv bilder som er av militære og politi er av menn. Dette er yrker som blir kategorisert som maskuline og kan skape en illusjon av at dette er yrker best egnet for menn og ikke kvinner, ettersom bare menn er representert. En slik fremstilling av kjønn kan også bidra til å forsterke den symbolske siden ved kjønn, altså å generalisere forestillinger om hva som er feminint og hva som er maskulint. Noe som igjen kan bidra til å opprettholde stereotypier til kjønn. Dette kan videre ha påvirkning ved elevers yrkesvalg senere i livet.

Et annet viktig perspektiv ved kjønnsroller er makt. Både fysisk- og definisjonsmakt. Innenfor kjønnsdebatten på 70-tallet ble det sagt at det ikke er kvinnene som må synliggjøres, men det er kjønnsmaktordningen (Holter, 1996, s. 52). Et av formålene

med samfunnsfag som fag på grunnskolen er at elever skal lære å identifisere og diskutere ulike maktrelasjoner som eksisterer, videre skal de også lære å analysere og drøfte historiske, men også aktuelle samfunnsspørsmål (Utdanningsdirektoratet, 2013). Arbeid med blant annet kjønnsroller er en måte å angripe samfunnets strukturelle maktordninger på. En kan stille seg kritisk til at samtlige av lærebøkene har lite til ingen fokusering på maktperspektivet innenfor kjønnsproblematikken i samfunnskunnskap. Dette faget skal oppfostre og danne elever til å bli kritiske medborgere, og slik sett kan fraværet av maktperspektivet sies å være oppsiktsvekkende. I kontrast til læreplanen fra 87 som hadde et klart større fokus på makt, kan en anta at det var et større fokus på maktperspektivet i lærebøker som ble publisert frem mot 2000-tallet (M87, 1987). I lys av Koritzinsky ser vi også at fokuset på kjønnsroller har blitt kraftig redusert over de siste 20 årene.

Som det blir beskrevet er likestilling et ideal i Norge, noe som kan bli en kontrast til andre land som ikke er like likestilte. I Makt og Menneske 8 beskriver en jente kultursjokket som hun opplevde ved å komme til Norge. Dette kom som et følge av å se hvor likestilt landet er og hvordan Norge bryter med tradisjonelle kjønnsroller som hun var vant til fra sitt hjemland. Dette er ikke noe som er særegent for Makt og Menneske 8, men noe en ser spor av i alle lærebøkene. Samspillet mellom kjønnsroller, likestilling, religion og kultur er vanskelig å skille fra hverandre i de tre læreverkene. Som et eksempel står det i Matriks 10 at det ikke finnes bedre gave å gi hans datters ektemann, enn at hun er urørt (Andresen et al., 2008, s. 113). Setningen er her basert på religion og at kvinnen er *ren* for sin mann, men det kan også si noe om kvinnens rolle i det hele. At hennes far «gir» henne bort til sin nye mann. Dette eksempelet er fra en sterkt kristen familie i USA, men ofte er utdraget som tar for seg kvinnens posisjon i kultur og religion, knyttet til muslimske land. Utdraget knytter kjønn opp mot seksualitet eller mannens makt over kvinnens seksualitet. Kjønn blir sett opp mot religion og kultur, og man ser også det klassiske skillet mellom mann og kvinne.

Et annet aspekt ved kultur er at kvinner i stor grad er mer synlig enn det menn er. Mye av dette er basert på det store fokuset knyttet til seksualitet, religion og giftemål, og om menn blir omtalt er det i størst grad som ektefelle eller fedre. Sett i lys av kjønn og kultur kan man se at dette samspillet blir synligere innenfor de ulike lærebokkapitlene om seksualitet og samliv, enn det blir i kapitler om det flerkulturelle samfunn.

5.1.2 Kjønsroller gjennom likestilling og kultur

I likhet med kjønnsroller var likestilling ett av temaene som det på forhånd ble forventet at skulle ta for seg kjønnsproblematikken, men uvisst i hvilken grad det ville være sentralt. Tematikken rundt kjønn og likestilling blir i alle tre læreverkene delt inn i to ulike bolker, likestilling i Norge og likestilling utenfor Norge. En fellesnevner for likestilling i Norge er at alle læreverkene ser på likestilling i et historisk perspektiv i Norge, ofte gjennom retten til allmenn stemmerett for både menn og kvinner. Likestilling som tema blir også nært tilknyttet demokrati. I Matriks 8 står det «[...] noen ganger fordi folk gjør opprør, som når kvinnene samlet seg og krevde stemmerett rundt forrige århundreskifte. De nye bevegelsene skapte grunnlaget for en likestillingskamp som har endret mye de siste 100 årene.» (Andresen et al., 2007, s. 78). Makt og Menneske er det læreverket som har størst fokus på likestilling i Norge, da også gjennom mer dagsaktuell tematikk

tilknyttet likestilling. I Makt og Menneske 10 blir det diskutert økonomi opp mot tradisjonelle yrkesvalg, og hvilke rolle kjønn kan ha for økonomi og valg av yrke.

I Makt og Menneske 8 står det «Likestilling er et ideal i Norge. Gutter og jenter, menn og kvinner skal behandles likt og ha like muligheter både hjemme, på skolen og i samfunnet ellers. I mange land oppdras og behandles gutter og jenter forskjellig» (Helland & Aarre, 2014, s. 87). Denne setningen åpner for den andre siden av likestilling som kategori, likestilling utenfor Norge. Flere av læreverkene ser på ulik tematikk som kunne blitt sett opp mot et makt- og likestillingsperspektiv slik som tematikken knyttet til religion, seksualitet og kjønn. I Matriks 10 står det;

Bibelen har et positivt forhold til følelser og seksualitet. Kirken mener at Gud skapte mennesket til mann og kvinne, og at det er best å leve ut sin seksualitet i ekteskapet. Koranen ser også seksualitet som noe positivt og godt, men disse følelsene kan først leves ut når man har inngått ekteskap. Kvinnen skal være seksuelt urørt når hun gifter seg, og det gjelder i prinsippet for menn også (Andresen et al., 2008, s. 112).

Dette eksempelet illustrerer hvordan makt spiller en aktiv rolle i kjønnsrolleproblematikken, og det kan illustrer relasjonen mellom menn og kvinner. En likhet blir som tidligere nevnt at i de fleste temaene hvor kjønnsroller kan bli belyst, kan utdragene bli oppfattet som kvinneundertrykkende.

De tradisjonelle kjønnsrollene som sto sterkt på 50- og 60-tallet, med mannen som forsørger og kvinnen som hjemmeværende, er i stor grad visket ut i lærebøkene. Skjønt kan vi se likheter mellom 60-tallets fremstilling av kjønn og fremstillingen av ulike kulturer og religioner i læreverkene. Både i Matriks og i Underveis 8-10 blir det vist hvordan religion og ulike kulturer kan ha lignende syn på relasjonen mellom kvinner og menn:

I noen samfunn er det krav om at ei jente er jomfru fram til dagen hun skal gifte seg. En del jenter med minoritetsbakgrunn opplever at de blir møtt med det samme kravet. Ei jente, oppvokst i Norge, med kurdisk bakgrunn, forteller slik om hvordan hun ble sendt ut av Norge for å gifte seg. Hun måtte bevise at hun var jomfru på bryllupsnatten. [...] denne jenta var heldig, fordi jomfruhinnen var hel. Og det kom blod da den ble brutt under samleiet. Hvis hun ikke hadde blødd, ville hun brakt skam over både sin egen familie og svigerfamilien (Andresen et al., 2008, s. 114).

Slik som utdraget over kan flere av utdragene fra de andre læreverkene i stor grad oppfattes som kvinneundertrykkende, da utdragene viser at ulike brudd på hva som er forventet av kvinnene kan få alvorlig konsekvenser, både for kvinnen og for hennes familie. Hvorvidt en slik fremstilling av kjønn og kultur skaper forståelse kan diskuteres. Men utdraget kan være et godt eksempel som utgangspunkt for videre diskusjon i klasserommet, hvor målet kan være å få elevene til å reflektere rundt forholdet mellom kvinner og menn i religion, men også som inngang til aktuelle samfunnsspørsmål tilknyttet kompetansemålet og hvorvidt kjønnsroller spiller en rolle her.

Den kriminelle mann

«Statistikken sier at den typiske lovbrøteren i Norge er en ung mann bosatt i by. Han har lav utdanning og en følelse av å være taper på mange områder i samfunnet. Han er ofte rusavhengig» (Andresen et al., 2007, s.58). Dette er beskrivelsen av en kriminell fra Matriks 9, men lignende beskrives av den kriminelle finner vi i alle de tre læreverkene som ble analysert. Samtlige av læreverkene omtaler gjennomgående i lærebøkene den kriminelle som mann, noe som blir tydelig når majoriteten av eksempler av kriminelle handlinger er gjennomført av menn og ofte er offeret kvinne. Et eksempel på dette er fra Makt og Menneske 9 hvor det står skrevet «I Irland fikk en mann en bot på 16800 kroner etter han oppdaterte facebook-profilen til ekskjæresten og skrev at hun var en hore som tok hvilket som helst tilbud.» (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 73). Når kjønnsfordelingen blir så eksplisitt synlig i lærebøkene, kan man stille spørsmål ved hvilken hensikt fokuset på kjønn har? Hvorvidt det kan tenkes om denne fremstillingen er av en hensikt, eller om den rett og slett bare speiler samfunnet og situasjoner som oppstår der. Statistikken viser at det er flere menn enn kvinner som begår kriminelle handlinger, så fremstillingen i lærebøkene er derfor ikke misvisende eller feil.

Samspeillet mellom tekst og bilde innenfor kriminalitet gjenspeiler funnene om hvordan fokuset ligger på menn i teksten. Av de totale 19 bildene som er å finne innen lærebokkapitlene om kriminalitet og lovbrudd, er hele 16 av bildene av menn. Tidligere forskning som har hatt et kjønnsperspektiv på historie, viser at kvinner ofte blir avbildet selv om de ikke blir nevnt i teksten, noe som blir gjort for å jevne ut kjønnsforskjellene. I disse lærebøkene kan vi si at det bryter med tendensene med bilder som en finner i historiefaget, da bildene representerer det kjønn som de trekker frem gjennom teksten.

Kun to ganger finnes det tilfeller hvor en kan koble kvinner til kriminelle handlinger, hvorav ett av tilfellene er ekte mens det andre er en fiktiv historie. Den ekte hendelsen som det blir referert til er om Nijirah som løy i høring for den amerikanske kongressen, og hvilke store følger dette fikk (Andresen et al., 2006, s. 39). Her er det hensiktsmessig å påpeke at læreboken ikke har fokusert på handlingen som blir gjennomført, men hvilke makt media sitter inne med. Det andre tilfellet hvor en jente blir nevnt som eksempel på en kriminell handling er den fiktive fortellingen om Tom, Trine og Tim som brøt seg inn i «Snacken». Skjønt illustrerer læreverkene gjennom valg av pronomen når begreper skal defineres at det ikke bare er menn. I Makt og Menneske 9 står det «Selv om noen er mistenkt, siktet eller tiltalt for en forbrytelse, skal vedkommende behandles som uskyldig helt til han eller hun eventuelt blir dømt skyldig» (Helland & Ingvaldsen, 2015, s. 76) mens Matriks 8 skriver «Kan en tv-stasjon vise bilder av tiltalte i en drapssak før hun er dømt - tenk om hun ikke har gjort noe galt» (Andresen et al., 2006, s. 39). Skjønt blir pronomenet endret til en varierende bruk av «hun eller han» og «han» i Matriks 9, hvor det i hovedsak blir brukt «han» som eksempelvis i «Korrupsjon er når en person bruker sin stilling til å oppnå en fordel for seg selv eller firmaet han jobber i» mens på side 47 står det «Hvis en lovbrøter blir tiltalt for en straffbar handling, blir han eller hun stilt for retten» (Andresen et al., 2007, s. 47). Basert på de to gangene kvinner blir nevnt i forbindelse med noe kriminelt og hvor de ikke er offeret, er det interessant at det enten blir nevnt i birolle til det egentlige temaet eller som en fiktiv fortelling. Det kan oppfattes som at det ikke finnes eksempler på kriminelle handlinger begått av kvinner, og at selv

om det blir opplyst om at det er flest menn som begår kriminelle handlinger kan det her tolkes som at det bare er menn som begår kriminelle handlinger.

Et interessant perspektiv er at det tidligere gjennom de tre læreverkene ble vist at kvinner totalt sett i større grad blir sett på som en kollektiv enhet enn det menn blir. Men under tematikken kriminalitet er dette et unntak. Her blir menn kollektivt fremstilt og det er det eneste tema som ser på menn som en enhet, og hvor menn som en felles gruppe blir synlig. Men også her som i likhet med helheten i alle lærebøkene, er det menn som blir brukt som eksempler. Dette vil si at temaet kriminalitet ser både på menn og mannen som den kriminelle. Dette manifesterer innholdet av at menn og kriminalitet er noe som er umulig å ikke legge merke til. Av den grunn kan en undre seg over at dette tydelige perspektivet ikke har blitt viet oppmerksomhet i tidligere analyser.

Det største skillet mellom læreverkene innenfor kriminalitet er hvordan menn og kvinner blir sett i lys av overgrep, hvem som er offer og overgriper. Seksuelle overgrep blir ikke i særlig grad diskutert i læreverket Matriks, men i Matriks 10 står det kort om hvordan vi som samfunn må reagere når voksne bruker barn til å tilfredsstille sine egne seksuelle lyster (Andresen et al., 2008, s. 102). Her blir ikke offeret gitt noe kjønn, men overgriperen er en mann. I Underveis 8-10 blir det beskrevet at offeret for seksuelle overgrep kan være både gutter og jenter, men at det vanligste er at menn voldtar kvinner. Videre står det «men det hender også at menn voldtar menn», noe som tilsier at her er det kun menn som kan voldta, og at offeret deres kan være både menn og kvinner (Strand & Strand, 2012, s. 48). I Makt og Menneske derimot blir både offer og overgriper beskrevet som både hun og han, men med en kontrast til de to tidligere læreverkene da det i Makt og Menneske 9 et større fokus på gutter som offer. Gjennom eksempelet om «Lommemannsaken» ser en på tabubelagte utfordringer spesielt tilknyttet gutter som opplever seksuelle overgrep. Videre i Makt og Menneske 10 blir seksuelle overgrep sett på gjennom et makroperspektiv og som brudd på menneskerettigheter på verdensbasis. Dette blir vist gjennom eksempler på menneskerettigheter som brytes, her det står det «Minst en av tre kvinner verden over har blitt slått, voldtatt eller på en eller annen måte blitt utsatt for overgrep. Overgriperen er vanligvis en i kvinnens familie eller en bekjent» (Helland, 2016, s. 81). Det interessante her er at når det blir snakket om overgrep på verdensbasis er bare kvinnen nevnt som offer, hvor det kan forstås som at det er menn som er overgriper uten at det eksplisitt blir nevnt.

Fra den eldste Matriksboken til den nyeste av Makt og Menneske har det gått akkurat 10 år. I løpet av disse årene har det skjedd en utvikling innenfor kriminaliteten, og da spesielt tanker knyttet til seksuelle overgrep. Lærebøkene speiler på sett og vis denne utviklingen ettersom den eldste så menn som overgriper og kvinne som offer mens den nyeste boken plasser både menn og kvinner i rollen som offer og overgriper, noe som viser en utvikling i hvordan man ser på kjønn. Dette er noe som er et ekstremt viktig poeng å få frem i undervisning og overgrepssproblematikk. Det er viktig at barn og unge vet at seksuelle overgrep kan utføres av både kvinner og menn. Hvilke signaler sendes det til et barn som opplever overgrep av en kvinne om det står i læreboka at det kun er menn som begår seksuelle overgrep? Undersøkelser viser at barn oppfatter læreboken som sannhet, og det kan dermed skape stor forvirring for et barn (Blikstad-Balas, 2014).

Hensikten er ikke her å finne årsaken til hvorfor menn er mer kriminelle enn kvinner, men det kan nevnes at de biologiske ulikhetene mellom menn og kvinner i mange tilfeller blir regnet som et reelt faktum. Torben Bechmann Jensen, som er studieleder ved Institut for Psykologi ved Københavns Universitet, har forsket på kriminalitet over lengre tid, og trekker frem at en av grunnene til at menn begår mer fysisk kriminalitet enn kvinner er rett og slett fordi de kan, ved at de rett og slett er sterkere enn kvinner (Sjøgren, 2018). Innenfor feministisk voldsforskning kan vold som har blitt begått av menn mot kvinner bli beskrevet som en sammenheng mellom strukturelle samfunnsmessige trekk som trekker frem vold, og menns egne intensjoner for bruk av vold (Pape & Stefansen, 2006, s. 210). Harriet Holter (1996) trekker også koblinger mellom kjønn og makt, men trekker inn seksualitet som en faktor som må betraktes. Hun har et fokus på seksuelle overgrep, hvor hun understreker at en fellesnevner for disse handlingene i hovedsak er at menn krenker fysisk svakere mennesker, uavhengig av om dette er barn, menn eller kvinner (s.210). Pape og Stefansen (2006) referer til Kristin Skjørten som trekker frem at man kan se den voldelige handlingen som en konsekvens av strukturell tvang, eller som de forklarer det «maktforholdene mellom menn og kvinner er et resultat av ytre, samfunnsbestemte forhold som produserer ulike handlingsbetingelser og handlingsmønstre for kjønn» (s. 209).

Oppsummering

Hensikten med dette delkapittelet har vært å belyse i hvilke sammenhenger kjønn som kategori blir synlig i lærebøkene. Gjennom lærebøkene kommer det til uttrykk at menn og kvinner blir belyst som kjønnskategori i ulike sammenhenger. Kvinner som en kollektiv enhet blir spesielt synlig i temaer som tar for seg flerkultur og hvor kvinner blir synlig i form av sin rolle i kulturen, religion og gjennom fokus på seksuelle forventninger, da med et spesielt fokus på jomfruelighet. Det er også innenfor denne tematikken hvor kjønnsroller blir belyst, noe som jeg på forhånd av analysen hadde en antakelse om at kom til å være det sentrale temaet hvor kjønn som kategori ble tatt opp. Den tradisjonelle kjønnsrolleproblematikken blir ikke belyst fra et vestlig perspektiv i noen av bøkene.

En annen sammenheng hvor kjønn blir synlig er innenfor kriminalitet. Dette er også den eneste gangen hvor menn blir fremstilt som en kollektiv enhet. Innenfor seksuelle overgrep har vi sett tendenser til utvikling i fremstillingen av hvem som er offer og gjerningsmann. I de eldste lærebøkene var det et klassisk skille som representerte menn som overgriper og kvinner som offer. Denne forestillingen av seksuelle overgrep har endret seg, og i Makt og Menneske 10 som er den nyeste boken, blir både kvinner og menn representert i både overgriper- og offerroller. Dette blir trukket fram som en ekstremt viktig utvikling innenfor fremstilling av seksuelle overgrep.

Totalt sett kommer det til syne et mønster som viser at menn i større grad enn kvinner blir representert i lærebøkene som individuelle vesener. Gjennom de 7 lærebøkene blir menn nevnt med navn 115 ganger, mens kvinner bare blir trukket frem 40 ganger. Dette viser en skjevfordeling i fokuset på kjønn, og som det har blitt argumentert for ovenfor, kan en stille spørsmålet om samfunnskunnskap er et fag om menn.

5.2 Hvordan blir kjønn fremstilt?

I det forrige delkapittelet ble det vist til i hvilke sammenhenger kjønn som kategori er synlig i lærebøkene. I denne delen vil noen av disse sammenhengene videre bli kommentert og sett i forhold til hverandre, og videre satt i et større helhetlig bilde av hvordan kjønn som kategori i samfunnskunnskap blir fremstilt. Teorigrunnlaget vil her basere seg på annengjøring, da både ved Simone de Beauvoir og Edward Said.

5.2.1 «I mange land oppdras og behandles gutter og jenter forskjellig»
Hvert år er det årlige kåring på internasjonalt nivå av verdens mest likestilte land, og Norge er som regel på pallen. Utad kan det i stor grad virke som at Norge er «ferdig» likestilt og at dette ikke lenger er en viktig problematikk. Dette er et poeng som læreverkene Matriks og Underveis 8-10 til dels illustrer. Ved at Norge er et ferdig likestilt land rår også tanken om at kjønnsstereotypiske kjønnsroller ikke lenger legger føringer for individers liv, basert på deres biologisk gitte kjønn. Kjønn og likestillingsdebatten blir ofte forklart som at det har vært et parallelt løp mellom mer likestilling og en frigjøring fra de tradisjonelle kjønnsrollene.

Jeg finner det interessant og spennende at i den grad kjønnsroller og likestilling blir nevnt eller diskutert, blir dette sett i lys av en annen kultur eller som et historisk moment. På denne måten blir det norske samfunnet løftet frem som noe ferdigstilt og som et ideal, mens andre land og kulturer må se mot Norge for å finne fasiten. Denne fremstillingen av likestilling har vi gjennom tidligere forskning sett at er noe som er kommentert. Gjennom Etnestad (2012) sin masteroppgave blir det vist til at likestilling i Norge blir fremstilt til lærebøker som noe ferdig. Dermed blir problematikken om likestilling i den grad det blir nevnt satt i lys av andre kulturer og mindre utviklede land (Etnestad, 2012).

I Edward Saims verk fra 1978 ser han på hvordan vesten har skapt et bilde av orienten som noe eksotisk, men lite utviklet og svært annerledes enn vesten (Ruud, 2009, s. 66). Denne fremstilling av orienten er en kjent teori, og tross kritikk er den i stor grad anerkjent. Fremstillingen av kjønnsroller og kjønn i ulike kulturer bærer tydelig preg av Saims tanker om annengjøring. Ved å fremstille kjønnsrolleproblematikken gjennom andre kulturer kan dette forsterke et bilde av den norske kulturen som det ideelle og perfekte, mens andre kulturer kan i større eller mindre grad bli sett på som noe primitivt og lite utviklet. Denne fremstillingen blir også forsterket gjennom det historiske momentet ved likestilling og kjønnsroller. I den grad kjønnsroller og likestilling blir nevnt i norsk sammenheng er det tilknyttet fortiden og kan dermed bli sett på som noe utdatert og noe som det norske samfunnet har beveget seg bort fra. Denne fremstillingen forsterker forestillingen om «de Andre» som noe primitivt og gammeldags, ettersom de opprettholder og reproducerer kjønnsrollestrukturer som Norge avsluttet for 50 år siden.

Gjennom lærebøkene blir den religiøse innvandrerkvinnen fremstilt som svært undertrykt. Hennes kjønn er tilknyttet hennes seksualitet, og seksualiteten er i stor grad fremstilt som noe hun ikke selv har eierskap over. Her kan vi se tydelig spor til Simone de Beauvoir og hennes teori om kvinnen som «den Andre». som blir tildelt kun en passiv,

negativ stilling som undertrykt kvinne. De Beauvoir hevder at mannen både må bli sett på som nøytral og positiv, mens kvinnen blir sittende igjen med det negative (Røthing & Svendsen, 2009 s. 59). Dette blir synlig i sammenheng seksualitet, ved at men i større grad er fri til å gjøre hva de vil, mens dette er en frihet som kvinner ikke har. Innvandrerkvinnen som gruppe kan gjennom en slik fremstilling oppleve dobbel stigmatisering. Både kan innvandrerkvinnene bli stigmatisert for å ha innvandrerbakgrunn, men også for å være kvinne, eller undertrykt kvinne. Dette er en svært generaliserende fremstilling av kvinner med innvandrerbakgrunn, men lærebøkene åpner i liten grad opp til refleksjon rundt denne fremstillingen. Mangel på refleksjon på fremstillingen skaper en illusjon om at alle innvandrerkvinner blir undertrykt på en eller annen måte, og har heller ingen makt over sin egen seksualitet.

Lærebøkene fremstiller sannheten for elever, ettersom det som blir skrevet i lærebøkene blir oppfattet som gyldig og dermed det som er virkeligheten for elevene. Sett i lys av Foucault og Butlers syn på makt som skapende gjennom diskursen, som her blir teksten i lærebøkene. Foucault er ikke opptatt av om sannheten er ekte eller ikke, men hovedessensen ligger hos han ved at det er de mekanismene som skaper en diskurs, som er gjennomsyret av makt. Sådant er det ikke at kjønnsroller ikke lenger er en utfordring i Norge og at likestillingen er fullført, som er problematikken. Poenget ligger ved at å bli fremstilt på denne måten har språket og diskursen makt til å gjøre dette gjeldende, uavhengig av om det er sant eller ikke. Ikke alle kvinner med innvandrerbakgrunn er undertrykt på bakgrunn av sitt biologiske kjønn, men fremstillingen av det skaper dette som en sannhet.

Samfunnsfaget skal blant annet bidra til å skape kritisk tenkende individer, og spørsmål som monner ut i poenget om både forståelsen av kjønn og fremstilling av kjønn er, er fraværende. Vi blir alle påvirket av normene som er tilknyttet vårt kjønn enten vi er cispersoner eller transpersoner. Samfunnet etablerer og produserer forventinger til hvordan man skal gjøre kjønn og hvordan man skal oppføre seg basert på eget kjønn. Disse normene er så skjult at vi selv ikke helt oppfatter at vi blir formet av det. Men fag som samfunnskunnskap har mulighet til å ta opp hvordan disse sosiale betingelsene kan hindre utvikling på et individuelt plan. Det er fraværet av diskusjon som jeg i størst grad savner i lærebøkene. Spørsmål og diskusjon rundt hvilke maktstrukturer det er i samfunnet, og hvordan de skaper disse forventningene til kvinner og menn. Hvorfor er det flest menn som er kriminelle? Hva med kjønns mangfoldet innenfor kategorien menn? Er det slik at det bare er religiøse kvinner med innvandrerbakgrunn som opplever forventede kjønnsroller, mens for den etnisk norske nordmann er kjønnsroller et problem som samfunnet har fikset? For å kunne skape en forståelse av samfunnet må en synliggjøre hvilke maktforhold som eksisterer og som skaper disse forventningene, noe som kan bli gjort gjennom kritisk tenkning og diskusjon.

6 Avslutning

6.1 Avsluttende kommentar til oppgavens funn

I denne masteroppgaven hadde jeg som hensikt å undersøke hvordan kjønn blir fremstilt i lærebøker i samfunnskunnskap på ungdomstrinnet. Noe som viste seg å være et komplekst spørsmål som tok for seg mange elementer. For å besvare problemstillingen hadde jeg tre forskningsspørsmål tilknyttet, hvor det første etterspurte hvordan forståelsen av kjønn kom til uttrykk i lærebøkene. Her fant jeg ut at samtlige av lærebøkene hadde en statisk forståelse av kjønn, hvor det var de biologiske kjønnene som var referanserammen for kjønn. Det eneste læreverket som skilte seg ut og viste et lite innblikk til et større kjønns mangfold var Makt og Menneske, som kort nevner at det finnes transpersoner. Ved å gjøre dette blir tokjønnsmodellen utfordret, og det vises at det finnes et større kjønns mangfold enn kun de biologiske kjønnskategoriene mann og kvinne. Kjønn som tema blir ikke tatt opp, og begreper som kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk er ikke til stede.

Det andre forskningsspørsmålet etterspurte i hvilken grad kjønn ble vektlagt, dette forskningsspørsmålet ble sett i stor grad i samsvar med det siste spørsmålet som spurte om i hvilke sammenhenger kjønn blir snakket om. Gjennomgående i alle læreverkene vises det at kjønn i stor grad er til stede, men at læreverkene i liten til ingen grad tematiserer kjønn. I omfang av representasjon av menn og kvinner så vi majoriteten av eksemplene som ble brukt i læreverkene omhandlet menn, noe som viser en skjevhet i kjønnsrepresentasjonen. Eksemplene som ble brukt i denne statistikken omhandler ikke fiktive figurer men gjennom historiske mennesker og forfattere av litterære utklipp som ble brukt i lærebøkene.

Skjønt ble kvinnene synlig som en kollektiv enhet når temaet av seksualitet, da spesielt i samspillet mellom seksualitet og kultur og religion. Kvinnens jomfruhinne og kvinnens renhet var temaer som ble spesielt belyst innenfor denne tematikken. Mannens seksualitet er derimot mye mindre til stede i lærebøkene. Derimot blir menn svært synlig i sammenheng med kriminalitet og seksuelle overgrep. Alle læreverkene beskriver den kriminelle mann på lignende måte, og setter en direkte kobling mellom menn og kriminalitet. Kvinner er i stor grad fraværende, men om de blir nevnt er det enten som offer eller i fiktive fortellinger.

En ser også tendenser til en annengjøring av kjønn gjennom kjønnsroller og likestilling, ved at dette blir fremstilt som samfunnsutfordringer som ikke lenger er et problem i Norge, men som blir eksemplifisert gjennom kulturer som i større grad er mindre utviklet og primitive enn Norge.

Gjennom problemstillingen ønsket jeg å undersøke hvordan kjønn ble fremstilt i lærebøker for samfunnskunnskap på ungdomstrinnet. Som vist over er ikke kjønn en tematikk som direkte blir diskutert, men som indirekte kommer til uttrykk. Kjønn er for mange noe som ligger i underbevisstheten og er ikke noe som blir daglig reflektert over.

For å oppsummere kort har jeg gjennom studien vist at kjønn blir fremstilt i flere ulike temaer, men uten at det er kjønn som står i sentrum. Ingen av lærebøkene belyser direkte kjønnsproblematikken, men dette vil ikke si at det ikke er til stede. Lærebøkene legger ikke til rette for at ulike elementer ved kjønnsproblematikken skal bli reflektert, drøftet og diskutert, noe som gjør at ansvaret blir direkte overført til lærerne.

6.2 Didaktiske implikasjoner og veien videre

I stortingsmeldingen fra 2019 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom* er et av funnene at det på generell basis er behov for mer kunnskap om kjønn og likestilling i de arenaene som barn og unge oppholder seg i (NOU 2019: 19). Som det blir gjort rede for over er kjønn synlig i lærebøkene, men at det blir lite diskutert. Et direkte fokus på forståelsen av kjønn og hva kjønn betyr for hver enkelt så vi i lærebøkene enten var helt fraværende eller at det ble fremstilt som noe uforanderlig. Ved at lærebøkene fremmer denne statiske forståelsen av kjønn legger dette ekstra mye press på lærerne i samfunnsfag ved at de selv må ta opp temaet.

Barn og unge møter forventninger til kjønn i mange ulike arenaer enn bare gjennom skolen og i læreboka. Ta for eksempel hvordan kjønn og kjønnsuttrykk kommer til uttrykk gjennom sosiale medier. Se tilbake på teorikapittelet ble kjønnsroller definert som «En persons kroppslige kjennetegn påkaller forventninger fra omgivelsene, forventninger mht. handlinger og holdninger hos den forventede rettes mot. forventningene er sosialt konstruert» (Holter, 1996, s. 46). Gjennom sosiale medier møter barn og unge en verden som er fremstår som perfekt og som skaper forventninger om hvordan maskulinitet og feminitet skal ta form og uttrykke seg. Disse forventningene tilknyttet kjønn er sosialt skapt, og kan i stor grad bidra til å forme forventningene til barn og unge om hvordan de skal se ut og hvordan de skal oppføre seg basert på deres biologiske kjønn. Forståelsen av kjønn er både historisk og sosialt formet, og da kvinnebevegelsen fikk kjønn på dagsorden på 70-tallet var tematikken formet av deres samtid og hvordan samfunnet var strukturert. Mens i dag er det andre arenaer og forståelser som former og opprettholder forståelsen av kjønn. Skolen kan ikke lenger bare forholde seg til hva som står i lærebøkene og hvordan kjønn fremstilles der, men må se til andre arenaer som kan påvirke elevens forståelse av kjønn. Disse fremstillingene av kjønn kan påvirke barn og unge oppfattelse av seg selv, og det er gjort en del forskning på hvordan reklame retter seg mot gutter og jenter, og hvor lite mangfold det er å finne i reklamer (Balci, 2016).

I læreplanen som kommer med fagfornyelsen 2020 har det utvidede kjønnsperspektivet fått en klart tydeligere plass enn det den har hatt tidligere. Kompetansemål for 7. trinn i samfunnsfag står det at elevene skal kunne «reflektere over variasjoner i identiteter, seksuell orientering og kjønnsuttrykk, og egne og andre sine grenser knytte til kjensler, kropp, kjønn og seksualitet og drøfte hva en kan gjøre om grenser blir brotne» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Kompetansemål som dette kan gjøre det enklere å dra kjønnsproblematikken inn i klasserommet, både gjennom introduksjon, diskusjon og refleksjon. Og jeg synes det hadde vært interessant å sett på hvordan kjønn og variasjoner av kjønn kommer til uttrykk i sosiale medier, og hvordan dette påvirker barn og unges forståelse av kjønn. Basert på kompetansemålet nevnt over gjør dette det også mulig å ta med disse diskusjonene om medias fremstilling og påvirkning inn i klasserommet.

Litteraturliste

- Andresen, G., Horne, T. & Eriksen, T. H. (2008). *Matriks - Samfunn 10*. Oslo: Aschehoug
- Andresen, G., Horne, T., Nicolaysen, H. & Skurdal, M. (2006). *Matriks - Samfunn 8*. Oslo: Aschehoug
- Andresen, G., Horne, T., Nicolaysen, H. & Skurdal, M. (2007). *Matriks - Samfunn 9*. Oslo: Aschehoug
- Balci, S. (2019). *Store forskjeller på reklame for gutter og jenter på sosiale medier*. Hentet fra <https://forskning.no/barn-og-ungdom-markedsforing-media/store-forskjeller-pa-reklame-for-gutter-og-jenter-pa-sosiale-medier/1344304>
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013). *Diskrimineringslovgivning (om seksuell orientering, likestillingsloven, diskrimineringsloven om etnisitet, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)*. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=56875>
- Benestad, E. E. P. (2020). *Tokjønnsmodellen*. Hentet fra <https://snl.no/tokj%C3%B8nnsmodellen>
- Bergan, H. (2012). *Utenforjournalistikken - den Andre midt iblant oss* (mastergradavhandling, Universitet i Agder). Hentet fra <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/139454/Bergan%2C%20Helle%20Elisabeth%20Ru%20Oppgave.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Blikstad-Balas, M. (2014). *Lærebokas hegemoni - et avsluttet kapittel?* Upublisert manuskript. Hentet fra: https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/44159/1/BlikstadBalas_I%25C3%25A6rebokas%2Bhegemoni_et%2Bavsluttet%2Bkapittel_ownarchive.pdf
- Blom, I. (2006). Brudd og kontinuitet. Fra 1950 mot årtusenskiftet. I I. Blom & S. Sogner (Red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (s. 333-388). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Bondevik, H. & Rustad, L. (2006). Humanvitenskapelig kjønnsforskning. I J. Lorentzen. & W. Mühleisen. (red.) *Kjønnforskning - En grunnbok* (s.42 - 62). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bratberg, Ø. (2017). *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. (2. Utg). Cappelen Damm: Oslo.
- Døving, C. A. (2009). *Integrering, Teori og Empiri*. Pax Forlag: Oslo.
- Egeland, C. & Jegerstedt. (2008). Diskursiv tilnærming. I Mortensen, E., Egeland, C.,

- Gressgård, R., Holst, C., Jegerstedt, L., Røsland, S., & Sampson, K. (Red.). *Kjønnsteori*. (s. 70-93). Oslo: Gyldendal akademiske.
- Eide, E. (2001). Der nede - der "de Andre" er. I Eide, E. (red.), *De der nede. Reportasje utenfor allfarvei* (2. utgave). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Etnestad, E. K.S. (2016). *Likestilling i samfunnsfag*. (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo). Hentet fra https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/52194/EdelKristineStyveEtnestad_Masteroppgave2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Fejes, A., & Thornberg, R. (2019). *Handbok i Kvalitativ Analys*. Liber: Stockholm
- Foss, H.A. (2019) *Kjønnslikestilling*. Hentet fra https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Kjønnslikestilling/
- Gilje, Ø., Ingulfsen, L., Dolonen, J.A., Furberg, A., Rasmussen, I., Kluge, A., Knain, E., Mørck, A., Naalsund, M., & Skarpaas, K.G., (2016). *Med ARK&APP Bruk av læremidler og ressurser for læring på tvers av arbeidsformer*. Hentet 06.04.2020 fra https://www.uv.uio.no/iped/forskning/prosjekter/ark-app/arkapp_syntese_endelig_til_trykk.pdf
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Fagbokforlaget: Bergen.
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. (2.Utg). Fagbokforlaget: Bergen
- Haavet, E. E. (2020). Kjønn- og kvinnehistorie. Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie/2095-Kj%C3%B8nns-og-kvinnehistorie.html>
- Halsaa, B. (2006). Kvinneforskning. I J. Lorentzen. & W. Mühleisen. (red.) *Kjønnforskning - En grunnbok* (s.95-105). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagemann, G. (2006). *Feminisme og historieskriving*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helland, T. (2016). *Nye Makt og Menneske – Samfunnskunnskap 10*. Oslo: Cappelen Damm.
- Helland, T. & Aarre, T. (2014). *Nye Makt og Menneske – Samfunnskunnskap 8*. Oslo: Cappelen Damm
- Helland, T. & Ingvaldsen, B. (2015). *Nye Makt og Menneske – Samfunnskunnskap 9*. Oslo: Cappelen Damm.
- Holme, I. M, & Solvang, B. K. (1996). *Metodevalg og metodebruk*. Tano Aschehoug: Oslo
- Holter, H. (1996). Kvinneforskning: Utvikling og tilnærminger. I H. Holter (Red.), *Hun og Han. Kjønn i forskning og politikk* (s. 38 -74). Oslo: Pax Forlag.
- Imsen, G. (2000). Perspektiver på kjønn og likestilling. I G. Imsen (Red.), *Kjønn og likestilling i grunnskolen* (s. 11-34). Oslo: Gyldendal.
- Jegerstedt, K. (2006). Judith Butler. I Mortensen, E., Egeland, C., Gressgård, R.,

- Holst, C., Jegerstedt, L., Røsland, S., & Sampson, K. (Red.). *Kjønnteori*. (s.74-85). Oslo: Gyldendal akademiske
- Kanestrøm, J. (2012). *Stereotypier om kjønn blomstrer*. Hentet fra <https://forskning.no/barn-og-ungdom-universitetet-i-oslo-likestilling/stereotypier-om-kjonn-blomstrer/710360>
- Knudsen, S.V. (2013). Hva er en pige og en kvinde? Præsentationer af køn i nogle norske lærebøger til undervisning i historie for de ældste klassetrin fra 1950'erne og i 2000'erne. I N. A. Askeland, E. Maagerø & B. Aamotsbakken (red.), *Læreboka: Studier i ulike læreboktekster* (s. 117-126). Trondheim: Akademika forlag.
- Koritzinsky, T. (2018). *Samfunnskunnskap - Fagdidaktisk innføring*. (Utg. 4). Oslo: Universitetsforlaget.
- Koritzinsky, T. (2012). *Samfunnskunnskap - Fagdidaktisk innføring (2. Utg)*. Oslo: Universitetsforlaget
- Korsvik, T. R., & Rustad, L. (2018). *Hva er kjønnsperspektiver i forskning?* Hentet fra http://kjonnsforskning.no/sites/default/files/hva_er_kjonnspektiver_i_forskning_rogg_korsvik.pdf
- Kvande, L. & Naastad, N. (2016) *Hva skal vi med historie? Oslo: Universitetsforlaget*.
- Lescher-Nuland, B., & van der Ros, J. (2020) *Transperson*. Hentet fra <https://sml.snl.no/transperson>
- Lindtner, S, S. (2020). *Nyfeministene - bevisstgjøring og mediesensasjonene*. Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/oljealder-og-overflod/1935-Nyfeministene%E2%80%93bevisst%C2%ADgj%C3%B8ring-og-medie%C2%ADsensasjoner.html>
- Lovdata. (2016). *Lov om endring av juridisk kjønn*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-06-17-46>
- Moi, T. (1998). *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Gyldendal: Trondheim.
- Moi, T. (2002). *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. (2.Utg) Gyldendal: Trondheim.
- Mortensen, E. (2008). Julia Kristeva. I Mortensen, E., Egeland, C., Gressgård, R., Holst, C., Jegerstedt, L., Røsland, S., & Sampson, K. (Red.). *Kjønnteori*. (s. 22-17). Oslo: Gyldendal akademiske.
- Mühleisen, W. & Lorentzen, J. (2006). Kjønnen får hvile. I. J. Lorentzen. & W.Muhleisen. (red.) *Kjønnsforskning - En grunnbok* (s. 277-285). Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, H. B. & Henningsen, I. (2018). *Guttepanikk og Jentepress - paradokser og kunnskapskrise*. Hentet fra

- <http://kjonnforskning.no/nb/guttepanikk-og-jentepress-paradokser-og-kunnskapskrise>
- NOU 2012: 15. (2012). Politikk for likestilling. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2012-15/id699800/>
- NOU 2019: 3. (2019). *Nye sjanser - bedre læring. Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-3/id2627718>
- NOU 2019: 19. (2019). *Jenterom, gutt og mulighetsrom - likestillingsutfordringer blant barn og unge*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-19/id2677658/>
- Pape, H. & Stefansen, K. (2006). Kjønn og vold. I J. Lorentzen. & W. Muhleisen. (red.) *Kjønnsforskning - En grunnbok* (s.207 - 216). Oslo: Universitetsforlaget.
- Pettersen, T. (2006). *Moralsk frihet og situasjon, Simone de Beauvoir*. Hentet fra https://www.idunn.no/nft/2006/04/moralsk_frihet_og_situasjon_simonedebeauvoir
- Pettersen, V. A, & Selseth, S. N. *Luce Irigarays kjønnsforskjell som spørsmålet for vår tid*. Hentet fra <http://www.salongen.no/740/>
- Postholm, M. B, & Jacobsen, D. I. (2018). *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerutdanning*. Cappelen Damm: Oslo
- Ruud, A. E. (2009). *Langtvekkistan - Grunnlagsproblemer for studiet av asiatiske og afrikanske samfunn*. (1. Utg). Oslo: Unipub.
- Rennestam, J., & Wästerfors, S. (2015). *Från stoff till studie*. Studentlitteratur: Lund
- Røthing, Å. (2004). *Kjønn og seksualitet i grunnskolens læreplaner. Historisk tilbakeblikk og aktuelle utfordringer*. Hentet fra https://www.idunn.no/npt/2004/05/kjonn_og_seksualitet_i_grunnskolenlereplaner_historisk_tilbakeblikk_og_akt
- Røthing, Å. (2014). Kjønn og likestilling i skolens læreplaner. I J.H. Stray, & L. Wittek (Red.), *Pedagogikk – en grunnbok* (s. 636–650). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Røthing, Å. & Svendsen, S.H.B. (2009). *Seksualitet i skolen*. Cappelen Damm Akademiske
- Sampson, K. (2008). Simone de Beauvoir. I Mortensen, E., Egeland, C., Gressgård, R., Holst, C., Jegerstedt, L., Røslund, S., & Sampson, K. (Red.). *Kjønnsteori*. (s. 36 - 52). Oslo: Gyldendal akademiske.
- Shepherd, Laura (2015). Sex or gender? Bodies in global politics and why gender matters. In Laura Shepherd (Red). *Gender matters in global politics* (s.24-35), Abingdon and New York: Routledge 24-35.
- Sjøgren. K. (2018) *Spør en forsker: Hvorfor er menn mer kriminelle enn kvinner?* Hentet

8.5.2020 fra <https://forskning.no/spor-en-forsker-kjonn-og-samfunn-kriminalitet/spor-en-forsker-hvorfor-er-menn-mer-kriminelle-enn-kvinner/279382>

Solbrække, K. N. & Aarseth, H. (2006). Samfunnsvitenskapens forståelser av kjønn. I J. Lorentzen. & W.Mühleisen. (red.) *Kjønnsforskning - En grunnbok* (s. 63- 72). Oslo: Universitetsforlaget.

Strand, M.M. & Strand, T. (2012). *Underveis – Samfunnskunnskap8-10*. Oslo: Gyldendal Undervisning

Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis. (2. Utg)*. Gyldendal akademisk: Oslo

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i samfunnsfag (SAF1-03)*. Hentet <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Hovedomraader>

Utdanningsdirektoratet. (2015). *Generell del av læreplanen*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/generell-del-av-lareplanen/>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Samfunnsfag (SAF01-04)*. Hentet fra https://www.udir.no/lk20/saf01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv146?fbclid=IwAR3F8R8uDN7pM_Usq3Uzahz2ANiufSTqrtVGTM6lzJCi7zMpu4M4z4UHuoU

